

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPIJSJE

Review for History and Ethnography

2–3

ČASOPIS
ZA ZGODOVINO
IN NARODOPIJSJE

LETNIK 93
NOVA VRSTA 58

STR.
1–180

2022

PRVA ŠTEVILKA IZŠLA LETA 1904 • COMING OUT SINCE 1904

Na naslovnici gradivo iz Zbirke drobnih tiskov in Rokopisne zbirke Enote za domoznanstvo in posebne zbirke Univerzitetne knjižnice Maribor (izbor Gabrijela Kolbič, Vlasta Stavbar):

Anton Korošec na Hvaru. UKM, Rokopisna zbirka, Ms 338.

Osmrtnica, Slovenski gospodar, 18. 12. 1940, str. 13.

Revija je v polnem besedilu dostopna – *Full text sources availability*:
Sistory (<http://www.sistory.si>), EBSCOhost Historical Abstracts with Full Text, ProQuest

www.czn.si
www.ukm.um.si

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Letnik 93 – Nova vrsta 58
2–3. zvezek 2022

Review for History and Ethnography

Year 93 – New Series 58
Volume 2–3, 2022

Maribor
2022

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Review for History and Ethnography

Izdajata – *Published by*

Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru – *University of Maribor
and Historical Society of Maribor*

ISSN 0590-5966 (tisk/print)

ISSN 2712-3138 (splet/online)

Uredniški odbor – *Editorial Board*

Izr. prof. dr. Marjeta Ciglencčki

Red. prof. dr. Darko Darovec

Dr. Jerneja Ferlež

Miroslava Grašič, prof.

Red. prof. dr. Marko Jesenšek

Doc. dr. Tone Ravnikar

Red. prof. dr. Franc Rozman

Dr. Vlasta Stavbar

Red. prof. dr. Igor Žiberna

Dr. Marjan Žnidarič

Mag. dr. Theodor Domej, Avstrija

Prof. dr. Dragutin Feletar, Hrvaška

Dr. Peter Wiesflecker, Avstrija

Glavna in odgovorna urednica – *Chief and Responsible Editor*

Dr. Vlasta Stavbar

Univerza v Mariboru

Univerzitetna knjižnica Maribor

Gospejna 10, SI – 2000 Maribor

vlasta.stavbar@um.si

Pomočnica urednice – *Editor's Assistant*

Urška Zupan, zupanur@gmail.com

Za znanstveno vsebino odgovarjajo avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. Prispevki so recenzirani. – *Authors are responsible for the scientific contents of their articles. Reprint of articles and pictures is possible only with editor's permission and source quotation. The articles have been reviewed.*

Izdano z denarno pomočjo Mestne občine Maribor in Agencije za raziskovalno dejavnost RS.

Published with financial help of the Maribor Municipality and the Slovenian Research Agency.

Izdajo sta podprli Občina Sveti Jurij ob Ščavnici in Ustanova dr. Antona Trstenjaka.

The publication was supported by the Municipality of Sveti Jurij ob Ščavnici and the Dr. Anton Trstenjak Institution.

Kazalo – Contents

RAZPRAVE – STUDIES

Andrej Rahten, <i>Korošec na dvoru Karađorđević</i> (Korošec at the court of the Karađorđevićs)	5
Igor Grdina, <i>Anton Korošec med sodobniki in v zgodovini</i> (Anton Korošec among his contemporaries and in history)	19
Emma Anne Hatto, <i>Anton Korošec, predsednik vlade</i> (Anton Korošec, Prime Minister)	47
Peter Vodopivec, <i>Anton Korošec, Slovenska ljudska stranka in Bolgari (1918–1941)</i> (Anton Korošec, The Slovenian People's Party and the Bulgarians (1919–1941))	66
Franc Rozman, <i>Dr. Anton Korošec, častni občan Bleda</i> (Dr Anton Korošec, Honorary Citizen of Bled)	84
Damir Globočnik, <i>Dr. Anton Korošec v očeh karikatur</i> (Dr Anton Korošec in the eyes of caricatures)	88

ZAPISI – NOTES

<i>Koroščevo leto 2022</i>	149
----------------------------------	-----

POROČILA IN OCENE – REPORTS AND REVIEWS

Marjan Toš, <i>Andrej Rahten: Dr. Anton Korošec, slovenski državnik Kraljevine Jugoslavije</i>	171
Marjan Toš, <i>Mateja Ratej: Triumfator, Anton Korošec v prvi Jugoslaviji</i>	175

Korošec na dvoru Karađorđević¹

Andrej Rahten*

Potrjeno – Accepted: 21. 7. 2022 | Objavljeno – Published: 14. 12. 2022

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929Korošec A.:94(497.1)"1918/1940"

Andrej Rahten: Korošec na dvoru Karađorđević. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 93=58(2022), 2–3, str. 5–18

V članku je predstavljen odnos med Antonom Korošcem in obema eksponentoma jugoslovanske kraljeve hiše Karađorđević – kraljem Aleksandrom in knezom Pavlom. Avtor je v raziskave pritegnil predvsem številna memoarska pričevanja in časopisne članke, pri čemer je analiziral razlike, razhajanja in ujemanja v pogledih Korošca in dvora na ključna vprašanja jugoslovanske notranje politike in diplomatskih izzivov.

Ključne besede: Anton Korošec, politična zgodovina, Karađorđevići, Jugoslavija.

1.01 Original Scientific Article

UDC 929Korošec A.:94(497.1)"1918/1940"

Andrej Rahten: Korošec at the court of the Karađorđevićs. Review for History and Ethnography, Maribor 93=58(2022), 2–3, pp. 5–18

This article presents the relationship between Anton Korošec and the two exponents of the Yugoslav royal house of Karađorđević – King Alexander and Prince Paul. The author's research has drawn mainly on numerous memoirs and newspaper articles,

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskav v programski skupini Oddelka za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru P6-0138 (A): *Preteklost Severovzhodne Slovenije med srednjo Evropo in evropskim jugovzhodom* ter projekta J6-1801 *Post-imperialne tranzicije in transformacije iz lokalne perspektive: slovenska mejna območja med dvojno monarhijo in nacionalnimi državami (1918–1923)*.

* Prof. dr. Andrej Rahten, znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, 1000 Ljubljana; redni profesor Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, Koroška 160, 2000 Maribor, Slovenija

analysing the differences, divergences and convergences in the views of Korošec and the court on key issues of Yugoslav domestic politics and diplomatic challenges.

Keywords: Anton Korošec, political history, Karađorđevićs, Yugoslavia.

»Aleksander, v petrograjski paževski šoli vzgojeni diktator in srednjeevropsko izšolan parlamentarec se težko ujameta. Dr. Korošec je kot izvršitelj *Majniške deklaracije* in nesporni politični voditelj imel veliko avtoriteto, Aleksandru je bila vsaka avtoriteta, ki ni izvirala iz njegove milosti, neznosna.« S temi besedami je dolgoletni politik Slovenske ljudske stranke Jakob Mohorič opisal odnos med ustanovnim očetoma Jugoslavije kraljem Aleksandrom in Anton Korošcem. Čeprav je v prevratni dobi pripadal krogu najožjih podpornikov Korošča okoli časnika *Jugoslovan*, je kasneje spremenil svoje mnenje in postal oster kritik obeh vplivnih državnikov.² Citirana ugotovitev nudi zanimivo izhodišče za ovrednotenje Koroščeve vloge na dvoru kralja Aleksandra in kneza Pavla, ki je bratranca nadomeščal po marsejskem atentatu.

Znano je, da je Koroščeva politika v nenehnem iskanju vplivnih zaveznikov sčasoma doživela številne preobrate in prilagoditve. A tako v avstrijski kot jugoslovanski dobi je bila konstanta njegovih kombinacij želja po obstanku v bližini dvora.³ Dobre povezave je imel že s cesarjem Karlom, kar je razvidno tudi iz biografije izpod peresa Feliksa J. Bistra.⁴ V Jugoslaviji pa se je vzpel še više in si pridobil status zaupnega sogovornika kralja Aleksandra in sukcesivno kneza Pavla. Ko ga je nekoč neki hrvaški izobraženec, ki je imel včasih čast z njim sedeti za isto mizo v menzi Jugoslovanskega kluba na *Kosovski ulici* 3, vprašal, kako bi primerjal Karla in Aleksandra, mu je Korošec odgovoril, »da je cesar Karel bil zelo kulturn, a ne posebno brihten človek«. Za Aleksandra pa je dejal, »da je bil le vojaško vzgojen, zato da je ostal brez široke kulture, a je izredno bister«. To je Korošec izjavil leta 1926, ko je bil sicer prvi že štiri leta mrtev, drugi pa vse bolj trdno na prestolu, zato je bila ugotovitev, vsaj kar zadeva kralja, presenetljivo iskrena. Verjetno bi takrat težko našli jugoslovanskega politika, ki bi si upal tudi v najintimnejšem krogu Aleksandru odrekati »široko kulturo«. Vstopnica na dvor je za Korošča ostala vedno rezervirana, saj kralj ni mogel spregledati zaslug ustanovnega očeta Jugoslavije.

V Beogradu se je Korošec moral paziti različnih spletk, ki so jih obvladali zlasti znameniti srbski državnik Nikola Pašić in njegovi strankarski somišljeniki. Tudi med srbskimi politikami si je Korošec nabral precej nasprotnikov, a se

² Več o tem Rahten, *Krščanski demokrat*.

³ Prim. Prunk, *Politični profil*, str. 49; Rahten, *Anton Korošec*, str. 27–29. Če ni navedeno izrecno drugače, so citati iz memoarskih in časopisnih virov v tej razpravi v nadaljevanju povzeti po citirani biografiji, ki je izšla ob 150. obletnici Koroščevega rojstva.

⁴ Bister, *Anton Korošec*, str. 197.

je večkrat pokazalo, da se zlasti srbski radikalci njegovim uslugam v zapleteni strankarski kombinatoriki ne morejo odpovedati. Pri tem so tisti bolj poučeni poznavalci političnega prostora opazili, da si je zaveznike iskal predvsem pri tistih radikalcih, ki so bili politično šibkejši. Ubiral je torej podobno taktiko kot Aleksander. Tudi za slednjega se zdi, da mu je bila kombinacija srbskih radikalcev in slovenskih katoliških narodnjakov blizu, čeprav je za kratek čas celo dovolil vladno udeležbo hrvaškega kmečkega voditelja Stjepana Radića. Slednji je dolgo igral na republikansko karto, a se je po letih pritiskov in zapora naveličal opozicije in zatrdil, da je »najboljša tista republika, ki ima kralja za predsednika«. Nenehna preigravanja med strankami v boju za oblast so moč regenta, ki je po zmagoviti vojni po Mohoričevi oceni za marsikoga »blestel kot pravljični princ«, samo še krepila.

Medtem ko so slovenski liberalci odločno vztrajali pri podpori dinastiji Karađorđevićev, so bili katoliški narodnjaki v ustanovni dobi nove države različnih mnenj.⁵ S svojim brezpogojnim monarhističnim stališčem si je Korošec nakopal močno nasprotovanje krščanskosocialnega krila v stranki, zbranega okoli časnika *Večerni list*, ki je obžalovalo, da se stranka ne more zediniti glede prihodnje državne ureditve. O razlikah v pogledih na državno ureditev, ki so prišle do izraza zlasti med razpravo v Ustavotvorni skupščini, nazorno priča zlasti odlomek iz Koroščevega pisma Bogumilu Remcu, ki ga najdemo v klasični študiji Janka Prunka: »Danes je za monarhijo v konstituenti nad 200 poslancev. Ostanemo sigurno monarhija. Zato danes zahtevati republiko pomeni, da bo vsak demokratski lump lahko pljuval na SLS, kakor bo hotel.«⁶ Nekaj časa je celo kazalo, da bo v stranki katoliških narodnjakov prevladala republikanska usmeritev. Da se to ni zgodilo, je bila v prvi vrsti zasluga Korošca, ki je trdno vztrajal na monarhističnih okopih, pri čemer so mu bili v precejšnjo oporo štajerski strankarski privrženci, kot je bil mariborski duhovnik in zgodovinar Franc Kovačič. Res pa je Korošču delo olajšalo to, da se celo republikanci v stranki niso želeli javno izpostavljati proti Aleksandru osebno. To je razvidno iz ene od izjav voditelja ljubljanske organizacije katoliških narodnjakov Ivana Stanovnika, ki je priznal, da je »po prepričanju republikanec« in da pripada »republikanskemu krilu SLS«, a vendarle goji »simpatije do našega nacionalnega kralja Aleksandra«.

Čeprav je imel Aleksander karizmo, s katero je uspeval pridobivati sogovornike na svojo stran, pa se je znal tudi močno razburiti, kar so občutili predvsem tisti v njegovi bližini.⁷ Na tej točki sta si bila s Koroščem značajska dokaj podobna. Tudi slednji je seveda poznal vladarjeve šibkosti, a vseeno

⁵ Prim. Perovšek, *Korošec*.

⁶ Prunk, *Politični profil*, str. 49.

⁷ Prim. Pribičević, *Diktatura*.

je vse od ustanovitve države na dvoru vztrajno iskal podporo in bil pri tem precej uspešen.⁸ Ker pa je imel kralj nasvete svetovalcev »za zoprno nadležnost«, je tudi Korošca, ki mu je znal večkrat pomagati pri iskanju rešitev, po Mohoričevih trditvah baje »temeljito mrzil«. Oba sta bila močni osebnosti, a sta izhajala iz različnih političnih tradicij, kar je vplivalo tudi na njune državniške navade.

Kljub svoji načelni lojalnosti dinastiji si Korošec ni pustil vzeti tudi pravice do kritičnih pogledov, še zlasti v opozicijskih letih. Slaba dva meseca po sprejetju *Vidovdanske ustave*, 20. avgusta 1921, je protestiral pri predsedniku beograjske skupščine Ivanu Ribarju zaradi namere oblastnikov, da se kralju Petru, ki je umrl štiri dni prej, podeli zgodovinski vzdevek »Peter Veliki Osoboditelj«. Korošec je od Ribarja »zahteval, da se beseda Osoboditelj vsekako zavrže«, češ da »kralj Peter ni osvobodil ne Hrvatov in ne Slovencev«. Ribar ga ni uslišal, čeprav je protestiral v imenu celotnega Jugoslovanskega kluba, saj je na koncu skupščina sprejela prav ta, za Korošca sporni naziv. Aleksandrov neizmerni pohlep po bogatenju je bil v dobro poučenih krogih znan; vladarjevo kopičenje denarja skromnemu in korupciji nenaklonjenemu Korošču gotovo ni bilo po godu.⁹ Ko je Pašićeva vlada poslala v beograjsko skupščino predlog za zvišanje Aleksandrove civilne liste na 24 milijonov dinarjev letno, pri čemer bi se mu jih četrtno izplačevalo v francoskih frankih, so ga v Jugoslovanskem klubu zavrnil. Korošca je motilo tudi kraljevo simpatiziranje s sokolsko organizacijo. Ko je slednji poleti 1922 z manifestom podprl vsesokolski zlet v Ljubljani, je časopisje katoliških narodnjakov izrazilo nezadovoljstvo. Javnosti je ostalo skrito, da je Korošec odšel do ministra dvora Velizarja Jankovića in mu povedal, da jih je Aleksander z manifestom razžalil. Zahteval je, da se zadeva razčisti, ker bo sicer Jugoslovanski klub v parlamentu nastopil z interpelacijami. Glede na to, da je vedel, da bo Janković o pogovoru poročal kralju, je bil Korošec nenavadno oster: »Pove naj kralj, ali nas hoče ali ne. Ako nas hoče, naj nas ne žali in naj varuje naše pravice etc.« Janković ga je menda čudno pogledal in obljubil, da bo vse prenesel Aleksandru.¹⁰

Aleksandrovo odločitev, da se poroči s hčerjo romunskega kralja Ferdinanda I. Marijo, so slovenski katoliški narodnjaki pozdravili. V svojem osrednjem glasilu *Slovenec* so ga pohvalili, ker je s tem jugoslovansko dinastijo povezal tako z romunsko kot tudi grško kraljevo hišo (Marijina sestra Elizabeta se je poročila z grškim prestolonaslednikom Jurijem), balkanska ženitvena naveza pa naj bi nevtralizirala naraščajoči italijanski vpliv. Vendar pa se zaradi spora glede kraljeve civilne liste Korošec in njegovi poslanci razkošnih

⁸ Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 399–400.

⁹ Prim. Kulundžić, *Politika*.

¹⁰ Jegličev dnevnik, str. 867.

poročnih slovesnosti niso udeležili, češ da ne bi »bilo lepo, da bi se poslanci, ki so nastopili proti visokosti civilne liste in proti vsaki luksuzni potratu, čez par dni po svojem glasovanju mirno udeleževali večerij, obedov in drugih enakih prireditvah«. Motilo pa jih je tudi to, da se je pri slovesnostih protokolarno »dala vsa prednost samostojnejšem in liberalcem, katerim je slovensko ljudstvo že davno v celoti obrnilo hrbet«. ¹¹

Znano je, da sta se poleg prestolonaslednika Petra kraljevemu paru rodila še dva sinova; tretji je dobil slovensko ime Andrej. A so tudi na Slovenskem krožile številne govorice o nesoglasjih in varanju med zakoncema. ¹² Menda se je nekoč Aleksander o slabih odnosih s soprogo in njeno romunsko družino potožil celo Korošču, češ da je Marija tipična hči slavne istoimenske matere, ki je po svoji očarljivosti zaslovela tudi med nekaterimi visokimi udeleženci pariške mirovne konference. Aleksander je njeno diplomatsko vlogo v pogovoru s Koroščem sicer opisal v vulgarnejšem tonu in celo namigoval na avstrijsko cesarico Zito, vendar slednji kraljevih besed ni želel komentirati. ¹³ Veliko spoštovanje do kraljice Marije ponazarja tudi Koroščeva poteza 7. oktobra 1928 na vojaški paradi na Banjici, na kateri sta Aleksander in maršal Franchet d'Espèrey, dva stara znanca s solunske fronte, skupaj pregledala čete. V znanih spominih Stanka Majcena je zabeleženo, kako je znal Korošec spretno rešiti protokolarni zaplet, ko je na prizorišče v kočiji prispela kraljica. Aleksander je namreč že pred njo prijahal sam na konju, razjahal, se pozdravil s Koroščem, ki ga je pričakal, nato pa odkorakal na tribuno, kjer se je pogovarjal z visokimi gosti. Marija bi tako morala sama oditi iz kočije na tribuno, na kateri so bili za nameček sami moški. Spremistva zanjo očitno v protokolu niso predvideli. Iz zadrege jo je spravil Korošec, ki je naglo pristopil h kočiji in jo pod roko popeljal na tribuno. Njegova uglajena gesta je seveda na beograjski sceni sprožila pravo senzacijo.

Aleksander je vedel, da se na Korošča lahko zanese, kar je prišlo do izraza tudi v napetih razmerah po atentatu na Stjepana Radića in kolege v beograjski skupščini poleti 1928, ko je kralj Korošču poveril celo mandat za sestavo vlade. Že konec oktobra 1926 se je Korošec v pogovoru z ljubljanskim škofom Jegličem pohvalil, da Aleksander računa tudi nanj v novi vladi, saj »upa, da bi mogel on rešiti zavoženo državo«. Očitno je kralja jeza na prvake Slovenske ljudske stranke minila in je spet stavil na Korošča. Vsaj tako je slednji opisal položaj v Beogradu Jegliču: »Kralj ima Korošča rad, spozna njegovo spretnost

¹¹ S »samostojneži« so katoliški narodnjaki obkladali nasprotnike iz Samostojne kmetijske stranke. Prim. Steinbacher in Rahten, »*V boj za staro pravdo!*«.

¹² Pri tem je pomembno vlogo baje odigral tudi kraljevi adjutant Bogdan Pogačnik, sin nekdanjega predsednika ljubljanske vlade Josipa viteza Pogačnika.

¹³ Lalić, *Dragi Jovanović*, str. 20–21.

in odločnost, samo zoprno mu je, ker je pop.« Aleksander je menil, da Korošec o vsem informira Vatikan. Očitno ni vedel, da ta ni bil tam »že mnogo let«. ¹⁴ Tudi Korošček odgovor Pašiću, ki si je proti koncu življenja prizadeval oblikovati koalicijo za omejitev Aleksandrovih avtokratičnih ambicij, je bil negativen: »Pašić in njegova stranka se bosta kmalu pomirila s kraljem, mene pa bodo pustili na cedilu.« ¹⁵

S Koroščevim premierskem delovanjem se v zadnjih letih poglobljeno ukvarja britanska kolegica Emma Hatto. Na tem mestu naj zato samo opozorim na anekdoto v zvezi z usodno avdienco pri Aleksandru, ki se je glede na poročanje tiska zgodila 24. julija. Duhovnik Rudolf Hanželič, profesor na celjski gimnaziji, je o tem slišal pripovedovati Korošča osebno. Slednji je ob Aleksandrovem zatrjevanju, da bo dopustil amputacijo hrvaških pokrajin, dejal: »Veličanstvo, Vi tega ne boste storili.« Na kraljevo vprašanje, zakaj ne, je slovenski prvak odgovoril: »Ker ste prepametni.« Amputacija naj ne bi bila Aleksandrov načrt, ampak jo je po Koroščevem mnenju zagovarjala »dvorna kamarila«. Kralja je zanimalo, kakšna kamarila neki, pri čemer je začel živčno prižigati cigareto za cigareto. Komaj je prižgal prvo, jo je že odvrigel na perzijsko preprogo. Korošec se je sklonil, jo pobral in dal v pepelnik. In tako se je ponovilo kakih petkrat. Nekaj časa sta se gledala molče: dva ustanovna očeta Jugoslavije, soočena z največjo krizo v njeni zgodovini. Nato pa je Aleksander položil roko na duhovnikova ramena in mirno dejal: »*Pope, Ti češ biti moj predsednik.*« Objektivno gledano, postavitve Slovenca na čelo vlade, ki se je soočala z zaostrovanjem srbsko-hrvaških odnosov, sploh ni bila slaba ideja. A kot se je kmalu pokazalo, je Aleksander z vpoklicem Korošča samo kupoval čas, da potegne najbolj radikalno potezo – razglasitev diktature. Koroščevo vodenje vlade je tako postalo le uvertura vanjo.

Tudi v šestojanuarskem režimu, v katerem se je moral tudi Korošec sprijazniti s komando generala Petra Živkovića, sta kralj in Korošec našla nekakšen *modus vivendi*. Zaupanje med Aleksandrom in Koroščem je vsaj sprva ostalo obojestransko. Mohorič je kasneje Korošču očital »hlapčevsko« ravnanje ob uvedbi banovin. Ko ga je Aleksander pozval, naj pove svoje mnenje o osnutku upravne razdelitve države, je menda Korošec »na kratko odgovoril, da osnutka sploh ne bo pogledal, ker kar kralj naredi, je gotovo dobro«. Pozneje se je izkazalo, da je Dravska banovina po tem osnutku ostala brez Črnomlja oz. Bele krajine, dobila pa Čabar.

Razlogi za Korošček odhod iz vlade so znani. Uradna razlaga je bila, da se umika zaradi zdravstvenih razlogov, v resnici pa je šlo za naraščajoča politična razhajanja: od nestrinjanja z Živkovićevim »kaplarskim« načinom vodenja

¹⁴ Jegličev dnevnik, str. 954.

¹⁵ Dolinar, Slovenska katoliška obzorja, str. 293.

vlade, prek spora z ministrom Ivanom Šveglom, do nezadovoljstva zaradi vladne odločitve, da se za agitiranje v Sloveniji določi tudi Koroščeve politične nasprotnike.¹⁶ Ko je Aleksander uvidel, da Korošec ne namerava preklicati odstopa, mu je dovolil oditi, vendar pod pogojem, da javnost za spore ne izve. Čeprav je Korošec upošteval Aleksandrovo željo, ga je v spomenici ob odhodu opozoril, da je v skladu s prisego dolžan varovati demokratične svoboščine, čeprav mu ni odrekal pravice do izrednih ukrepov v kriznih časih, s katerimi bi preprečil razpad države. Kralja pa je spomnil še, »da je zelo lahko skočiti v diktaturo, zelo težko pa iziti iz nje«.¹⁷ Ne vladar ne Korošec očitno nista hotela v javnosti prati umazanega perila. Korošec je 28. septembra končno odstopil z ministrskega mesta, vendar so njegovi somišljeniki še eno leto podpirali vlado.¹⁸

Po oblikovanju *Slovenske deklaracije* konec leta 1932, ki so jo politični nasprotniki označili za *Koroščeve punktacije*, je bilo konec tudi pakta o nenapadanju med slovenskim prvakom in kraljem. Korošec je moral v konfinacijo; po enem od pričevanj je prišel ukaz od kralja osebno. Predsedniku vlade Milanu Srskiću, ki se je v stari monarhiji znal izpostaviti tudi za habsburško slavo, je bilo menda neprijetno, zato je zavlačeval izvršitev ukaza. Šele na ponovno kraljevo zahtevo je dovolil, da slovenskega voditelja aretirajo. Aleksandrovo »hvaležnost« je, kot beremo v Mohoričevih spominih, zdaj na svoji koži občutil tudi Korošec: »Po mesarjenju Puniše Račića se je žrtvoval – kar je bila največja napaka v vsej njegovi politični karieri – da je prevzel ministrsko predsedstvo, vendar je dočakal kraljevo smrt v konfinaciji. Viteškemu kralju je bila hvaležnost neznano čustvo.« Vsaj kar zadeva Korošca, je ta Mohoričeva ocena morda do kralja le nekoliko prestroga, saj se je kmalu pokazalo, da je imel zaradi Koroščeve konfinacije slabo vest.

Pritiski na Aleksandra, češ da se ne spodobi tako ravnati z enim od ustanovnih očetov Jugoslavije, so bili verjetno precejšnji. A če bi ga pomilostil, bi s tem priznal, da je storil politično napako, kar pa ni bil pripravljen storiti. Po drugi strani pa tudi Korošec ni nameraval prositi za milost, čeprav mu je bilo tako namignjeno iz dvornih krogov. Končno si je Aleksander po enem od pričevanj zamislil načrt, ki ne bi pomenil njegovega priznanja napake, pa tudi Korošču se ne bi bilo treba poniževati. Kadar so kralja v Beogradu razjezili, se je menda rad umaknil in z avtom odpeljal na Oplenac, kjer je bila grobnica rodbine Karađorđević. Aleksander je šoferju na poti tja naročil, naj se kakor po naključju ustavi tudi v Vrnjački Banji. To je menda storil večkrat, a na Korošca ni naletel. Še ena anekdota torej, ki priča, da je imel Korošec kljub

¹⁶ Prim. Nielsen, *Making Yugoslavs*, str. 320.

¹⁷ Dolinar, *Slovenska katoliška obzorja*, str. 308.

¹⁸ Prim. Prunk, *Anton Korošec v opoziciji*, str. 83–91.

konfinaciji v Aleksandrovih očeh poseben status. Ne nazadnje je bil verjetno edini državnik, ki si je lahko privoščil, da je nekoč kot minister pozabil na avdienco pri kralju, za katero je povrhu še sam zaprosil, pa ga po Majcnovem pričevanju kralj kljub temu ni odslovil. In to kljub temu da ga je takrat po Beogradu iskala vsa žandarmerija in ga našla – kako leži v travi v smrekovem gaju na gričku pred Avalo.

A Koroščevo zdravstveno stanje se je poslabšalo, kar je po pričevanju njegovega hrvaškega zaupnika Pavaa Grubišića vzbudilo zaskrbljenost pri njegovih prijateljih. V Beogradu se je zanj največ zavzemal direktor časopisa *Vreme* Milutin Stevanović, ki je o njegovem stanju obvestil tudi zdravnika Čeda Mihajlovića. Slednji je spadal v krog kraljevih osebnih prijateljev, zato je Aleksandra opozoril: »Samo tega nam še manjka, da bi dr. Korošec umrl v internaciji. Kako bo izgledala država pred kulturnim svetom?« Kralj mu je ukazal, naj gre osebno v Tuzlo pregledat Korošca, Mihajlović pa je ugotovil, da ga je treba poslati na Hvar. In res je kralj upošteval zdravnikov nasvet. Junija je Koroščevo bivališče postal dalmatinski otok, kjer si je po več desetletjih stresnega življenja v kombinaciji z napredujočo sladkorno boleznijo spet opomogel in nabral novih moči.

Kraljevo stališče do Koroščeve opozicijske drže je bilo res precej nenavadno. Po eni strani ga je s konfinacijo odstranil s politične scene, po drugi pa se zdi, da je še naprej verjel v njegovo zvestobo. Ko je okrajni glavar Ljubo Tecilazić vlado opozoril, da mimo Hvara vozijo italijanski parniki in da bi nekega dne na enem od njih lahko pobegnil tudi Korošec, se je kralj menda od srca nasmejal: »Bedak véliki! Poznam dobro svojega Korošca in vem, da mi nikoli ne uide v Italijo. Je preveč Jugoslovan!« V pogovoru s primorskim politikom Engelbertom Besednjakom je kralj Korošca jeseni 1933 označil celo za »zlatega človeka« in dejal, da se z nobenim jugoslovanskim politikom ni mogel tako lepo in pametno pogovarjati.¹⁹ Komunikacijo, ki je potekala med posredniki in kraljem, da bi se Korošec vrnil na politično sceno, so prekinile vesti o marsejskem atentatu. S tem je bila – brez formalne odredbe – končana tudi konfinacija. Kot je ugotovil že Prunk, se je Korošec pogrebnihi slovesnosti udeležil kot svoboden človek.²⁰ Ladja *Dubrovnik* s kraljevo krsto je prispela v Split 14. oktobra. Po prihodu se je Korošec rokoval z navzočimi politiki in po ceremoniji podal izjavo, ki je imela močan odmev: »Ko cela Jugoslavija joče za umrlim kraljem, je treba vse drugo pozabiti. Moramo delati in živeti za Jugoslavijo.« Kot navaja Jure Gašparič, je bil v prvi verziji kraljeve oporoke za enega od regentskih namestnikov v času prestolonaslednikove mladostnosti določen ob Aleksandrovem bratrancu Pavlu in patriarhu Varnavi tudi Koro-

¹⁹ Pelikan, *Tajno delovanje*, str. 582.

²⁰ Prunk, *Politični profil*, str. 51.

šec. Toda iz naslednjih dveh testamentov je njegovo ime izginilo, v vseh treh pa se je obdržal Pavle.²¹

S knezom Pavlom se je Korošec takoj dobro ujel. Pavle je bil med Srbi precej manj priljubljen od Aleksandra; po rodu so ga imeli deloma za Rusa, saj je bil sin kneginje Aurore Pavlovne Demidove, po kulturi pa bolj za Angleža. Poročil se je z grško princesinjo Olgo; poročnih slovesnosti leta 1923 v Beogradu se je udeležil celo vojvoda Yorški, kar ga je še bolj navezalo na hišo Windsorjev. Pavlova slabost je bila, da za razliko od Aleksandra, ki je gradil svoj imidž na tesni povezanosti z vojsko in so ga srbski generali imeli za »svojega«, ni bil nikoli vojak.²² Za člana srbske vladarske družine je bilo nenavadno tudi to, da je imel slabo mnenje o pravoslavni cerkveni hierarhiji, cenil pa je »konstruktivnost« katoliške. Bolj kot politika ga je zanimala umetnost, a se je vseeno tudi umetnosti politike hitro učil. Slovel je kot zbiralec starih umetnin; njegov dvor je bil menda videti kot muzej. Po Mohoričevem mnenju je v britanskih manirah vzgojeni Pavle, ki se je rad mudil v svoji slovenski rezidenci na Brdu pri Kranju, cenil Koroščevo podporo: »Ta je imel za seboj angleško vzgojo in se je kmalu navezal na največjega zapadnjaka med belgrajskimi politiki. Vedno bolj je cenil njegovo politično modrost in mu prepuščal vedno več vpliva na državno politiko.« Korošec je očitno knezu »s svojo srednjeevropsko izobrazbo in svetovljansko maniro imponiral«. V tej zvezi ni odveč ponoviti tudi Prunkove ocene, da je bil Korošec »radoživ človek uglajenega gosposkega vedenja, ki je na sogovornike vedno napravil simpatičen vtis, vtis močne osebnosti, ki ve kaj hoče«.²³

V novi vladni kombinaciji je bil Korošec glavna opora ministrskega predsednika Milana Stojadinovića. Vendar je kljub temu pazil, da se nanj ne veže preveč, ampak se je bolj držal kneza Pavla in študiral njegove načrte. Po skupščinskih volitvah leta 1938, na katerih je Stojadinović kljub zmagi prejel manjšo podporo, kot je računal, sta se državnika razšla. Avtoritativni premier je od Pavla zahteval, da mora Korošec iti, češ da je kot notranji minister krivec za slabši volilni rezultat. Pavle je bil vidno presenečen in se je čudil, saj sta se državnika prej dobro razumela. Njegova reakcija pove vse, saj je vprašal, kaj bo na to rekel Korošec. Ali z drugimi besedami: Pavla je zanimalo, ali se bo minister strinjal z odstavitvijo, ki jo predlaga premier. Stojadinovića je seveda knezova reakcija razhudila: »*Visočanstvo, nije ovde u pitanju šta će reći ili šta će raditi Korošec.*« S težkim srcem je Pavle na koncu pristal.²⁴ Kot je znano,

²¹ Rahten, *Anton Korošec*, str. 361; Gašparič, *Korošec*, str. 148.

²² Dolinar, *Slovenska katoliška obzorja*, str. 333.

²³ Prunk, *Politični profil*, str. 36.

²⁴ Prim. Kočar, *Menjava*, str. 235–236.

je Korošcu s knezovo podporo kmalu uspelo Stojadinovića odstraniti in ga zamenjati z Dragišo Cvetkovićem, s katerim sta že prej tesno sodelovala.²⁵

Sprva je Pavle tudi pooblastil Korošca za vodenje pogajanj s Hrvati glede državnopravnega kompromisa. A razvoj dogodkov je pokazal, da se je želena trialistična rekonstrukcija države sprevrgla v dualistično kupčijo med Cvetkovićem in hrvaškim narodnim voditeljem Vladkom Mačkom. Spoznaje, da je dal tudi Pavle prednost slednji, ne da bi hkrati izpolnil slovenska pričakovanja, je Korošcu gotovo dalo misliti. Na beograjski sceni, kjer se ga je v preteklosti oprijel sloves mojstra za čaršijo, si je sčasoma nabral precej političnih nasprotnikov. Vlogo povezovalca različnih skupin, ki so se ločeno organizirale proti Korošcu, je prevzel minister Mihailo Konstantinović.²⁶ Ta je vpliv, ki si ga je pridobil pri knezu Pavlu ob oblikovanju pravnih podlag za Banovino Hrvaško, znal dobro izkoristiti. Na avdienci 27. avgusta 1940 na Bledu je Pavle menda Konstantinoviću dejal, da je Korošec »malce senilen«, framasoni pa da so njegova »fiksna ideja«. Na eni od kasnejših avdienc pa je Konstantinović Korošca celo obtožil, da vidi v Jugoslaviji samo »državo na odpoved«. Pavle tega ni komentiral, a je poudaril, da Korošca želijo v vladi Nemci. Izrazil je tudi bojazen, da bi z njegovo odstranitvijo v vladi ostali brez Slovencev; ponovil je tudi svoje mnenje, da je Korošec senilen in da ima dve fiksni ideji: prostožidarje in komuniste. Konstantinović se s tem ni strinjal: »Čeprav je senilen, Korošec ve, kaj dela.«²⁷

Seznam Koroščevih nasprotnikov se je poleti in jeseni 1940 hitro širil.²⁸ A upal je, da jih bo s knezovo podporo nevtraliziral. Kot lahko razberemo iz pričevanja člana njegovega senatnega kabineta Alojza Šmida, se je Korošec usodnega 13. decembra osebno dogovoril s knezom, da si bosta v operi premiero *Pikove dame* ogledala skupaj. Toda kneza ni bilo na spregled, kar je Korošca očitno močno prizadelo.²⁹ Isto noč je umrl. Korošec je bil nedvomno državnik z debelo kožo, vaje takšnih in drugačnih političnih udarcev. Seveda je na mestu vprašanje, kako bi politika s tolikšno kilometrino lahko sploh prizadel takšen protokolarni zaplet. A če imamo pred očmi njegov takratni politični položaj, ko je moral najprej spregledati, da sta Pavle in Cvetković končni dogovor z Mačkom sprejela brez njega, nato pa je moral še prenašati

²⁵ Več o tem Grdina, *Anton Korošec*, str. 224–225.

²⁶ Glavni vir za oceno Konstantinovićevih stališč je njegov dnevnik, ki ga je leta 1999 prvi v slovensko zgodovinsko pisje uvedel Grdina.

²⁷ Dolenc, *Med kulturo in politiko*, str. 267.

²⁸ Podrobno o tem Godeša, *Čas*.

²⁹ Arhiv župnije Limbuš, Alojz Šmid, Spomini, tipkopis. Zahvaljujem se limbuškemu župniku Andreju Firbasu in novinarju RTV Slovenija Stanislavu Kocutarju za posredovanje citiranega spominskega zapisa.

blokada ustanovitve Banovine Slovenije, je javno potrditev podpore s strani ključne politične osebnosti v državi res potreboval.

O tem, kako visoko mnenje je imel Korošec o knezu Pavlu, priča tudi to, da mu je podaril eno od dveh relikvij sv. Terezije deteta Jezusa (»Male cvetke«), ki jih je dobil od karmeličank iz Lisieuxa, ko je postal ministrski predsednik. Svetinjico z relikvijo je Korošec nosil v levem žepu telovnika. Ko so ga nekoč vprašali, ali se ne boji, da bi postal žrtev atentata, je samo zamahnil z roko, češ da ga varuje sv. Terezija. Ko je Korošec umrl, je po pričevanju Rude Jurčeca v Beogradu službujoči duhovnik Andrej Tumpej prosil sestro, ki je pokojnega preoblačila, naj sname z njegovega vratu svetinjico. V času nemške okupacije Srbije je Tumpej tvegala svoje življenje in reševal Jude. Med drugim je pomagal pobegniti tudi takrat desetletni Bredi Kalef, kasnejši primadoni beograjske opere. Toda prišla ga je specialna policija pod vodstvom Dragija Jovanovića, ki je po pomembnih funkcijah v kraljevem režimu (skrbel je med drugim tudi za Koroščevo osebno varnost) v času okupacije svoje usluge ponudil okupatorjem. Ko so Tumpeja zaprli, je ta pokazal svetinjico. Jovanović jo je takoj prepoznal: »O to pa poznam /.../. Princ Pavle in doktor Korošec nista šla brez nje iz hiše.«³⁰ Pavle je sicer prišel v Koroščevo stanovanje na dan smrti 14. decembra ob enajstih dopoldan in molče obstal ob truplu več minut.³¹ Ob slovesu je menda senatorju Francu Smodeju, ki je v Koroščevo stanovanje prihitel med prvimi, dejal: »Njegova izguba je velika izguba. Z njim nisem izgubil samo velikega državnika, temveč tudi dobrega osebnega prijatelja.«³² Kratka knezova izpoved, ki pa o Koroščevi vlogi na dvoru Karađorđevićev pove veliko.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Arhiv župnije Limbuš, Alojz Šmid, Spomini, tipkopis.

Tiskani viri

Jegličev dnevnik. Znanstvenokritična izdaja. Ur. Blaž Otrin in Marija Čipić Rehar. Celje – Ljubljana 2015.

³⁰ Jurčec, *Skozi luči in sence*, III, str. 286.

³¹ *Kronika matrne hiše*, str. 567 in 569.

³² Farkaš, *Dr. Anton Korošec*, str. 31.

Kronika matrne hiše šolskih sester v Mariboru 1864–1919, 1914–1922 in 1939–1941. Izd. Kongregacija šolskih sester sv. Frančiška Kristusa Kralja, Mariborska provinca. Ljubljana 2006.

Literatura

Feliks J. Bister, *Anton Korošec, državnozborski poslanec na Dunaju. Življenje in delo 1872–1918.* Ljubljana 1992.

Ervin Dolenc, *Med kulturo in politiko: kulturnopolitična razhajanja v Sloveniji med svetovnimi vojnami.* Ljubljana 2010.

France Dolinar, *Slovenska katoliška obzorja. Izbor esejev, razprav in člankov.* Ur. Alojz Geržinič. Buenos Aires 1990.

Andrej Farkaš, *Dr. Anton Korošec.* Ljubljana 1941.

Jure Gašparič, Korošec kot simbol SLS. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 77 = 42, 2006, 2–3, str. 138–152.

Bojan Godeša, *Čas odločitev. Katoliški tabor in začetek okupacije.* Ljubljana 2011.

Igor Grdina, Anton Korošec na večer življenja. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 77 = 42, 2006, 2–3, str. 221–232.

Ruda Jurčec, *Skozi luči in sence (1914–1958), I–III.* Buenos Aires 1964, 1966 in 1969.

Primož Kočar, Menjava na stražarskem mestu ali »Visočanstvo, nije ovde u pitanju šta će reći ili raditi Korošec«. *Historični seminar* 2001–2004, 4, str. 235–243.

Zvonimir Kulundžić, *Politika in korupcija v kraljevi Jugoslaviji.* Ljubljana 1973.

Veljko Lalić, *Dragi Jovanović. Život i zločini srpskog Huvera.* Beograd 2020.

Christian Axboe Nielsen, *Making Yugoslavs. Identity in King Aleksandar's Yugoslavia.* Toronto – Buffalo – London 2014.

Egon Pelikan, *Tajno delovanje primorske duhovščine pod fašizmom. Primorski krščanski socialci med Vatikanom, fašistično Italijo in slovensko katoliško desnico – zgodovinsko ozadje romana Kaplan Martin Čedermac.* Ljubljana 2002.

Jurij Perovšek, Korošec in temeljna vprašanja jugoslovanske države. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 77 = 42, 2006, 2–3, str. 92–121.

Svetozar Pribičević, *Diktatura kralja Aleksandra.* Zagreb 1990.

Janko Prunk, Politični profil in delo dr. Antona Korošca v prvi Jugoslaviji. *Prispevki za novejšo zgodovino* 31, 1991, 1, str. 35–54.

Janko Prunk, Anton Korošec v opoziciji 1930–1934. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 77 = 42, 2006, 2–3, str. 83–91.

Andrej Rahten, Krščanski demokrat in prevrat. Pogledi Jakoba Mohoriča na ustanovno dobo in politični vrh kraljeve Jugoslavije. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 89 = 54, 2018, št. 1–2, str. 5–22.

Andrej Rahten, *Anton Korošec. Slovenski državnik kraljeve Jugoslavije.* Ljubljana 2022.

Nina Steinbacher in Andrej Rahten, »V boj za staro pravdo!« – ustanovitev in delovanje Samostojne kmetijske stranke do konca zasedanja konstituante. *Studia Historica Slovenica* 19, 2019, 1, str. 71–106.

Momčilo Zečević, *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917–1921*. Maribor 1977.

KOROŠEC NA DVORU KARAĐORĐEVIĆEV

Povzetek

Politika Antona Korošca je v nenehnem iskanju vplivnih zaveznikov v času doživela številne preobrate in prilagoditve. A tako v avstrijski kot jugoslovanski dobi je bila konstanta njegovih kombinacij želja po obstanku v bližini dvora. Dobre povezave je imel že s habsburškim cesarjem Karlom, v Jugoslaviji pa se je vzpel še više in si pridobil status zaupnega sogovornika kralja Aleksandra Karađorđevića. Vstopnica na beograjski dvor je za Korošca ostala vedno rezervirana, saj kralj ni mogel spregledati zaslug ustanovnega očeta Jugoslavije. Do večje ohladike med obema je prišlo šele po sprejemu Slovenske deklaracije, zaradi katere je moral Korošec leta 1933 oditi v konfinacijo. Po marsejskem atentatu na kralja Aleksandra se je Korošče vpliv na dvoru Karađorđevićev ponovno okrepil, saj sta s knezom Pavlom zagovarjala podobne prioritete tako v notranji politiki kot tudi v diplomaciji. Toda po večletnem tesnem sodelovanju sta se državnik začela razhajati, na kar je poleg spletkarjenja različnih vplivnih skupin pomembno vplivala zlasti Pavlova odločitev, da Korošču ne omogoči sodelovanja v zadnji fazi pogajanj med dvorom in hrvaškimi politiki za ustanovitev Banovine Hrvaške.

KOROŠEC AT THE COURT OF THE KARAĐORĐEVIĆS

Summary

Anton Korošec's policy has undergone many twists and adjustments over time in his constant search for influential allies. But in both the Austrian and Yugoslav eras, the constant in his combinations was the desire to remain close to the court. He was already well connected with the Habsburg Emperor Karl, but in Yugoslavia he rose even higher, gaining the status of a trusted interlocutor of King Aleksandar Karađorđević. The King could not ignore the merits of the founding father of Yugoslavia, and a ticket to the Belgrade court was always reserved for Korošec. A major cooling between the two came only after the adoption of the Slovenian Declaration, which forced Korošec to go into confinement in 1933. After the Marseille assassination of King Alexander, Korošec's influence at the Karađorđević court was strengthened once again, as he and Prince Paul advocated similar priorities in both domestic politics and diplomacy. However, after several years of close cooperation, the two statesmen began to drift apart, which, in addition to the intrigues of various influential groups, was significantly influenced by Paul's decision not to allow Korošec to participate in the final phase of the negotiations between the court and Croatian politicians for the creation of the Banovina of Croatia.

KOROŠEC AM HOF DER KÖNIGSFAMILIE KARADORĐEVIĆ

Zusammenfassung

Die Politik von Anton Korošec hat im Laufe der Zeit viele Wendungen und Anpassungen erfahren, da er ständig auf der Suche nach einflussreichen Verbündeten war. Aber sowohl in der österreichischen als auch in der jugoslawischen Ära war die Konstante in seinen Kombinationen der Wunsch, dem Hof nahe zu bleiben. Er hatte bereits gute Beziehungen zum Habsburger Kaiser Karl, doch in Jugoslawien stieg er noch weiter auf und erlangte den Status eines vertrauenswürdigen Gesprächspartners von König Aleksandar Karadžević. Der König konnte die Verdienste des Gründervaters Jugoslawiens nicht ignorieren, und so war für Korošec stets eine Eintrittskarte an den Belgrader Hof reserviert. Zu einer größeren Abkühlung zwischen den beiden kam es erst nach der Verabschiedung der Slowenischen Deklaration, die Korošec 1933 in die Konfination führte. Nach der Ermordung König Alexanders in Marseille wurde Korošecs Einfluss am Hof von Karadžević erneut gestärkt, da er und Fürst Paul sowohl in der Innenpolitik als auch in der Diplomatie ähnliche Prioritäten vertraten. Nach mehreren Jahren enger Zusammenarbeit begannen sich die beiden Staatsmänner jedoch zu entfremden, was neben den Intrigen verschiedener einflussreicher Gruppen maßgeblich durch Pauls Entscheidung beeinflusst wurde, Korošec nicht an der Endphase der Verhandlungen zwischen dem Hof und kroatischen Politikern über die Gründung der Banovina von Kroatien teilnehmen zu lassen.

Anton Korošec med sodobniki in v zgodovini

Igor Grdina*

Potrjeno – Accepted: 30. 9. 2022 | Objavljeno – Published: 14. 12. 2022

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 929Korošec A., 94(497.1)"1918/1940"

Igor Grdina: Anton Korošec med sodobniki in v zgodovini. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 93=58(2022), 2–3, str. 19–46

Anton Korošec (1872–1940) je hitro prehodil pot od regionalnega voditelja slovenskega katoliškega tabora na Štajerskem do narodnega voditelja. Za njegov vzpon je bila odločilna demokratizacija v okviru modernizacije habsburške monarhije. Kot parlamentarec se je Korošec uveljavil v cislajtanskem parlamentu; čeprav v času njegovega vodenja poslanskih klubov državni zbor večinoma ni zasedal, si je pridobil velik ugled, saj parlament v zahodni državni polovici vse do pomladi 1917 ni imel nikakršne vloge v svetovni vojni in večanju stiske. Korošec se je tedaj preobrazil v narodnega voditelja, s prizadevanjem za oblikovanje skupne nacionalne države Slovencev, Hrvatov in Srbov pa tudi v državnika. Kljub različnim taktičnim zasukom je vse do smrti menil, da je za Slovence jugoslovanska država najboljša rešitev; zato si je vseskozi prizadeval za njeno trdnost.

Ključne besede: Anton Korošec, Slovenci, Jugoslavija, demokracija, parlamentarizem.

1.01 Original Scientific Article
UDC 929Korošec A., 94(497.1)"1918/1940"

Igor Grdina: Anton Korošec among his contemporaries and in history. Review for History and Ethnography, Maribor 93=58(2022), 2–3, pp. 19–46

Anton Korošec (1872–1940) quickly moved from regional leader of the Slovenian Catholic camp in Styria to national leader. His rise was determined by democratisation in

* Prof. ddr. Igor Grdina, znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana; AMEU ISH, Kardeljeva ploščad 1, 1000 Ljubljana, Slovenija, igor.grdina@zrc-sazu.si

the context of the modernisation of the Habsburg monarchy. As a parliamentarian, Korošec established himself in the Cisleithanian Parliament; although the National Assembly was mostly not in session during his leadership of the parliamentary caucuses, he gained a great reputation, as the parliament in the western half of the country played no role in the world war and the increasing hardship until the spring of 1917. Korošec then turned into a national leader, and with his efforts to create a common national state of Slovenes, Croats and Serbs, into a statesman. Despite various tactical twists and turns, he believed until his death that a Yugoslav state was the best solution for Slovenians; he therefore worked for its stability throughout.

Keywords: Anton Korošec, Slovenians, Yugoslavia, democracy, parliamentarism.

Ni dvoma: življenjsko delo Antona Korošca je Jugoslavija. Država, ki mu je odvzela prostost gibanja in zapirala njegove privrženke. Država, ki mu ni postavila spomenika. Država, ki je onemogočala *historizacijo* spomina nanj. Jugoslavija – nehvaležna država, ki je ni več.

Prva polovica Koroščevega življenja – od rojstva v Biserjanah na dan sv. Pankracija v letu Gospodovem 1872 do priboritve sedeža v dunajskem *Reichsratu* spomladi 1906 – ne priteguje posebne pozornosti.¹ Mnogi generacijski vrstniki prihodnjega narodnega voditelja, ki je izvedel enega največjih prelomov v slovenski zgodovini, so v letih svojega samooblikovanja in mladostnega popotovanja pokazali mnogo več. Zlasti umetniški ustvarjalci. Ivan Cankar je, denimo, že na večer 19. stoletja postal emblem. Ko je ljubljanski knezoškof Anton Bonaventura Jeglič pokupil vse dosegljive primerke *Erotike* in jih okoli velike noči 1899 skuril v pečeh starodavne nadpastirske palače v Ljubljani, se je ime mladega umetnika preobrazilo v sinonim za moderno slovensko literaturo – četudi verzi v knjigi niso bili v vsem prelomni. Josip Ipavec je ob zori *belle époque* z baletom *Možiček* doživel komaj predstavljen triumf v novi graški operi – eni največjih v Francjožefovi dvojni monarhiji. In le malo kasneje so slovenski impresionisti na najboljši mogoči udejanjili vse tisto, kar je vodilni kritiški glasnik *Mladega Dunaja* Hermann Bahr zaobsegel s krilatico o odkritju provinc(e).² Arhitekt Maks Fabiani je svetoval prestolonasledniku Francu Ferdinandu, njegov kolega Jože Plečnik pa je s Zacherlovo hišo v prvem okraju

¹ Prikaz poti Antona Korošca do prve svetovne vojne se naslanja na temeljno delo Feliksa Bistra o njegovem življenju. Za čas do leta 1918 je mogoče v njej zapisane ugotovitve le povzeti. Prim. Feliks Bister, *Anton Korošec, državnozborni poslanec na Dunaju. Življenje in delo 1872–1918*, Ljubljana: Slovenska matica, 1992. V prvem delu pričujoče študije se zaradi načela ekonomičnosti navajajo zgolj dela drugih avtorjev, ki nazorno ilustrirajo oziroma pojasnjujejo širši kontekst dogajanja ter izražajo duha časa.

² Prim. Hermann Bahr, *Kritische Schriften VII. Bildung. Essays*, Weimar: VDG, 2010, 141–147.

cesarskega mesta – edinega pravega na stari celini, kakor je vsem in vsakomur dajalo na znanje besedilo hudomušne polke Johanna Strauša Sina – razdelil duhove. Ljudje starega kopita so mojstru nasprotovali z vso zadrtostjo, ki so jo premogli, medtem ko so ga zagovorniki še neuhojenih poti kovali v zvezde in v njem videli edinega mogočega naslednika znamenitega umetniškega secesionista Otta Wagnerja.

Kot ljudje z zelo opaznimi posebnostmi so se razmeroma zgodaj profilirali tudi slovenski znanstveniki. Josip Mantuani je izdal temeljno delo o začetkih glasbenega življenja na Dunaju in svetu odkril Gallusov opus, katerega elemente je dotlej cenil le kak samohodec.³ Veliko priznanja je žel Josip Plemelj, ki se je v matematičnih krogih proslavil z reševanjem Riemannovega problema. Ivan Regen se je usmeril k preučevanju žuželk, ki ga je nazadnje privedlo do praga komunikacije z njimi, Matija Murko pa se je hitro razvijal v poslednjega patriarha slavistike – četudi si je Vatroslav Jagić na vso moč prizadeval, da bi ga zasenčil njegov zet Milan Rešetar.⁴ Za mentalno podnebje antikvarne habsburške monarhije tipična *Protektion* je zagotavljala zgolj zasedbo tega ali onega službenega položaja, medtem ko raziskovalne prodornosti ni mogla podariti nikomur.

Korošec je bil v času, ko so se njegovi umetniško prelomni in znanstveno pobudni rojaki s svojimi dosežki že vpisali v knjigo zgodovine – nekateri velikani, ki jih je, kakor Josipa Murna Aleksandrova, opazila šele prihodnost, pa so bili že mrtvi –, komajda regionalno pomemben politik. A niti kot tak ni izstopal: bil je dovolj tipičen predstavnik s Slomškovim duhom prepojene duhovščine, ki se je na trdih tleh slovenskoštajerske stvarnosti trudila za zemeljsko blaginjo in odprto nebo. In za pravico. Povsod. Tedaj zdelo, da bi ob velikem trudu lahko postal Lavoslav Gregorec *belle époque* ...

A Korošec je že v letih osebnostnega (samo)oblikovanja, ko se je odločil za plovbo med mogočnimi valovi velike dediščine, tu in tam pokazal, da stoji na lastnih nogah. Njegova zvestoba prednikom je koreninila v osebnih premislekih. Četudi je pripadal narodu, ki je za svoje vodnike v še nevidene zarje najraje izbiral viteze peresa, je svoj prapor kanil razviti v politični areni. V mariborskem bogoslovju je – kar se zdi značilno za moža, čigar pogled se je vse do konca odlikoval s širokim zornim kotom – nasprotoval enostranskosti: zapletel se je v spor z zagovorniki literarnega, prazničnega slovenstva. Njegovo je hotelo biti vsakodnevno. Trdo. Garaško.

V času kaplanovanja, ki se je za Korošca začelo avgusta 1896 v umetniško razkošni in gospodarsko zmogljivi sladkogorski fari ter nadaljevalo naslednje

³ V vrsti mojstrov, ki so čislali Gallusovo delo, je bil najznamenitejši mojster angelskih pozavn Anton Bruckner.

⁴ Matija Murko, *Spomini*, Ljubljana: Slovenska matica, 1951, 159.

leto v obdravskem trgu Marenbergu, je bilo detajlov, ki so mladega posvečenca ločevali od njegovih sobratov, vse več. V naslednji službi, na položaju študijskega prefekta v mariborskem bogoslovju, je mogel iz dneva v dan težje pogrešljivi mož v svoje anale ob izčrpavajoči časnikarski tlaki – in nekaj zaplenjenih člankih – že vpisati tudi obsodbo na šesttedenski zapor, ki si jo je prislužil z ostrim člankom o nemškutariji. Za jeklenimi križi se potem ni znašel, saj je bil z najvišjega mesta oproščen sedenja v ječi; za to milost mu je oblast zaračunala nič manj kot 1000 goldinarjev.

Junija 1902, ko se je Korošec prvič podal v volilno dirko – kanil je postati poslanec štajerskega deželnega zbora –, je dobil službeni dopust. Lavantinski knezoškof Mihael Napotnik, ki se je kot dunajski doktor presvete teologije in dvorni kaplan odlikoval po veliki previdnosti in intelektualni tenkočutnosti, očitno ni želel mešanja duhovniške službe in politike. Gotovo je po velikem svetu razgledani nadpastir razumel znamenja časa – po prevratu jeseni 1918 se je kljub tesnim zvezam s Habsburžani hitro vključil v novo stvarnost in že leta 1921 vzpostavil tvorne odnose z namestnikom srbsko-hrvaško-slovenskega monarha Ivanom Hribarjem⁵ –, vendar sam ni hotel pospeševati sprememb zunaj verske sfere življenja, saj je njegova dieceza zaradi narodnostnih nasprotij v *zeleni vojvodini* veljala za vnetljivo cono. A politika je čedalje očitneje postajala slehernikova usoda. In Korošec je bil v soglasju z duhom dobe, v kateri mu je bilo dano živeti: ni se izmikal sodobnosti, ki jo je iz dneva v dan odloč(il)neje (so)oblikoval ...

Slovenski katoliški tabor je že v desetletjih pred uvedbo splošne, enake, neposredne in tajne volilne pravice pri izboru poslancev za dunajski *Reichsrat* politiziral množice. Njegovi prvaki na Kranjskem – med njimi je bil najbolj izstopajoč na starorimske ljudske tribune spominjajoči Janez Evangelist Krek – so se zavedali, da se *fin de siècle* razlikuje od vseh poprejšnjih dob. Tudi v kontinentalnem zaledju Trsta, ki se dotlej ni moglo pohvaliti z odločnimi razvojnimi koraki, so se množila znamenja druge industrijske revolucije, katere gonilo in emblema sta postala elektrika in kemija. Skokovito napredujoča modernizacija, ki ji je politično vsebino čedalje očitneje dajala demokratizacija, je začela rahljati celo kurialno strukturo zastopniških teles,⁶ pri kateri ni bilo mogoče skriti naslanjanja na delitve iz časov stanovskega reda. Zato so voditelji katoliškega tabora na Slovenskem že v 19. stoletju veliko skrb namenjali ne samo glasovalcem, temveč ljudem nasploh: kdor bo imel za seboj množice, bo prej ali slej prevladal in postal zmagovalec. Dejansko celo triumfator. In čeprav Korošču impulzivni Krek po temperamentu ni bil niti malo blizu, je

⁵ Ivan Hribar *Moji spomini II*, Ljubljana: Slovenska matica, 1984, 447, 450.

⁶ Spremembe so bile večje in temeljitejše na državni kakor na deželni ravni. Prim. Vasilij Melik, *Volitve na Slovenskem 1861–1918*, Ljubljana: Slovenska matica, 1965, 14–19; 33–38.

vendarle moral pritrditi njegovemu načinu političnega delovanja – še zlasti potem, ko se je novembra 1902 soočil z bridkim volilnim porazom. Tedaj slovenski duhovniki na Štajerskem pač še niso imeli opore v mreži medsebojno čvrsto povezanih političnih, gospodarskih, izobraževalnih in kulturnih organizacij.

Korošec, ki si ni dovolil razkošja, da bi poraze dojemal katastrofično – kot (melo)dramo, v kateri pride do teatralnega razsula in potopa sveta –, temveč jih je razumel kot življenjske lekcije, iz katerih se je treba kaj naučiti, se je po prvem volilnem neuspehu ovedel, da bo moral biti naslednjič bolje pripravljen. Zato je skupaj s somišljeniki poskrbel za oblikovanje in rast personalno-institucionalnega micelija, s kakršnim so že razpolagali narodnjaški katoličani na Kranjskem. Potrudil se je tudi za osebni dokaz lastne sposobnosti po tradicionalnih merilih: julija 1905 je na graški univerzi s pridobitvijo najvišjega akademskega naslova iz teologije sklenil svoje visokošolske študije. Ironija zgodovine je pozneje poskrbela, da mu je doktorski naziv pripomogel k pridobitvi profesure iz stroke, ki ni imela nobene zveze z njegovo izobrazbo – v Beogradu je namreč nekaj časa predaval o združništvu ...⁷

Na sredi potov svojega življenja se je Korošec profiliral kot izstopajoča, čeprav še ne povsem zunajserijska osebnost. Ni bil več v množici, temveč med prvaki. Med peščico. Vendar se je dvigal tudi iz nje. Vrstnike je preraščal in prehiteval, toda sence najsposobnejših med njimi so včasih še lahko zakrile njegovo. A ne bo več dolgo tako, kajti nihče med njimi se ni mogel pohvaliti s podobno globokim in celovitim občutkom za aktualno situacijo. Korošec seveda ni bil nezmotljiv, a instinkt – pa tudi nadarjenost za reševanje najzapletenejših političnih računov – sta ga le redkokdaj pustila na cedilu. Pri razpoznavanju in pretehtavanju silnic, ki bodo vtisnile prihodnosti najmarkantnejši pečat, posvečeni mož iz Biserjan med Slovenci praktično ni imel tekmeca.

Značilno je Korošec že leta 1906, ko si je po smrti narodnjaško-slogaškega državnozborskega poslanca Josipa Žičkarja v kar najširšem krogu spodnještajerskih rojakov priboril sedež v dunajskem parlamentu, nastopal človek prihodnosti. Bil je politik za dni, ki se niso le napovedovali, temveč so se kratko malo vsiljevali kot neizogibnost. Na Dunaju so odločujoči faktorji kljub zaverovanosti vase le opazili, kaj se godi v Rusiji, kjer je dotlej avtorsko vladajoči imperator Nikolaj II. v vrtincu revolucije, ki je sledila bolečim porazom v vojni z Japonsko, napovedal osnivanje parlamenta. Habsburška monarhija, ki je ljudska zastopstva že imela, tedaj ni več mogla vztrajati pri obstoječem stanju, saj bi se zaradi najrazličnejših omejitev pri glasovanju za poslance kaj lahko znašla na ravni hiperborejskega carstva ...

⁷ Dragoljub Jovanović, *Ljudi, ljudi ... Medaljoni 56 umrlih sodobnikov*, Beograd: Izdanje piščevo, 1973, 420.

Zastopniški sedež, na katerega se je ob koncu maja 1906 *intabuliral* Anton Korošec, je pripadal po modernih demokratičnih načelih oblikovani parlamentarni coni – splošni kuriji.⁸ Človek si ga preprosto ni mogel pridobiti na način, ki je bil običajen dotlej, se pravi z nekaj agitatorji iz vrst duhovnikov, učiteljev, zavarovalniških agentov in visokošolcev. Potreboval je oporo v dobro naoljenem propagandnem stroju z razvejano personalno-institucionalno mrežo. Splošna kurija je v dunajskem parlamentu obstajala od nemirnih časov ministrskega predsednika Kazimierza Feliksa grofa von Badenija in je pomenila nekakšno napoved modernega ljudskega zastopstva. Takega, ki bo politike z željo po zasedbi mesta v monumentalni palači na dunajski *Ringstraße* prisilil k pridobitvi podpore nekaj tisoč glasovalcev iz vseh slojev prebivalstva.

Da je par ducatov volivcev zadostovalo za pridobitev poslanskega sedeža v veleposestniški kuriji *Reichsrata*, je bila ob vpeljavi avstrijske oziroma cislajtanske zakonodaje konstitucionalnega značaja še samoumevnost. V podonavskem (pol)imperiju, katerega prestiž je močno upadel v kratkotrajnih, a silovitih spopadih s Piemontom in Francijo (1859) ter Prusijo in njenimi zaveznici (1866), se je pač hotela utrditi iluzija o smiselni urejenosti in kontinuiteti s poprejšnjimi stoletji ... Toda na začetku *belle époque* je anahronistična zakonodaja, ki je vsestransko preferirala, marsikdaj pa celo protežirala večinoma modrokrvne imetnike razsežnih zemljiških kompleksov, polagoma le začela izgubljati tla pod nogami. Časi, ko je mogel spreten promotor interesov peščice veljakov v vlogi oblastno verificiranega reprezentanta ljudske volje približati ministrom in od njih v zameno za podporo vladnim manevrom dobiti takšno ali drugačno *napitnino*, so se pomikali v dovrš(e)ni preteklik. Kersnikov *Agitator*, ki je toliko in toliko let pozneje tako po literarni kot pričevanjski pravici štet za enega od vrhuncev slovenskega realizma, je vse bolj postajal *zgodovinski* roman. Preobrazil se je v poetičen tekst o zlati dobi cesarske Avstrije, ki je nastopila z drugim kabinetom virtuožno spretnega *Kaiserministra* Taaffeja, ko je bil do popolnosti izpiljen v času nemškoliberalnih vladnih posadk vpeljani koruptni način pridobivanja parlamentarne podpore ...⁹

⁸ Vasilij Melik, *Volitve na Slovenskem 1861–1918*, Ljubljana: Slovenska matica, 1965, 395.

⁹ Sistem *napitnin* se v habsburški monarhiji povezuje predvsem z Taaffejevo drugo vlado, vendar so ga – kakor kažejo zapleti ob koncesiji za gradnjo gorenjske železnice – prakticirali že poprejšnji nemškoliberalni kabineti. O tehnologiji vladanja v Cislajtitaniji glejte v: Alan J. P. Taylor, *Habsburška monarhija 1809–1918. Zgodovina avstrijskega cesarstva in Avstro-Ogrske*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1956, 176–190; William Alexander Jenks, *Austria under the Iron Ring 1879–1893*, Charlottesville: The University Press of Virginia, 1965; Jean-Paul Bled, *Franc Jožef*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990, 442–448; Lothar Höbelt, *Franz Joseph I. Der Kaiser und sein Reich. Eine politische Geschichte*, Dunja, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2009, 78–86.

Korošec je kot zastopnik več tisoč glasovalcev poosebljal prve generacije politikov, ki so se v Srednji Evropi uspele uveljaviti v že demokratiziranem okolju. Na lastne oči in ušesa pa se je lahko prepričal, na kak način je (ne)deloval dunajski parlament, v katerem so bili še predstavniki tradicionalnih volilnih razredov: od velikega pretepa zaradi razglasitve jezikovnih odlokov Badenijske vlade jeseni 1897, ki so v dveh deželah krone svetega Václava poskušali vpeljati enakopravnost češčine in nemščine – torej že skoraj deset let –, je imelo ljudsko zastopstvo le še posamezne trenutke lucidnosti.¹⁰ Habsburška monarhija se je preobražala v bolnika ob Donavi. Nekaj volje do konstruktivnega dela so poslanci pokazali samo ob orjaškem investicijskem ciklusu prve vlade Ernesta von Koerberja. A ko je postalo jasno, da z njim ne bo mogoče potešiti naložbenega apetita vseh cislajtanskih dežel in narodov, so se glasniki ljudske volje spet pogreznili v močvaro brezplodnih preprirov. Nadaljnjo pot navzdol naj bi preprečila vpeljava splošne volilne pravice (za moške). Še več: prišlo naj bi do vsestranske politične regeneracije. Demokracija, ki naj bi na krono navezala nove glasovalce – ti naj bi se najvišjemu mestu čutili hvaležne za uvrstitev med odločevalce –, bi parlament nazadnje le prisilila k delu za korist celotne države. To bi tudi izključevalo možnost ponovitve ruskega revolucionarnega scenarija v Srednji Evropi.¹¹ Velika volilna reforma, ki jo je začela druga Gautscheva vlada, izpeljala pa ministrska garnitura pod vodstvom Maxa Vladimirja barona von Becka, je imela namen odplakniti sebičnost parcialno – točneje: elitistično – razmišljajočih voditeljev tradicionalnih strank.

Karte so se potem res premešale. Temeljito. A povsem drugače, kot so predvideli visokorodni načrtovalci vpeljave splošne volilne pravice. Nova stvarnost je namreč delala za tista politična gibanja, ki so že prej organizirala množice. Slovenski katoliški narodnjaki, ki so močno poudarjali svojo zedinjenost s pomoči potrebnim *malim možem* – na Kranjskem so svojo strankarsko organizacijo novembra 1905 tudi uradno razglasili za *ljudsko* –, so bili med njimi. Ne samo po Krekovi zaslugi: svoje je dodal tudi Ivan Šušteršič,¹² ki je imel dovolj živcev in lokavosti za potrpežljivo prevajanje energije številnih krajevnih organizacij in njihovih izpostav v odločitve parlamentarnih teles.

¹⁰ Fran Šuklje, *Iz mojih spominov III*, Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1929, 4–13.

¹¹ William Alexander Jenks, *The Austrian Electoral Reform of 1907*, New York: Octagon Books, 1974, 30.

¹² Priimek Šušteršič zapisujem v skladu s standardnim pravilom zadnje roke, ki je v zgodovinarstvu dodobra udomačeno (čeprav dopušča to ali ono izjemo). V zadnjem času se je razpaslo pisanje tega priimka iz časa habsburške monarhije; dejansko gre za ekscentričen poskus demonstracije prohabsburške monarhistične usmeritve. Vseeno zgodovinarjem, ki zanemarjajo uveljavljena pravila, ni uspelo zanetiti nove pravopisne vojne; diferenciacija, ki so jo povzročili, ločuje le raziskovalce vsebine od precioznih demonstratorjev.

Pa Fran pl. Šuklje, čigar samoljubna osebnost – celo v vrstah slovenskega katoliškega tabora je bila znana anekdota, da je nekoč, ko se je peljal po gorenjski železnici pozdravljal Triglav in potem začudenemu Marii Ottonu baronu von Apfaltrernu pojasnil, da je gora po veličini njegov edini *kolega* v domači kronovini¹³ – je bila jamstvo, da *kmečki punt* proti politični dvovpregi slovenskih liberalcev in Nemcev oziroma renegatov v ljubljanskem deželnem zboru niti za sekundo ne bo uperjen proti državnemu redu.¹⁴ In seveda Anton Korošec, ki je z uspešno *homologizacijo* na Kranjskem izoblikovanega in afirmiranega modela pokazal, da je enotna narodna politika mogoča tudi v strankarskem okviru.¹⁵ A kljub njegovemu zgledu se je katoličani povsod niso oprijemali z obema rokama: ob Soči, na Krasu, severno od Karavank in ob Jadranskem morju v njihovih vrstah ni bilo moža njegovega kova. K severnici enotnosti in sodelovanja z osrednjo slovensko deželo so se sicer usmerili mnogi, a učinkovitega aparata, ki bi služil tako volilnim tekmam kot vsakodnevnim prizadevanjem za dvig blaginje ljudi brez posebnosti, kljub povezovanju s pomočjo cerkvene mreže ni uspelo izoblikovati nikomur. V deželah Avstrijsko-Ilirskega Primorja ni bilo močnega voditelja, čigar ugled bi presegel regionalni okvir, na Koroškem pa je manjkala samozavest. In še prej materialni temelji zanje.

V *zeleni vojvodini* pa je Korošec uspel obvladati vse notranje ovire. V nekaj letih je poskrbel tako za enotnost katoliških narodnjakov kakor za materialne temelje njihove organizacije. Ni šlo brez odpora, a soglasje pod praporom, ki ga je čvrsto držal v svojih rokah, je bilo nazadnje doseženo brez izločanj. In brez odpadov. Politika je na koncu koncev umetnost možnega, ker je na začetku začetkov večšina pozabljanja. Z oblikovanjem Slovenske kmečke zveze na Štajerskem, ki je Korošču in njegovim tovarišem zagotovila sedež v dunajskem parlamentu na volitvah leta 1907 in 1911, je tudi uspel razširiti rezervoar usmerjevalcev narodne politike ter končati popolno prevlado odvetnikov v njej, kar je pomenilo premik k reševanju mnogo širšega nabora vsakodnevni vprašanj. Medtem ko so bili poprej v ospredju načelni problemi, se je sedaj pozornost usmerjala h konkretnostim. Tudi k lokalnim temam. Lepo zveneče pravne predpise, ki so bili naravnani emancipacijsko – to je še posebej veljalo za 19. člen temeljnega zakona o pravicah državljanov iz decembra 1867 –, je

¹³ Matjaž Ambrožič, *Dnevniški zapiski dr. Evgena Lampeta (1898–1917)*, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007, 112.

¹⁴ Katoliški poslanci ljubljanskega deželnega zbora, ki so imeli večino v njegovi kmečki kuriji, so z obstrukcijo nastopili proti zastopniku državnih oblasti na Kranjskem Viktorju baronu Heinu. Nazadnje so dosegli, da je uradni Dunaj njim neljubega veljaka odpoklical. Obstrukcija, ki je bila zelo neprijetna tudi za cesarski dvor, se je večkrat razglašala za kmečki punt na Kranjskem. Prim. Fran Šuklje, *Sodobniki, mali in veliki*, Ljubljana: Založba Satura, 1933, 264, 265.

¹⁵ Ferdo Gestrin, Vasilij Melik, *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1966, 308, 309.

bilo treba končno udejanjiti. In to enkrat za vselej. Korošec je želel, da bi se od besed k stvarnim potezam prešlo v okviru tradicionalne teme – v območju jezikovne enakopravnosti.

Toda večjega uspeha kljub velikim naporom ni bilo. Nemškoavstrijski krščanski socialci, ki so bili veliko upanje slovenskih katoličanov – personalna vez med enim in drugimi je bil dunajski državnozborni poslanec Jožef/Josef Šturm/Sturm¹⁶ –, jim niso bili naklonjeni, čeprav je Krek v precejšnji meri uspešno prilagodil njihove ideje o versko angažiranem modernem svetu v industrializacijo šele vstopajočemu okolju. Obdonavska Avstrija, kjer je populizem zgovornega dunajskega župana Luegerja – *Lepega Karla* – uspešno tekmoval s tistim, ki so ga prakticirali socialdemokrati, je bila v primerjavi z deželami v zaledju Trsta pač nekaj ostrih modernizacijskih ovinkov spredaj. Zlasti v bančništvu, podjetništvu, prometu in turizmu. Toda tehnike nastopanja v javnosti, ki so jih razvili krščanski socialci, so bile ob določenih prilagoditvah uporabne tudi za 500 slovenskih farovžev.¹⁷ Zato ni čudno, da je Ivan Cankar v dneh svoje največje socialdemokratske vneme pisal o njih s hudo prisiljeno ironijo: dejansko je prav politizirana mreža duhovnikov Katoliške cerkve marksistični stranki v alpsko-jadranskem prostoru preprečevala prodor med množice.

Korošec je po prvih parlamentarnih lekcijah hočeš nočeš moral vzeti na znanje, da se položaj njegovih rojakov v habsburški monarhiji v času vladavine Franca Jožefa ne bo bistveno spremenil. Je – kakor Šušteršič – upal, da bo ob nastopu novega monarha za Slovencev vse drugače? Je mislil, da ima Franc Ferdinand, ki ga je celo preudarni *conte Sforza* štel za človeka, čigar pamet in napor bi morda lahko rešili cesarsko Avstrijo,¹⁸ zadovoljiv odgovor na (pre)številne izzive stvarnosti v zbirokratiziranem podonavskem (pol)imperiju? Je sodil, da bodo skrivnostni *belvederci*, ki so se sicer v javnosti pojavljali kot zagovorniki oboroževanja in energičnega sekanja gordijskih vozlov, v srednjeevropske politične račune vnesli potrebno elastičnost, da bi lahko učinkovito in medsebojno dopolnjujoče povezali številne konstante prostora med Nemčijo in Italijo na zahodu ter Rusijo in Balkanom na vzhodu?

Kot človek, ki se je za moč odločanja moral zahvaliti demokraciji in populizmu, se Korošec ni mogel navduševati nad avtokratskimi potezami – pa naj je bil še tako zelo prepričan v potrebnost reda. Vsiljenih rešitev ljudje ne

¹⁶ Nekaj osnovnih informacij o poslancu Jožefu Šturmu je dosegljivih v svetovne spletu na naslovu: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi627894/> (vpogled. 22. decembra 2021).

¹⁷ Ivan Cankar, *Zbrano delo. Petindvajseta knjiga*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1976, 53.

¹⁸ Carlo Sforza, *Gestalten und Gestalter des heutigen Europa*, Berlin. S. Fischer Verlag, 1931, 47–59.

posvojijo zlahka, saj terjajo od njih najrazličnejše prilagoditve. V njih pač ni iluzije o uresničeni volji množic. Če je najstanovitnejši slovensko-slovanski radikalec Ivan Hribar, ki je med letoma 1907 in 1911 v *Reichsratu* zastopal Ljubljancane, v posebnih okoliščinah – ko bi bilo delovanje parlamenta zaradi obstrukcij onemogočeno –, pristajal na napoleonske poteze,¹⁹ Korošec zanje (še) ni imel niti najmanjšega posluha. Prav nasprotno: tudi sam je bil pripravljen sodelovati v *davljenju* državnega zbora oziroma njegovih organov s preprečevanjem odločanja, če je bila to edina možnost za preprečitev Slovencem škodljivih zakonov oziroma ukrepov. Nepopustljivost, ki so jo narodnjaki pokazali ob celjskem gimnazijskem vprašanju, je zlasti štajerskim rodoljubnim zastopnikom ostajala v spominu kot svetel vzor za doseg emancipacijskih političnih ciljev.

Potemtakem ni naključje, da je bil Korošec leta 1910 predviden za enega od obstrukcijskih govornikov, če bi vlada pod predsedstvom nemškimi nacionalcem naklonjenega birokrata Richarda barona von Bienerth-Schmerlinga vztrajala pri predlogu za ustanovitev italijanske univerze v Trstu brez kompenzacij za Slovence. Po 150 že povsem izpiljenih resolucijah in spreminjivnih predlogih bi jih prišlo na vrsto še 1600, ki bi jim bilo treba šele dati dokončno obliko, nakar bi imel državni zbor čast poslušati neskončne nastope kremenitih poslancev. Kabinet je obupal, še preden so se oglasili Gostinčar, Korošec in njuni tovariši.²⁰ Decembra 1912 je druga ministrska posadka – vodil jo je državni grof Stürgkh – obnovila idejo o italijanski univerzi v največjem avstrijskem pristanišču. To pot so slovenski parlamentarci, za katere spet ni bila predvidena nikakršna kompenzacija, morali pognati v dir svoje jezične konjičke. Josip Gostinčar je v proračunskem odboru govoril skoraj 14 ur, nakar ga je zamenjal Korošec. Fizična vzdržljivost rodoljubnih zastopnikov, ki jih je bilo malo in se niso mogli izmenjevati, kot so se lahko njihovi kolegi iz vrst nemških, čeških ali poljskih strank, je morala biti v tistem času izjemna. Dolgima obstrukcijskima nastopoma Gostinčarja in Korošča, ki sta se profilirala kot neustrašna zagovornika pravic rojakov na vsem njihovem ozemlju, je namreč sledila še 56 ur trajajoča plenarna seja ...²¹

Slovenski katoliški poslanci so se po državnozborskih volitvah leta 1907 na eni strani lahko pohvalili z marsikje plebiscitarno izraženo podporo množic, na drugi pa so s svojo delavnostjo in učinkovitostjo dokazano vplivali na vladne korake. Zaradi vpetosti v personalno-institucionalno mrežo moderno delujočega političnega gibanja so postali nespregledljivo pomemben dejavnik.

¹⁹ Vasilij Melik, *Ivan Hribar in njegovi Spomini*, v: Hribar, *Moji spomini II*, 640.

²⁰ Fran Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*, Ljubljana: Prosvetna zveza, 1928, 181, 182, 189.

²¹ Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*, 206.

Prav njihova dejavnost je tudi močno demokratizirala organizacijski aparat, ki so mu pripadali. Šlo je za najbolj kompleksno politično strukturo v širšem zaledju Trsta. Katoliški narodnjaki, ki so jeseni 1909 oblikovali Vseslovensko ljudsko stranko, so namreč morali upoštevati obstoječo realnost v vrsti habsburških kronovin. Na načelni ravni so vsekakor sledili sredotežni logiki, toda zaradi neizogibnosti ukvarjanja s problemi različnih dežel in mesta Trsta, ki je kot mali Dunaj ob Jadranu imel zajamčen poseben status mesta in dežele, so se moči na operativnem nivoju hočeš nočeš razprševale.

To ni ustvarjalo le zelo zapletenih situacij, temveč je tudi kompliciralo odnose med personalnimi stebri katoliškega tabora. Predvsem je terjalo veliko gibkost. A Šušteršič, ki je bil nekaj časa samoumevni šef politične mašinerije slovenskih katoličanov, si je z napredovanjem na položaj kranjskega deželnega glavarja v začetku leta 1912 zelo omejil možnost parlamentarnega manevriranja. Čeprav je načeloval avtonomnim organom starodavne vojvodine, je vendarle moral biti tudi človek krone ... Potem ko sta Evgen Jarc in Josip Gostinčar na svojo roko začela obstruirati delo v proračunskem odboru *Reichsrata*,²² je Šušteršič, ki se je znašel v neprijetnem položaju, saj je vlada pričakovala drugačno – manj intransigentno – oponiranje, menil, da bo storil najbolje, če bo odstopil kot predsednik najmočnejšega parlamentarnega kluba slovenskih poslancev (in njihovih hrvaških zaveznikov). Tako se bo rešil odgovornosti za dejanja najradikalnejših poslancev. Državni zbor se tako ali tako ni mogel pohvaliti s kakšnimi pomembnimi rezultati, odgovornost za samovoljne nastope pa naj prevzamejo drugi ... Kranjsko deželno glavarstvo, ki je Šušteršiču omogočalo učinkovito poseganje v politično in gospodarsko stvarnost, je bilo trdno v njegovih rokah. Prav tako načelstvo Vseslovenske ljudske stranke. Če bi bila prihodnost enaka kot večer *fin de siècle* in jutro *belle époque*, bi se njegov račun mogel iziti brez kakršnega koli preostanka: ko bi po smrti Franca Jožefa prestol zasedel njegov naslednik, bi bila bližina najvišjemu mestu terna na tomboli zgodovine. Deželni glavarji so bili ravno prav blizu in hkrati daleč od nosilca žezla: niso se mogli opeči zaradi njegovih napačnih odločitev, saj so poosebljali samoupravo kronovin, oblast pa je vedno morala računati z njimi ...

A v samodestrukcijo vsemogočne Evrope prerasla (druga) vojna za avstrijsko dediščino,²³ katere kolesje so pognali v tek svetovidski steli Gavrilu Principa v Sarajevu, je spremenila vse. Korošec, ki je marca 1914 – ko je bilo parlamentarno življenje v cislajtanski državni polovici habsburške monarhije že v zadnjih zdihljajih – postal vodja slovenskih katoliških poslancev (in njihovih hrvaških zaveznikov), je v novih razmerah postal mož usode. Toda ob

²² Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*, 215.

²³ Carlo Sforza, *Evropa i Evropljani*, Zagreb: Binoza, 1938, 39.

prevzemu krmila največje slovenske državnozborske delegacije je le malokatero znamenje nakazovalo, da bo tako: zdelo se je, da bo general, čigar vojska se nikoli ne bo pojavila na bojišču. A že druga polovica usodnega leta 1914 je okrepila njegovo avtoriteto. Predvsem moralno. Kot šef parlamentarnega kluba Korošec pač ni bil niti malo odgovoren za izbruh spopada, ki naj bi bil končan do Božiča, potem pa ni več nič kazalo na to, da bi se lahko sklenil do naslednjega praznika Gospodovega rojstva. Po drugi strani je Šušteršič postal – tako po položaju kot po prepričanju – vojni hujskač.²⁴ Ob množici trupel, o katerih se je poročalo z bojišč, ob invalidih, ki so se obnemogli vračali domov, in ob bedi v zaledju je to pomenilo pot v propad. Politična domišljija nekrona-nega vojvode kranjskega je bila očitno omejena. Ni imel več na voljo vseh poti v prihodnost. V časih velikih kriz so potrebni tako drzni vizionarji kot brez-sramni pragmatiki – sleherna enostranskost se v njenih vrtincih izpostavljenim ljudem hudo maščuje. Korošec se je v vsakem trenutku v slehernem vprašanju mogel oprijeti optimalne možnosti. Pri njegovi taktični spretnosti, ki je sledila krekovski generalni usmeritvi, je bila to najboljša nakaznica na prihodnost.

Korošec v začetnih dejanjih krvave tragedije velike vojne še ni bil prvi med rojaki. To mesto je ob čedalje ostrejših prerivanjih v Vseslovenski ljudski stranki pripadlo Kreku, čigar politiko je polagoma začel aktivno podpirati kremeniti ljubljanski knezoškof Anton Bonaventura Jeglič. Čeprav se je iniciativni tribun mnogokdaj motil, je imel prav v bistvenem: razumel je, da je vojna, ki je dobila lastno dinamiko, iztrgala moč iz rok dotedanjih oblastnikov. Nihče ni mogel več sam uravnavati njenega poteka. Tik pred smrtjo je Krek tudi izrekel največjo politično misel, ki jo je kak Slovenec prispeval v zakladnico človeškega duha: *Suženjstvo je veleizdaja!* Korošec, ki je ob obnovitvi dela *Reichsrata* spomladi 1917 stopil na čelo združenih južnoslovanskih parlamentarcev, je njihovo načelno državnopravno izjavo – *Majniško deklaracijo* – razumel v tem smislu ter je za svojo interpretacijo pridobil množice. Za zaveznika je sprejel vsakogar, ki je sprejemal bistvo Krekovih vizij. Tako je lahko njegov tesni sodelavec postal najperspektivnejši voditelj slovenskih mladoliberalcev Gregor Žerjav, ki je bil prek čilskega diplomata Aninata v stiku z antantnimi silami.²⁵ Korošec je vsekakor razumel, da so odločilen dejavnik ljudje, institucije – tudi najkompleksnejše, tj. države – pa naj jim služijo in olajšujejo življenje. To je bil na tradicijo taborov in izkušnjo turbulentne

²⁴ Celo v inteligentno spisani avtoapologiji *Moj odgovor* je Šušteršič priznal, da mu je jezični konjiček poleti 1914 ušel z vajeti. Zapisal je tudi nekaj bridko samokritičnih besed o sebi kot »Voksrednerju«. Glejte v: Ivan Šušteršič, *Moj odgovor*, Ljubljana: Samozaložba, 1922, 105–107.

²⁵ Aida Škoro Babić, Matevž Košir, *Spomini Josipa Breznika od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne*, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2014, 199.

jeseni 1908 oprti politični *Jugendstil*. Po letih čistunskega ločevanja so prišli dnevi enotnosti. Korošec je bil nepopustljiv: Jugoslavija, za katero se je zavzemal, je postala v predstavah množic – tako žena in deklet v zaledju kakor mož in fantov na fronti – ime za vse, kar habsburška monarhija ni bila. V dnevih groze in strahot je bilo to za krono usodno.

Preganjanja, ki so si jih dovolile cesarsko-kraljeve oblasti ob izbruhu sovražnosti poleti 1914, so odprle povsem nepotrebno notranjo fronto Avstro-Ogrske. Množice državljanov, ki jim je vojna prinesla večjo stisko in tesnobo kot drugim, so izbrali kratkovidni krmarji podonavskega (pol)imperija. Ne ljudski glas. Ko je ameriški predsednik Wilson ob nezadržnem nemškem umikanju na zahodnem bojišču ter zlomu solunske in bližnjevzhodne fronte centralnih sil usodo dvojne monarhije jeseni 1918 položil v roke narodov, je bila njena usoda zapečatenena. Federalizacijski načrti za preoblikovanje Cislajtanije – iniciativa poslanca Oskarja Teufela je vodila celo k misli, da bi Kraljevino Ilirijo, ki je bila od restavracijskih časov državnopravna Trnuljičica, naredili za nekaj realnega²⁶ – so pripeljali do odločitve Ogrske, da bo od 16./17. oktobra 1918 samo še v personalni uniji z avstrijskimi deželami.²⁷ Leta 1867 skrojeni dualistični steznik v obliki realne unije, ki je bil trn v peti Slovanom, se je končno razparal, vendar pa bi to koristilo predvsem Madžarom – torej narodu, ki je bil kot glavni beneficent *Ausgleicha* že prej otrok sreče ... Drugi so se morali pošteno podvizati, če niso hoteli v času tektonskih premikov pod wilsonističnimi ozvezdji ostati praznih rok. Tako je še pred koncem meseca sledilo oblikovanje provizorične narodne skupščine Nemške Avstrije, nato pa tudi razglasitvi neodvisnosti v Pragi in Ljubljani ter prekinitev državnopravnih vezi Hrvaške z Ogrsko in Avstrijo.²⁸

Korošec se je od habsburške monarhije poslovil vljudno, a odločno. In nedvoumno. Karlu *Zadnjemu*, ki se je vsega lotil v nepravem času – v mesecih,

²⁶ Helmut Rumppler, *Das Völkermanifest Kaiser Karls vom 16. Oktober 1918. Letzter Versuch zur Rettung des Habsburgerreiches*, Dunaj: Verlag für Geschichte und Politik, 1966, 81–85.

²⁷ Karlov manifest je bil datiran s 16. oktobrom 1918, objavljen pa naslednji dan, ko je sledil tudi njemu ustrezajoči vladarjev ukaz oboroženim silam. Tedaj je v Budimpešti prevladalo mišljenje, da državni polovici habsburške monarhije nista več toliko povezani, da bi se skupaj udeležili mirovnih pogajanj, ki bodo prej ali slej na dnevnem redu. Madžarski narodni svet je 28. oktobra 1918 oznanil, da je njegov glavni cilj ohranitev lastne države; to pomeni, da je Ogrska že bila dojemana kot povsem samostojna. Glejte v: Stephan Burián, *Austria in Dissolution*, London: Ernest Benn, 1925, 409, 410; Oszkár/Oscar Jászi, *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*, Chicago, The University of Chicago Press, 1929, 23; Francis Deák, *Hungary at the Paris Peace Conference. The Diplomatic History of the Treaty of Trianon*, New York: Columbia University Press, 1942, 5–8; Leo Valiani, *The End of Austria-Hungary*, London: Secker and Warburg, 1973, 252.

²⁸ Herfried Münkler, *Der grosse Krieg. Die Welt 1914–1918*, Reinbek bei Hamburg: Rowolt Taschenbuch Verlag, 2020, 730.

ko bi politične spremembe še lahko preprečile razsul podonavskega (pol)imperija, se je kot kremeniti Nibelung oklepal zveze z Nemčijo, za prestol pa se je zavzeto trudil, ko ga niti njegovi vojskovodje niso več sprejemali kot državnega poglavarja –, je odkrito povedal, da so njegovi predlogi za rešitev odprtih problemov monarhije prepozni.²⁹ A potem je naredil največjo napako v svoji politični karieri: ker ni računal s hipno katastrofo Avstro-Ogrske, se je odpravil v tujino, da bi se z ministrskim predsednikom kraljevine Karadjordjevičev, vsestransko prekaljenim političnim veteranom Nikolo P. Pašićem, in temperamentnim prvakom *Jugoslovanskega odbora* Antejem Trumbićem ter z usmerjevalci politike antantnih sil dogovoril o kolikor mogoče nebolečem procesu zedinjevanja prostora med Beljakom in Bitoljem. Korošec, čigar instinkt je za hip zatajil, je očitno močno precenjeval sposobnosti uradnega Dunaja, ki se je v prejšnjih stoletjih uspel izvleči iz sleherne šlamastike. Leta 1918 Habsburžani niso več imeli v rokavu neustrašnih čet princa Evgena in ne zavezniških kontingentov kralja Jana Sobieskega – pa tudi virtuožno spretnega diplomata kneza von Metternicha ne. Črno-žolto monarhijo so zapustili vsi, saj je bila obtežena z neznosnim bremenom krivde za izbruh svetovnega spopada: prva vojna napoved je bila poleti 1914, ko se je tudi uradno začela prakatastrofa Evrope, pač poslana iz prestolnice ob lepi modri Donavi. In vsakdo je bil srečen, da je s prstom kazal na uradni Dunaj: Nemčija zato, da je polemizirala z razpoloženjem, ki je vodilo k formuliranju 231. člena versajske mirovne pogodbe o izključni krivdi wilhelmskega cesarstva in njegovih zaveznic za začetek sovražnosti,³⁰ antantne in pridružene sile pa zato, da so lahko upravičevale svoje zahteve do dualističnega (pol)imperija. Jeseni 1918 habsburška Avstrija ni imela nikakršnih možnosti za ohranitev in nič čudnega ni, da ji je hotel zadnji monarhični ministrski predsednik Heinrich Lammasch poiskati celo drugo ime ...³¹ Seveda ni nobenega dvoma, da so bili dogovori in sporazumi, po katere se je v zadnjih dneh *velike vojne*

²⁹ Znamenite besede o prepozni obljubi za reformo habsburške monarhije je Anton Korošec izrekel tako v cislajtanskem parlamentu kakor na dvoru. Glejte v: Bister, Bister, *Anton Korošec, državnozborni poslanec na Dunaju. Življenje in delo 1872–1918*, 257, 258.

³⁰ V weimarski Nemčiji je 231. člen versajske mirovne pogodbe nenehno razvnel duhove; večini se je zdelo – ne brez razloga –, da gre le za trditev, ki naj moralno upraviči visoke reparacijske zahteve. Ni šlo za ugotovitev historičnega dejstva. Eno zmernejših mnenj o nemški odgovornosti za izbruh vojne je nekoč zelo brani pisatelj Emil Ludwig formuliral takole: »[S] krivdo, ki je ni mogoče izračunati v odstotkih, [sta] najbolj obremenjena Dunaj in Petrograd, za njima prideta kot sekundanta Berlin in Pariz v zelo različnih razdaljah; London je veliko bolj oddaljen.« Prim. Emil Ludwig, *Julij 14*, Ljubljana: Prijatelj, 1933, 5.

³¹ Gerhard Oberkofler, »Heinrich Lammasch (1853–1920)«, v: Winfried Böttcher (izd.), *Europas vergessene Visionäre. Rückbesinnung in Zeiten akuten Krise*, Baden-Baden: Nomos, 2019, 343.

podal Korošec, potrebni, saj so bile med Slovenci, Srbi in Hrvati prepadne kulturno-civilizacijske in politične razlike. Toda v odločilnih dneh, ko se je že oblikovala njihova skupna nacionalna država, bi bil voditelj potreben predvsem doma. Državni provizorij Južnih Slovanov razpadle habsburške monarhije svojega prvega človeka dejansko ni imel niti en dan zares za krmilom.

Ko se je Korošec v začetku decembra po pogovorih v Ženevi in Parizu, na katerih ni dosegel enakopravnosti s Pašičevo vlado, prav tako pa ni dobil jamstva za pošteno razmejitev v skladu z etničnimi ločnicami, vrnil v domovino, je bila monarhična Jugoslavija že dejstvo.³² Kraljestvo Srbov Hrvatov in Slovencev, ki se je tako naglo oblikovalo predvsem zaradi italijanskega poseganja v prostor razpadlega habsburškega (pol)imperija, so potem dodobra namučile otroške bolezni, njihovi sledovi pa so ostali vidni za zmerom. Korošec, ki je postal v prvi vladi nove države podpredsednik ministrskega sveta, je v prelomnih dneh stavil na enotnost. Pod drugim praporom bi bilo v dobi, ki ni imela prave volje, da bi sledila visokim idealom, na katere je prisegala, Slovincem komaj mogoče oditi iz Avstrije. Vrh vsega pa se je unitarna savojska monarhija, ki je najbolj ogrožala Jugoslavijo, očitno zdela najprimernejši strukturni zgled za novo skupnost ob vzhodnih jadranskih obalah. Bismarckovska paradigma, ki ni stregla po življenju posebnostim posameznih sestavnih delov velike celote, je bila v imaginariju odločevalcev neaktualna. Verjetno se je zdela preveč nemška. Tuja. Nezmagovita.

Za Korošca prva leta po *veliki vojni* niso bila lahka: bil je voditelj, a mnogim prvakom slovenskega katoliškega tabora se je ta njegova vloga zdela le začasna. Prav kmalu naj bi ga nadomestil približno pol generacije mlajši Izidor Cankar.³³ V tej smeri je razmišljal tudi ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič, ki je bil za večino Slovencev najvišja avtoriteta. A kot že mnogokrat poprej se je začasna rešitev izkazala za trajno: Cankar se je odločil za drugačno življenjsko pot, Korošec pa je ob tem pokazal izjemno človeško širino in je nesojenemu tekmecu, od katerega so se zaradi izstopa iz duhovništva odvrnili praktično vsi, ostal prijateljsko naklonjen. Podobno je ravnal tudi pri praznovanju prvega jugoslovanskega Božiča, ko se je skupaj z Gregorjem Žerjavom oglasil pri Ivanu Hribarju in njegovi tedaj še neuradni drugi družini.³⁴ Oba moža, ki sta se v marsičem razlikovala, je čvrsto povezovala misel na odrešilnost Jugoslavije za Slovence.

³² Ferdo Čulinović, *Jugoslavija izmedju dva rata I*, Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1961, 59–150.

³³ Matija Škerbec, *Pregled novodobnega slovenskega katoliškega gibanja. II. del*, Cleveland: samozaložba, 1957, 45.

³⁴ Hribar, *Moji spomini II*, 346.

Koroščeva stranka se je v prvih letih nove države soočila z nizom hudih neuspehov. Meje so bile na severozahodu Kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev potegnjene večinoma v korist savojske kraljevine in avstrijske republike, ustava pa tudi ni utelešala idealov katoličanov. Streljanje na ljubljanski Zaloški cesti aprila 1920, do katerega je prišlo ob stavki železničarjev, ki so jo organizirali krvoprelitje izzivajoči komunisti,³⁵ Slovenski ljudski stranki prav tako ni koristila, saj se je dalo del krivde za smrt demonstrantov vsaj diskurzivno naprtiti tudi prometnemu ministru Korošču.

A za polnokrvnega politika, ki je v razburkanih časih pokazal državniško dimenzijo, ni bilo izgubljenih situacij. Še zlasti ne v demokratičnem okolju. Vsak položaj je pravzaprav to, kar iz njega napravi človek, ki ga zaseda. Korošec se je pred težko pričakovano stabilizacijo razmerij in odnosov v državi, ki je z *Vidovdansko ustavo* dobila ime Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, odločil za strateško preusmeritev: v času boja za srca in duše glasovalcev na volitvah marca 1923 je izpeljal korenit zasuk v avtonomistično smer, ki ga je že prej zagovarjal Andrej Gosar. Zmaga, ki mu jo je prinesel veliki looping, ga je dokončno prepričala o neproduktivnosti dogmatskega priseganja na katero koli politično idejo. Zato ni čudno, da potem, ko se je prepričal v nezanesljivost zaveznitstva (kon)federalističnega hrvaškega agrarista Stjepana Radića, ni več vztrajal pri odporu *beograjski čaršiji*. Z ministrovanjem v stodnevni vladi dostojanstvenega srbskega demokrata Ljubomirja M. Davidovića ji je Korošec sicer skušal nasprotovati, a ko je kabinet, ki je imel jasno parlamentarno podporo zaradi nasprotovanja krone padel, se je skupaj z muslimani začel približevati radikalcem. Ker so ti hitro uvideli, da z zgovornim hrvaškim prvakom Radićem ne bodo mogli doseči stabilnega sporazuma, so se nekateri od njih – tisti, ki so bili še v času Pašićevega življenja bližji kralju kakor svojemu strankarskemu šefu – povezali s slovenskimi katoličani in privrženci prvaka bosenskohercegovskih in sandžaških muslimanov Mehmeda Spaha.³⁶ V takšni konstelaciji je Korošec postal notranji minister, po atentatu na hrvaške

³⁵ Najbolj izpostavljeni komunistični voditelj stavke je bil Marcel Žorga, ki je bil vsaj soodgovoren za to, da so se v ospredje povorke demonstrantov 24. aprila 1920 poslale ženske z otroki. Očitno so organizatorji protestnega pohoda skušali oblikovati nekak živi ščit. Žandarmerija in policija sta tudi zato ob napadu demonstrantov dolgo časa ostali pasivni. Šele ko so proti njima nastopili tudi ljudje s strelnim orožjem, sta odgovorili. Okoli uniformirancev so se tedaj že večinoma gnetli moški, na kar opozarja seznam žrtev tragedije. Glejte v: *Slovenec* XLVIII, št. 94, 25. april 1920, 1.

³⁶ Muslimani iz Bosne in Hercegovine in Sandžaka so se najprej povezali z Davidovičevimi pristaši v Demokratsko skupnost, vendar njihova zveza potem ni vzdržala preizkusa stvarnosti. So pa pristaši Mehmeda Spaha in jugoslovanski liberalci sodelovali tudi pozneje. Prim. Husnija Kamberović, *Mehmed Spaho (1883–1939). Politička biografija*, Sarajevo: Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, 2009, 73–80.

poslance junija 1928 pa še vladni šef. Bil je prvi Nesrb na tem položaju. In vse do izbruha druge svetovne vojne tudi edini.

Ko je Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev po westrnskem obračunu v parlamentu grozil razpad, je Korošec spet pokazal svojo državniško plat. Ni dvoma: njegovo mojstrstvo v politični taktiki, ki ga je tako zelo poudarjal levičarsko usmerjeni agrarist Dragoljub Jovanović,³⁷ je imelo strateški cilj. In ta se je imenoval Jugoslavija. Za njeno ohranitev si je bil Korošec pripravljen oprtati na rame celo trajno nezaupanje Hrvatov. Da ga v Zagrebu po prevzetju vladnega krmila ne bodo več sprejemali z naklonjenostjo, je moral vedeti vnaprej: v beograjskem parlamentu izstreljene krogle so imele mnogo daljnosežnejše cilje od tistih, ki so pred prvo svetovno vojno žvižgale po dunajskem in peštanskem državnem zboru ...

Korošec je brez dvoma menil, da je ravnal konstruktivno in domoljubno, ko je januarja 1929 vstopil v vladu njemu načeloma neljube diktature ter v njej najprej vodil ministrstvo za promet, potem pa resor za gozdarstvo in rudarstvo. To je lažje vesti storil zato, ker kralj Aleksander, ki je ukinil ustavo ter razpustil parlament in stranke, ni imel namena uveljaviti permanentne nekonstitucionalne ureditve. Je pa res, da je bil nosilec krone, ki se je nekoč sukal v bližini velikosrbskih političnih načel – leta 1928 je celo razmišljal o amputaciji zahodnih predelov svoje države –, šele kratek čas zagovornik jugoslovanskega kurza. In nihče ni mogel vedeti, ali bo pri tej severnici tudi vztrajal. Prav lahko bi se – kakor Svetozar Pribičević – čez čas zazrl v drugo smer ... A bodi kakor koli: Korošec, ki so mu tudi preudarni srbski politiki priznavali brezrezervno jugoslovansko usmeritev, vsekakor ni mogel manjkati v režimu, kateremu je slednja veljala za *henotikon*.

Kaže, da je kralj Aleksander zaradi zapletenih zunanjepolitičnih razmer, ki so majala ustaljena zavezništva, iskreno pristal pri konceptu enotne države. Ko se je Korošec prepričal, da se je monarh zares preobrazil v Jugoslavana in nehal pestovati čudno idejo o zmanjšanju svoje dežele, se je mogel spet posvetiti dnevnopolitičnim vprašanjem in računom. Toliko lažjega srca se je septembra 1930 pomaknil v opozicijsko smer, ker je diktatura v času velike gospodarske krize izgublja tla pod nogami. Njegovo šestdesetletnico so potem slovenski katoličani izkoristili za demonstracijo kritičnega stališča do nedemokratskega režima. Pri tem so se oprli na razpoloženje, ki je vodilo do formulacije *Ljubljanskih punktacij*.³⁸ Korošec v vsem tem dogajanju ni imel pobudniške vloge, ni pa dezavuiral svojih privržencev – čeprav ga je njihova

³⁷ Jovanović, *Ljudi, ljudi ... Medaljoni 56 umrlih savremenika*, 418–428.

³⁸ Metod Mikuž, *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941*, Ljubljana: Mladinska knjiga 1965, 396–398; Janko Prunk, *Slovenski narodni programi. Narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945*, Ljubljana: Društvo 2000, 1986, 221, 222.

dejavnost spravila v konfinacijo. A narodni voditelj zaradi težav, za katere so njegovi računi pokazali, da so lahko samo trenutne, ne dela cirkusa. Sploh pa ne odkriva, da se v njegovem taboru dogaja tudi kaj mimo njega ...

V času po marsejskem atentatu je Korošec bogato žel, kar je sejal z molkom v dneh preizkušenj: ko je bilo vladno krmilo junija 1935 zaupano nekdanjemu Pašičevemu radikalcu – in finančnemu čarovniku – Milanu M. Stojadinoviću, se je vrnil v notranje ministrstvo. Dravska banovina, ki jo je že kralj Aleksander leta 1931 tiho pustil zaokrožiti v slovensko enoto jugoslovanske monarhije, saj se je zavedal, da je pozitivno razpoloženje v severozahodnih predelih države pomembno zaradi agresivne italijanske politike, je postala domena katoliškega tabora. Položaj je bil zanj v nekaterih pogledih celo boljši kakor v letih pred diktaturo, ko sta Ljubljanska in Mariborska oblast delovali vzajemno, ker se zaradi konstitucionalnih določil pač nista mogli združiti.

Obnovitev parlamentarnega reda, ki se je začela z razglasitvijo septembrske ustave leta 1931, je polagoma krepila demokracijo, čeprav so na volitvah po novem mogle nastopiti le vsedržavne liste. A Korošec, Stojadinović in Spaho so se dejstva, da sami niso imeli pristašev v vsej kraljevini, lotili pragmatično: njihova gibanja so oblikovala precej ohlapno zvezo – dejansko pravcato sestavljanko –, ki je na nižjih ravneh imela opazno različne poudarke. Kljub temu pa je bila vlada radikalsko-katoliško-muslimanska triperesne deteljice najtrdnjše med vsemi, ki so vodile jugoslovansko monarhijo. In tudi rezultati njenega dela so bili vidni. V Ljubljani je od leta 1936 po Plečnikovi načrtih rasla palača *Narodne in univerzitetne knjižnice*. Oblikovana je bila tudi akademija znanosti: čeprav se ni smela imenovati slovenska, je zlasti po zaslugi Rajka Nahtigala in Frana Ramovša kot takšna dejansko zaživela. Brez Koroščeve naklonjenosti – včasih že kar neprikritega pokroviteljstva – bi do teh premikov ne prišlo. Slovenska znanost se je narodnemu voditelju potem oddolžila s podelitvijo častnega doktorata ljubljanske univerze. Tretjega po vrsti.³⁹

Volitve leta 1938 so bile v Dravski banovini pravcati plebiscit: Korošec in njegovi pristaši so si zagotovili vse razpoložljive parlamentarne mandate na njenem območju. To so bile prve volitve v skladu z rigoroznimi določbami ustave iz septembra 1931, ki so se jih slovenski katoličani udeležili s svojimi kandidati. Skoraj osemdesetodstotna politična večina, ki so jo dobili, je bila

³⁹ Po drugi svetovni vojni Koroščevo podpiranje znanstvenih ustanov na Slovenskem dolgo ni bilo omenjano. Lahno opozorilo nanj je bilo le v spominih Milana Vidmarja, ki je poudaril, da narodni voditelj ni želel okrnitve ljubljanske univerze in da je miril ministre, ki ji niso bili naklonjeni. Glejte v: Milan Vidmar, *Spomini. Drugi del*, Maribor: Založba Obzorja, 1964, 84. Na Koroščevo naklonjenost znanosti je opozoril šele Janez Rotar v knjigi *Korespondenca med Franom Ramovšem in Aleksandrom Beličem*, ki jo je leta 1990 izdala SAZU v Ljubljani.

impresivna, a hkrati tudi manifestativna: operativne enotnosti v taboru, ki je bil tako množičen, ni več moglo biti. Korošec je lahko le še s skrajnimi naporji ohranjal njegove številne tokove v isti strugi – a nekatere skupine so se že začele izločati iz nje. Tiste na levi so zapeljevale socialistične sirene, one na desni pa je čedalje bolj motil jugoslovanski okvir. Vse več je bilo ljudi, ki jim ni dala miru leta 1927 zapisana misel pesnika Boža Voduška, da je ideal slehernega – torej tudi slovenskega – naroda lastna država.⁴⁰

Pojavila pa se je še ena težava: Stojadinović na vzhodu države ni zmagal tako prepričljivo kakor Korošec v Dravski banovini, na Hrvaškem pa je doživel pravi polom. Na prvih volitvah v času svojega predsedovanja vladi ga prebivalci Jugoslavije niso podprli s plebiscitarno večino. Celo Srbi ne. Ker pa je menil, da bi mu moral notranji minister pomagati pri animaciji volivcev, ki jih v monarhiji Karadjordjevičev po letu 1931 ni več ščitila glasovalna tajnost, je postal Korošcu odkrito sovražen in je poskrbel za njegovo premestitev na položaj predsednika Senata.⁴¹ Kot prvak zgornjega doma Narodnega predstavništva je bil slovenski prvak oddaljen od vzvodov vladanja; le ob menjavi ministrskega kabineta bi še lahko odigral pomembnejšo vlogo ... In jo tudi je – kolikor mogoče hitro! Prav Korošec je namreč poskrbel za to, da je v začetku februarja 1939 zaradi odstopa skupine ministrov prišlo do vladne krize in do imenovanja politično šibkega Dragiše J. Cvetkovića na premierski položaj.⁴² Operacija je bila seveda lahko izvedena le pod pokroviteljstvom kneza namestnika Pavla Karadjordjevića, ki se mu je zdela Stojadinovićeve nevtralistična zunanja politika preveč koristna za vse čvrstejšo os Rim–Berlin, nereševanje hrvaškega vprašanja pa prenevarno za obstoj države – saj bi lahko zagrebški faktorji začeli igrati podobno vlogo, kot so jo bratislavski pri slabitvi Češko-Slovaške druge republike. A ko je bil sporazum med dvorom oziroma vlado in Vladkom Mačkom končno sklenjen, se je Korošec znašel na slepem tiru. Nihče ga ni več nujno potreboval. Hrvaška je dosegla politični maksimum pravic in moči, ki jih je lahko imela v Jugoslaviji, in tudi njen obseg je bil impresiven. Politična statika kraljevine Karadjordjevičev se je do-dobra spremenila ...

Toda to je bila površina: Korošec je opazil, da se je tudi v Zagrebu marsikaj predručilo. Vladko Maček – sin slovenskega očeta – je sicer res dobil za svojo vplivno cono celoten jugoslovanski zahod, saj je Beograd za *enklavizirano* Dravsko banovino skoraj povsem izgubil zanimanje, toda doma je bil vse manj priljubljen. Zagovorniki hrvaške neodvisnosti so se krepili iz dneva

⁴⁰ Prunk, *Slovenski narodni programi. Narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945*, 72, 73, 212–218.

⁴¹ Milan M. Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, Reka: Otokar Keršovani, 1970, 508–510.

⁴² Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, 521–528.

v dan. Nastopali so čedalje bolj odkrito in predržno. Ko je Korošec, ki je malo prej, ob dvajsetletnici Jugoslavije, med rojaki poskušal razširiti samozavest in optimizem, ponovno prišel v vladu – kakor že julija 1924 je postal prosvetni minister –, se je trudil na obstoječi državni okvir navezati zmernejše hrvaške nacionaliste, ki so se malo prej razšli z Antejem Pavelićem.⁴³ Za vsako ceno je poskušal ohraniti, kar je (so)ustvaril pred dobrimi dvajsetimi leti: če bi prišlo do radikalnih pretresov, se mu je zaradi poznavanja nravi ljudi zdel razsul države neizogiben.⁴⁴ V svojih trpkih vizijah, ki pa so bile v začetnem obdobju Hitlerjeve vojne še kontingentna zgodovina prihodnosti, se ni motil. Da ne bi kdaj postale dejanska, se je zavzemal za prilagoditev zunanje, deloma pa tudi notranje politike države novim razmeram v vse bolj mračni Evropi.⁴⁵ Njegovo dejavnost je zaznamoval skrb, da bi se Jugoslavija niti po naključju ne znašla na listi tarč agresivnega Hitlerjevega imperiju. Tretjemu Reichu je Korošec – podobno kot mnogi voditelji v različnih evropskih deželah – skušal ugajati z uvajanjem antisemitskih ukrepov, s hlapi katerih je sicer bila nasičena že dunajska krščanskosocialna politična kuhinja, ki jo je spoznal v začetku 20. stoletja. Po svojih gambitnih potezah se je razlikoval od drugih članov vlade, ki ji je pripadal.

A po drugi strani Korošec ni bil niti malo pripravljen popuščati vsak dan huje nacificirani nemški skupnosti v Jugoslaviji. Skrb za ohranitev države je bila pri njem na prvem mestu. Bogdan Radica, ki je sodil med največje intelektualne svetovljane v kraljevini Karadjordjevičev, je leta 1940 menil, da je Korošec na isti valovni dolžini kot knez namestnik Pavle, predsednik vlade Dragiša J. Cvetković in njegov hrvaški partner Vladko Maček. Nihče od njih ni bil proosnega mišljenja, ker bi simpatiziral s fašistično ali nacistično ideologijo, vendar so vsi poskušali imeti z uradnim Rimom in Berlinom kar najboljše odnose, ker so vedeli, da se jugoslovanska kraljevina ne more zoperstaviti Hitlerjevim armadam in Mussolinijevim legijam.⁴⁶

⁴³ Glavna novost pri Koroščevih tipanjih v smeri kroga Mileta Budaka in Jugoslovanske akcije je zapletanje hrvaških nacionalistov, ki so bili poprej povsem nasprotni kraljevini Karadjordjevičev, v vsedržavne kombinacije. Ni pa videti, da bi šlo za poskus razbijanja obstoječega okvira. Jugoslovanska akcija in Korošec za takšne rešitve nista imela posluha. Sicer pa obstajajo različne interpretacije odhoda dela pripadnikov ustaškega gibanja v domovino po sklenitvi sporazuma Stojadinović–Ciano (1937). Prim. Tomislav Jonjić, Stjepan Matković, »Novi prilozi za životopis Mile Budaka uoči Drugoga svjetskog rata«, *Časopis za suvremenu povijest* XL, št. 2, 2008, 434–452. Glede na nasprotja med domovinskim in zamejskim krilom Pavelićevega gibanja aprila 1941 bi bilo misliti, da so bila razhajanja med obema skupinama znatna.

⁴⁴ Fran Saleški Finžgar, *Zbrano delo. Dvanajsti zvezek*, Ljubljana: državna založba Slovenije, 1992, 419.

⁴⁵ Vladko Maček, *Memoari*, Zagreb: Dom i svijet, 2003, 204, 205.

⁴⁶ Bogdan Radica, *Živjeti nedoživjeti. Uspomene hrvatskog intelektualca kroz apokalipsu Jugoslavije. Knjiga druga*, München, Barcelona: Knjižnica Hrvatske revije, 1984, 32.

Korošec se je od drugih stebrov države razlikoval nemara samo v tem, da Sovjetske zveze ni štel za dejavnik, ki bi v doglednem času lahko postal v katerem koli smislu pozitiven. V njej očitno ni videl prave sodelavke sil osi, pa čeprav je bila na večer njegovega življenja partner uradnega Berlina. Ugajanje uradni Moskvi bi Jugoslaviji po Koroščevi misli ne moglo niti malo koristiti. Prav nasprotno: domači komunisti bi mogli okrepiti spodkopavanje temeljev kraljevine Karadjordjevičev. Slovenski voditelj je rdečo velesilo očitno štel za samostojen center moči z globalnimi interesi in vplivom. V tem je bil podoben Winstonu Churchill, zato pa se je od britanskega državnika razlikoval v presoji potencialne koristnosti tega dejstva v spremenjeni konstelaciji sil. Jugoslavija pač ni bila svetovni imperij, temveč šibka država, o kateri so v Londonu pred izbruhom Hitlerjeve vojne vedeli še manj kakor o Češkoslovaški, ki so jo prepustili Nemčiji, ter Poljski in Romuniji, katerih meje so zaščitili z varnostnimi garancijami.

Nekateri ministri Cvetkovičevega kabineta, zlasti Mihailo Konstantinovič, ki kot prostozidar ni mogel imeti razumevanja za svojega duhovniškega kolega, so Koroščeve poteze v skrbi prepolnem letu 1940 razumeli kot poskus razmaganja jugoslovanske države.⁴⁷ Začeli so kovati zaroto proti njemu: želeli so ga odstraniti iz vlade. Mogoče bi ga čakala podobna usoda kot tedaj že interniranega Milana M. Stojadinovića ... A ko bi se moralo konspirativno kolesje zavrteti, je prišlo do nepričakovanega antiklimaksa: Korošec se ni soočil s svojimi političnimi nasprotniki, temveč z ljubim Bogom. Na koledarjih je bil 14. december 1940.

Koroščev pogreb v Ljubljani je bil impresivna manifestacija. Slovo od narodnega voditelja se je moglo meriti kvečjemu s posmrtnimi počastitvami Josipa Jurčiča, Janeza Bleiweisa ter dveh Ivanov – Cankarja in Tavčarja. Podoben pogreb je imel v začetku okupacije aprila 1941 samo še nekdanji kraljevski namestnik Hribar.

Če so v zgodnjih letih Korošča mnogi rojaki presegali, so ga ob smrti le še nekateri dohajali. In to komaj ter necelovito. Za svoje privržence pa je postal celo zvezda severnica: njegovo ime je bilo njihov program. Franc Kulovec, ki ga je nasledil na položaju voditelja slovenskega katoliškega tabora, si je tudi zato prizadeval, da bi se država notranje okrepila.⁴⁸ Prav tako je storil vse, da bi vojni požar ne zajel njenega ozemlja, kajti Qui habet tempus, habet vitam.⁴⁹

⁴⁷ Mihailo Konstantinovič, *Politika sporazuma. Dnevniške beleške 1939–1941. Londonske beleške 1944–1945*, Novi Sad: Agencija Mir, 1998.

⁴⁸ Milan Jovanović Stoimirović, *Dnevnik 1936–1941*, Novi Sad: Matica srpska, 2000, 410. Kulovec je poudarjal, da je dosega popolne avtonomije slovenski politični cilj; to pomeni, da je upošteval jugoslovanski okvir. Pričakoval je le notranjepolitične spremembe v smeri, ki jih je nakazal sporazum med dvorom in Vladkom Mačkom.

⁴⁹ Jakob B. Hoptner: *Jugoslavija u krizi 1934–1941*, Reka: Otokar Keršovani, 1972, 222.

Njegova prizadevanja so se končala s tragičnim neuspehom: umrl je kot ena prvih žrtev nemškega napada 6. aprila 1941.

Pri slovesu od Korošca – pa malce kasneje tudi od Hribarja – ni šlo za pogreb posameznika, temveč epohe. Jugoslavija, ki sta jo oba moža poosebljala, se je v tistih težkih časih iz trajne rešitve slovenskih vprašanj preobražala v zgolj eno od etap na trnovi poti njunih rojakov skozi viharje in vrtince 20. stoletja. Beograjska vlada, ki je na pogreb svojega prosvetnega ministra poslala podpredsednika Vladka Mačka – s tem je demonstrirala odločilnost njegove volje za celotno zahodno polovico kraljevine Karadjordjevičev –, dramatičnosti trenutka ni razumela in se je zapletla v simbolne igrice moči in prestiža.

A to je bil le predtakt v srbsko-hrvaško-slovenskem rekviemu, ki je sledil. Po drugi svetovni vojni je to postalo jasno celo Vladku Mačku, ki je pokojnega Korošca kljub nekdanjim nesoglasjem in sporom v svojih spominih vzel v zaščito. Nekaj spomenikov so mu postavili tudi srbski pričevalci, ki so ga sicer poznali pod vzdevkoma *Pop* in *Lepi Tonček*.⁵⁰ Dragoljub Jovanović je Korošca, ki se njegovim pravoslavnim rojakom na ulicah in v palačah prestolnice nikoli ni kazal v opravi katoliškega duhovnika, označil za moža med dvema Krekoma.⁵¹ V primerjavi s prvim, Janezom Evangelistom, se je zdel krtina. Taktik in udejanjevalec – liberalni narodnogospodarski teoretik Milko Brezigar je Korošca leta 1918 slikovito označil za izvršitelja jugoslovanskega testamenta⁵² – je ob strategu in vizionarju pač videti kot senca. A nikakor ne kot vitez klavrne postave. Zato pa se je Korošec v primerjavi z drugim Krekom, Mihom, zdel kot Triglav. Kot zasenčevalec. Kot velikan.⁵³ To pa je bil tudi ob onih, ki so mu potem na glavo nakopali prepoved pozitivnega spomina in s tem onemogočili *historizacijo* vsega, kar je naredil in za kar se je zavzemal. In čeprav življenjsko delo Antona Korošca toliko in toliko let pozneje pripada samo še zgodovini, je spomin nanj vendarle živ, medtem ko so številni njegovi zaniškovalci – tudi tisti mnogo mlajši – mrtvi ne samo zase, temveč tudi za zavest drugih. Dandanes vemo, da mu je bila po smrti prizadejana velika krivica.

ANTON KOROŠEC MED SODOBNIKI IN V ZGODOVINI

Povzetek

Anton Korošec (1872–1940) sprva med sodobniki ni bil posebej izstopajoč; slovenski umetniki njegove generacije so se uveljavili hitreje kot on. Zato pa je kot duhovnik in kot politik z vztrajnim in potrpežljivim delom nenehno napredoval.

⁵⁰ Jovanović Stojimirović, *Dnevnik 1936–1941*, 410.

⁵¹ Prim. Jovanović, *Ljudi, ljudi ... Medaljoni 56 umrlih savremenika*, 420.

⁵² Milko Brezigar, *Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva*, Ljubljana: Omladina, 1918, nepaginirana posvetilna stran.

⁵³ Prim. Jovanović, *Ljudi, ljudi ... Medaljoni 56 umrlih savremenika*, 418, 419.

Korošec je sodil v prvo generacijo politikov, ki se je srečevala s splošno volilno pravico. Zato – za razliko od nekaterih starejših javnih delavcev – ni zanemarjal ne dela med množicami ne v parlamentarnih telesih. Organiziral je slovensko katoliško gibanje na Štajerskem po zgledu tistega, ki ga je na Kranjskem oblikoval Janez Evangelisti Krek. Slednji je uspešno prilagodil načela in oblike delovanja nemškoavstrijskega krščansosocialnega gibanja, ki je bilo močno v že industrializiranih predelih obdonavske Avstrije, manj razvitemu slovenskemu okolju. Tako je Korošec, ki je na začetku med rojaki nastopal kot voditelj podeželskega prebivalstva, postal osrednji dejavnik povezovanja slovenskega katoliškega tabora v vsenarodno politično organizacijo, ki je presejala meje staroavstrijskih dežel.

Anton Korošec je postal parlamentarec v dunajskem Državnem zboru leta 1906. Hitro se je uveljavil med slovenskimi katoliškimi poslanci z delavnostjo in taktično spretnostjo. Ko je novi kranjski deželni glavar Ivan Šušteršič, ki je dotlej vodil slovenske katoliške poslance – ob njih pa v širših povezavah marsikdaj tudi druge –, zaradi samostojnih, radikalno opozicijskih potez parlamentarcev njegovega kluba leta 1914 opustil njihovo vodenje, je na njegovo mesto stopil Anton Korošec. Ker je bil parlament paraliziran, se njegov vzpon sprva ni zdel posebej pomemben; tak pa je postal zaradi prve svetovne vojne. Člani dunajskega parlamenta, ki ni imel nikakršne vloge pri vstopanju habsburške monarhije v vojno, so v drugi polovici planetarnega spopada imeli velik ugled, saj niso nosili nikakršne krivde za vse večjo stisko prebivalstva. Zato so se lahko hitro profilirali kot narodni voditelji.

Anton Korošec je maja 1917, ob obnovitvi dela parlamenta, postal vodja kluba južnoslovenskih poslancev dunajskega parlamenta. Kot tak je razglasil državnoopravno Majniško deklaracijo, ki je terjala združitev in vpliva tujcev prosto skupno nacionalno državo Slovencev, Hrvatov in Srbov na vsem njihovem ozemlju v habsburški monarhiji, ter vodil množično gibanje za njeno uresničitev. Iz politika se je v letih 1917–1918 preobrazil v državnika. Bil je na čelu državnega provizorija Južnih Slovanov habsburške monarhije, toda zaradi odhoda na pogajanja s srbsko kraljevsko vlado, Jugoslovanskim odborom in antantnimi predstavniki ni mogel vplivati na življenje v njegovem okviru. Ko je decembra 1918 pripotoval v domovino, je postal podpredsednik kraljevske vlade.

Korošec je sprva podpiral politiko narodne koncentracije, ko pa je njegova Slovenska ljudska stranka na volitvah leta 1920 dobila le relativno večino slovenskih glasov – razlog za to sta bila neugodno rešeno vprašanje meja in spori med katoliškimi politiki na ozemlju nekdanje Kranjske, ob tem pa tudi vzpon radikalne leve – je sprejel zasuk proti avtonomizmu kot strategijo za obnovitev nekdanje absolutne politične premoči katoliškega tabora med Slovenci. Med množicami na Slovenskem je ta sprememba rodila uspeh, zato pa je Slovenski ljudski stranki otežila iskanje zaveznikov v beograjskem parlamentu, kjer so sprva prevladovali unitaristično usmerjeni jugoslovanski liberalci in srbski radikalci. Korošec, ki je bil spreten taktik, je kmalu uvidel nezanesljivost zavezništva federalističnih strank, ki so izhajale iz posebnih razmer v različnih delih države. Slednji se je kot eden njenih najpomembnejših očetov čutil čvrsto zavezan. Po padcu 3. vlade Ljubomirja M. Davidovića se je Korošec začel pripravljati na iskanje možnosti za drugačne povezave; kmalu je našel pot do tistega dela srbskih radikalcev, ki so za glavni politični dejavnik v državi šteli dvor. Skupaj z nekaterimi jugoslovansko usmerjenimi liberalci iz Srbije in Jugoslovansko muslimansko organizacijo je osnoval novo vladno koalicijo; z oporo v njej je leta 1928 po atentatu na hrvaške poslance postal predsednik vlade. Kot tak je poskušal stabilizirati razmere v državi.

Po uvedbi diktature je nekaj časa sodeloval v kraljevi vladi, potem pa je prešel v opozicijo, saj je bila diktatura tudi zaradi težavnih razmer sredi svetovne gospodarske krize vse bolj nepriljubljena. Po vrnitvi parlamentarizma leta 1931 je Korošec ostal v opoziciji, ki so jo katoličani ob praznovanju njegove 60-letnice 1932 zaostriili; tedaj so se celo že slišale zahteve

po oblikovanju samostojne slovenske republike. Korošec je bil interniran, po atentatu na kralja Aleksandra pa se je kmalu vrnil na oblast. V vladi Milana M. Stojadinovića je leta 1935 postal notranji minister. Po volitvah 1938 ga je Stojadinović zamenjal, saj je menil, da je na prvih volitvah, ki se jih je udeležil kot predsednik vlade, policija premalo pritiskala na volivca (volitve so bile javne). Korošec, ki je postal predsednik senata, je nato ob soglasju dvora organiziral izzvanje vladne krize, saj je Stojadinović s svojo nevtralistično politiko preveč koristil nemško-italijanski zvezi, njegova nepripravljenost na reševanje hrvaškega vprašanja pa je bila za državo nevarna, saj bi se zaradi tega problema v državno politiko lahko začele mešati tuje sile, kakor so se v češkoslovaške zadeve.

Ko je bil sporazum med vlado, dvorom in Hrvati 1939 sklenjen, se je Korošec, ki je bil večkrat jeziček na jugoslovanski politični tehtnici, znašel v zavetrju. Toda krepitev Nemčije je terjala koncentracijo moči; Korošec je 1940 postal prosvetni minister. Zagovarjal politiko neizzivanja Nemčije in Italije, saj je vedel, da se država ne more učinkovito upreti njenemu napadu. Obtoževali so ga, da je bil pobudnik protijudovskih odlokov vlade, vendar so te odredbe, ki so bile podobne že kmalu po 1. svetovni vojni uveljavljeni madžarski protisemitski zakonodaji, podpisali vsi ministri. Korošec je v zadnjih mesecih svojega življenja poskušal jugoslovansko državo okrepiti tudi s tem, da v vsejugoslovanske politične kombinacije vključiti tudi tiste hrvaške separatiste, ki so se (vsaj začasno) razšli z Antejem Pavelićem. Sredi vse bolj zaostrenih razmer je Korošec decembra 1940 nenadoma umrl. Nasledniki so skušali nadaljevati z njegovo politiko, vendar zaradi svoje šibkosti v ničemer niso uspeli. Tako je Koroščeva smrt pomenila konec pomembnega obdobja slovenske zgodovine – prehoda iz širšega srednjeevropskega okvira v jugoslovanskega ter igranja jezička na politični tehtnici srbsko-hrvaško-slovenske kraljevine.

ANTON KOROŠEC AMONG HIS CONTEMPORARIES AND IN HISTORY

Summary

Anton Korošec (1872–1940) was not particularly outstanding among his contemporaries at first; Slovenian artists of his generation gained recognition faster than he did. However, he made steady progress as a priest and as a politician through persistent and patient work.

Korošec was part of the first generation of politicians who had at least experienced the universal right to vote. That is why – unlike some older public workers – he did not neglect his work among the masses or in parliamentary bodies. He organised the Slovene Catholic movement in Styria on the model of the one formed in Carniola by Janez Evangelisti Krek. The latter successfully adapted the principles and forms of action of the German-Austrian Christian Social Movement, which was strong in the already industrialised areas of Transdanubian Austria, to the less developed Slovenian environment. Thus, Korošec, who had initially appeared among his compatriots as a leader of the rural population, became a central factor in the integration of the Slovene Catholic camp into a nation-wide political organisation that transcended the borders of the Old Austrian lands.

Anton Korošec became a parliamentarian in the Vienna National Assembly in 1906. He quickly established himself among Slovenian Catholic parliamentarians with his hard work and tactical skill. When the new Regional Governor of Carniola, Ivan Šušteršič, who had been leading the Slovene Catholic deputies – and often others in wider connections with them – abandoned the leadership in 1914 due to the independent, radically oppositional moves of his club's parliamentarians, Anton Korošec took his place. As Parliament was paralysed, its rise did not seem particularly significant at first; it became so as a result of the First World War. The members of the Vienna parliament, who had played no role in

the Habsburg monarchy's entry into the war, enjoyed a high profile in the second half of the planetary conflict, as they bore no blame for the growing hardship of the population. They were therefore able to quickly profile themselves as national leaders.

In May 1917, when Parliament resumed its work, Anton Korošec became the leader of the Club of South Slav Members of the Vienna Parliament. As such, he promulgated the May Declaration, which demanded the unification and foreign influence of a free common nation-state of Slovenes, Croats and Serbs throughout their territory in the Habsburg Monarchy, and led a mass movement for its realisation. In 1917–1918, he transformed himself from a politician into a statesman. He was at the head of the State Provision of the South Slavs of the Habsburg Monarchy, but because he went to negotiate with the Serbian Royal Government, the Yugoslav Committee and the Entente representatives, he was unable to influence life within it. When he arrived home in December 1918, he became Deputy Prime Minister.

Korošec initially supported the policy of national concentration, but when his Slovene People's Party won only a relative majority of the Slovene vote in the 1920 elections – this was due to the unfavourable settlement of the border issue and the disputes between Catholic politicians in the territory of the former Carniola, as well as the rise of the radical left – he adopted a turn towards autonomism as a strategy for restoring the former absolute political supremacy of the Catholic camp among the Slovenes. This change was a success among the Slovenian crowds, but it also made it difficult for the Slovene People's Party to find allies in the Belgrade parliament, which was initially dominated by unitarist Yugoslav liberals and Serbian radicals. Korošec, who was a skilful tactician, soon saw the unreliability of the alliances of the federalist parties, which were based on the specific situations in different parts of the country. The latter, as one of its most important fathers, felt firmly committed. After the fall of the 3rd government of Ljubomir M. Davidović, Korošec began to look for possibilities for other alliances; he soon found his way to that section of Serbian radicals who considered the court to be the main political factor in the country. Together with some Yugoslav-oriented liberals from Serbia and the Yugoslav Muslim Organisation, he founded a new government coalition; with a foothold in it, he became Prime Minister in 1928 after the assassination of Croatian MPs. As such, he tried to stabilise the situation in the country.

After the dictatorship, he served for a time in the royal government, but then moved to the opposition, as the dictatorship was increasingly unpopular, not least because of the difficult situation in the midst of the global economic crisis. After the return of parliamentarianism in 1931, Korošec remained in opposition, which was intensified by the Catholics on the occasion of the celebration of his 60th birthday in 1932; at that time, there were even calls for the creation of an independent Slovene republic. Korošec was interned, but soon returned to power after the assassination of King Alexander. In 1935, he became Minister of the Interior in the government of Milan M. Stojadinović. After the 1938 elections, Stojadinović replaced him because he felt that the police had not put enough pressure on the voter in the first elections, he took part in as Prime Minister (the elections were public). Korošec, who became President of the Senate, then organised, with the consent of the court, to provoke a government crisis, because Stojadinović's neutralist policy was too much to the advantage of the German-Italian alliance, and his unwillingness to resolve the Croatian question was dangerous for the country, as this problem could have led to foreign powers meddling in national politics, as they had in Czechoslovak affairs.

When the 1939 agreement between the government, the court and the Croats was concluded, Korošec, who had often been the tip on the Yugoslav political scale, found himself in the slipstream. But the strengthening of Germany required a concentration of power; Korošec became Minister of Education in 1940. He advocated a policy of non-challenge

to Germany and Italy, knowing that the country could not effectively resist their attack. He was accused of being the instigator of the government's anti-Jewish decrees, but these decrees, which were similar to the Hungarian anti-Semitic legislation already in force shortly after the First World War, were signed by all ministers. In the last months of his life, Korošec also tried to strengthen the Yugoslav state by including in the Yugoslav-wide political combinations those Croatian separatists who had (at least temporarily) broken with Ante Pavelić. In the midst of an increasingly tense situation, Korošec died suddenly in December 1940. His successors tried to continue his policy, but their weakness made them completely unsuccessful. Thus, Korošec's death marked the end of an important period in Slovenian history – the transition from the broader Central European context to the Yugoslav one, and the role of the tip on the political scales of the Serbo-Croatian-Slovenian kingdom.

ANTON KOROŠEC UNTER ZEITGENOSSEN UND IN DER GESCHICHTE

Zusammenfassung

Anton Korošec (1872–1940) war unter seinen Zeitgenossen zunächst nicht besonders herausragend; die slowenischen Künstler seiner Generation haben sich schneller etabliert als er. Durch beharrliche und geduldige Arbeit machte er jedoch als Priester und als Politiker stetige Fortschritte.

Korošec gehörte zur ersten Generation von Politikern, die zumindest das allgemeine Wahlrecht erlebt hatten. Deshalb vernachlässigte er – im Gegensatz zu einigen älteren Staatsdienern – seine Arbeit unter den Massen oder in den parlamentarischen Gremien nicht. Er organisierte die slowenisch-katholische Bewegung in der Steiermark nach dem Vorbild der in Krain von Janez Evangelisti Krek gegründeten Bewegung. Letztere passete die Grundsätze und Aktionsformen der deutsch-österreichischen christlich-sozialen Bewegung, die in den bereits industrialisierten Gebieten Transdanubiens stark war, erfolgreich an das weniger entwickelte slowenische Umfeld an. So wurde Korošec, der unter seinen Landsleuten zunächst als Anführer der Landbevölkerung aufgetreten war, zu einem zentralen Faktor bei der Integration des slowenisch-katholischen Lagers in eine landesweite politische Organisation, die die Grenzen der altösterreichischen Länder überschritt.

Anton Korošec wurde 1906 Abgeordneter in der Wiener Nationalversammlung und etablierte sich durch seinen Fleiß und sein taktisches Geschick schnell unter den katholischen Abgeordneten Sloweniens. Als der neue Landeshauptmann von Krain, Ivan Šušteršič, der die slowenisch-katholischen Abgeordneten – und oft auch andere, die mit ihnen in engerer Verbindung standen – angeführt hatte, 1914 wegen der eigenständigen, radikal oppositionellen Bestrebungen der Parlamentarier seines Klubs die Führung aufgab, trat Anton Korošec an seine Stelle. Da das Parlament gelähmt war, schien sein Aufstieg zunächst nicht besonders bedeutsam zu sein; dies änderte sich jedoch infolge des Ersten Weltkriegs. Die Abgeordneten des Wiener Parlaments, die beim Kriegseintritt der Habsburgermonarchie keine Rolle gespielt hatten, genossen in der zweiten Hälfte des planetarischen Konflikts hohes Ansehen, da sie keine Schuld an der wachsenden Not der Bevölkerung trugen. So konnten sie sich schnell als nationale Führer profilieren.

Im Mai 1917, als das Parlament seine Arbeit wieder aufnahm, wurde Anton Korošec Vorsitzender des Klubs der südslawischen Abgeordneten im Wiener Parlament. Als solcher verkündete er die Maideklaration, die die Vereinigung und Fremdbestimmung eines freien gemeinsamen Nationalstaates der Slowenen, Kroaten und Serben auf ihrem gesamten Gebiet in der Habsburgermonarchie forderte, und führte eine Massenbewegung für de-

ren Verwirklichung an. In den Jahren 1917–1918 wandelte er sich von einem Politiker zu einem Staatsmann. Er stand an der Spitze der Staatlichen Vorsorge für die Südslawen der Habsburgermonarchie, aber da er mit der königlich-serbischen Regierung, dem Jugoslawischen Komitee und den Vertretern der Entente verhandelte, konnte er das Leben innerhalb der Monarchie nicht beeinflussen. Als er im Dezember 1918 nach Hause kam, wurde er stellvertretender Premierminister.

Korošec unterstützte zunächst die Politik der nationalen Konzentration, doch als seine Slowenische Volkspartei bei den Wahlen 1920 nur eine relative Mehrheit der slowenischen Stimmen erhielt – was auf die ungünstige Lösung der Grenzfrage und die Streitigkeiten zwischen den katholischen Politikern auf dem Gebiet der ehemaligen Krain sowie auf den Aufstieg der radikalen Linken zurückzuführen war –, wandte er sich dem Autonomismus zu, um die frühere absolute politische Vorherrschaft des katholischen Lagers unter den Slowenen wiederherzustellen. Diese Veränderung war ein Erfolg bei den Massen in Slowenien, erschwerte es aber auch der slowenischen Volkspartei, Verbündete im Belgrader Parlament zu finden, das anfangs von unitaristischen jugoslawischen Liberalen und serbischen Radikalen dominiert wurde. Korošec, der ein geschickter Taktiker war, erkannte bald die Unzuverlässigkeit der Bündnisse der föderalistischen Parteien, die sich auf die spezifischen Situationen in verschiedenen Teilen des Landes stützten. Letzterer fühlte sich als einer ihrer wichtigsten Väter fest verpflichtet. Nach dem Sturz der 3. Regierung von Ljubomir M. Davidović begann Korošec, nach Möglichkeiten für andere Bündnisse zu suchen; er fand bald den Weg zu jenem Teil der serbischen Radikalen, die den Hof als den wichtigsten politischen Faktor im Lande betrachteten. Zusammen mit einigen jugoslawisch orientierten Liberalen aus Serbien und der Jugoslawischen Muslimischen Organisation gründete er eine neue Regierungskoalition, in der er Fuß fasste und nach der Ermordung kroatischer Abgeordneter 1928 Premierminister wurde. Als solcher versuchte er, die Lage im Land zu stabilisieren.

Nach der Diktatur diente er eine Zeit lang in der königlichen Regierung, wechselte dann aber in die Opposition, da die Diktatur zunehmend unpopulär wurde, nicht zuletzt wegen der schwierigen Situation inmitten der Weltwirtschaftskrise. Nach der Rückkehr des Parlamentarismus im Jahr 1931 blieb Korošec in der Opposition, die von den Katholiken anlässlich seines 60. Geburtstages im Jahr 1932 noch verstärkt wurde; damals wurden sogar Forderungen nach der Gründung einer unabhängigen slowenischen Republik laut. Korošec wurde interniert, kehrte aber bald nach der Ermordung von König Alexander an die Macht zurück. Im Jahr 1935 wurde er Innenminister in der Regierung von Milan M. Stojadinović. Nach den Wahlen von 1938 wurde er von Stojadinović abgelöst, weil er der Meinung war, dass die Polizei bei den ersten Wahlen, an denen er als Ministerpräsident teilnahm (die Wahlen waren öffentlich), nicht genug Druck auf die Wähler ausgeübt hatte. Korošec, der Präsident des Senats wurde, organisierte daraufhin mit Zustimmung des Hofes die Provokation einer Regierungskrise, da Stojadinovićs neutralistische Politik dem deutsch-italienischen Bündnis zu sehr zum Vorteil gereichte und seine mangelnde Bereitschaft, die kroatische Frage zu lösen, für das Land gefährlich war, da dieses Problem zu einer Einmischung ausländischer Mächte in die nationale Politik führen konnte, wie sie es in der Tschechoslowakei getan hatten.

Als 1939 das Abkommen zwischen der Regierung, dem Gericht und den Kroaten geschlossen wurde, befand sich Korošec, der oft ein Zünglein an der Waage in der jugoslawischen Politik gewesen war, im Windschatten. Doch das Erstarken Deutschlands erforderte eine Konzentration der Macht; Korošec wurde 1940 Bildungsminister. Er befürwortete eine Politik des Nichtangriffs auf Deutschland und Italien, da er wusste, dass das Land sich nicht wirksam gegen deren Angriffe wehren konnte. Er wurde beschuldigt, die antijüdischen

Dekrete der Regierung initiiert zu haben, aber diese Dekrete, die der kurz nach dem Ersten Weltkrieg erlassenen antisemitischen Gesetzgebung in Ungarn ähnelten, wurden von allen Ministern unterzeichnet. In den letzten Monaten seines Lebens versuchte Korošec auch, den jugoslawischen Staat zu stärken, indem er die kroatischen Separatisten, die (zumindest vorübergehend) mit Ante Pavelić gebrochen hatten, in die jugoslawienweiten politischen Zusammenschlüsse einbezog. Inmitten einer zunehmend angespannten Situation starb Korošec plötzlich im Dezember 1940. Seine Nachfolger versuchten, seine Politik fortzusetzen, aber ihre Schwäche machte sie völlig erfolglos. Der Tod von Korošec markiert somit das Ende einer wichtigen Periode in der slowenischen Geschichte – den Übergang vom weiteren mitteleuropäischen Kontext zum jugoslawischen und die Rolle eines Züngleins an der politischen Waage des serbisch-kroatisch-slowenischen Königreichs.

Anton Korošec, predsednik vlade

Emma Anne Hatto*

Potrjeno – Accepted: 5. 9. 2022 | Objavljeno – Published: 14. 12. 2022

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 929Korošec A."1928"

Emma Anne Hatto: Anton Korošec, predsednik vlade. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 93=58(2022), 2–3, str. 47–65

V prispevku je obravnavano petmesečno obdobje predsednikovanja slovenskega politika Antona Korošca, v času od julija do decembra 1928. V njem je predstavljeno, kako je njegovo predsedovanje močno zaznamovala zapuščina atentatov v Narodni skupščini junija 1928. Upoštevajoč te okoliščine ugotavljam, da je Korošec poskušal previdno vzpostaviti ravnovesje med poskusi pomiritve svoje negotove vlade in opozicijskega bloka kmečko-demokratske stranke, hkrati pa je izvajal politične reforme, za katere je verjel, da bodo omogočile, da bo Kraljevina Jugoslavija bolje služila interesom vseh njenih narodnih skupin.

Ključne besede: Anton Korošec, politična zgodovina, Jugoslavija, 1928.

1.01 Original Scientific Article
UDC 929Korošec A."1928"

Emma Anne Hatto: Anton Korošec, Prime Minister. Review for History and Ethnography, Maribor 93=58(2022), 2–3, pp. 47–65

This paper examines the five-month premiership of the Slovene politician Dr Anton Korošec, from July–December 1928. It demonstrates how his time in office was heavily shaped by the legacy of the June 1928 'Skupština' assassinations. With this in mind, it argues that he struck a careful balance between attempting to appease both his precariously composed government and the Peasant Democrat Opposition Bloc, while

* Dr. Emma Hatto, doktorirala na Univerzi Southamtonu, Highfield Road, Southampton SO17 1BF, Velika Britanija. emmaannehatto@yahoo.co.uk

implementing policy reforms he believed would allow the Kingdom of Yugoslavia to better serve the interests of all of its national groups.

Keywords: Anton Korošec, political history, Yugoslavia, 1928.

Katoliški duhovnik in politik dr. Anton Korošec je bil nedvomno najpomembnejši slovenski politik medvojne Jugoslavije. Vodil je slovensko ljudsko stranko (SLS), ki je bila v tem obdobju največja in najbolj množična slovenska politična stranka v Kraljevini SHS. Dejansko je bila v sredini dvajsetih let prejšnjega stoletja Koroščeva krščansko socialno usmerjena SLS nedvomno prevladujoča stranka na slovenskem političnem prizorišču. In Korošec je imel pomembno vlogo tudi v širši jugoslovanski politiki. V dvajsetih letih prejšnjega stoletja je imel veliko ministrskih položajev v več koalicijskih vladah, preden je leta 1928 pet mesecev služil kot predsednik vlade. Odločno se je zavzemal za slovensko upravno samostojnost znotraj Kraljevine SHS. Zato je zagovarjal federalistično državno ureditev z deželno upravno avtonomijo Slovencev v dvajsetih letih prejšnjega stoletja. Po sprejetju izrazito centralistične vidovdanske ustave v Kraljevini SHS leta 1921 je zagotavljanje koncesij slovenski upravni samostojnosti postalo primarno težišče Koroščeve politike.

Vstop Antona Korošca na mesto predsednika vlade 27. julija 1928 je bil prelomni trenutek, tako zanj kot za Kraljevino SHS. Bil je edini nesrbski predsednik vlade prve Jugoslavije. Zato njegovo premiersko mesto izpodbija tradicionalno tezo med zgodovinarji, da medvojno obdobje razlagajo kot prevladujoč hud boj za oblast med Srbi in Hrvati.¹ Korošec je imel za vlogo jugoslovanskega predsednika vlade veliko izkušenj, čeprav je bil Slovenec in vodja slovenske politične stranke.² Svojo politično kariero je začel kot poslanec SLS v Celju leta 1906, ko je bilo mesto del avstrijske kronovine habsburške monarhije. Jugoslovansko politično kariero je gradil na izkušnjah predstavljanja Slovencev v večkulturni entiteti. Obvladal je skrbno ravnotežje med zavzemanjem za slovensko prebivalstvo in dajanjem prednosti temam, ki so zadevale celotno Kraljevino SHS. Menil je, da je oboje nujno in bo kar najbolje služilo slovenskim interesom. Do leta 1928 je bil nedvomno najizkušenejši slovenski politik v Kraljevini SHS in tudi eden najizkušenejših politikov nove države.

Korošec je že imel izkušnje z oblastjo nad večinskim neslovenskim prebivalstvom Kraljevine SHS, ko je julija 1928 postal predsednik vlade. Za kratek čas je bil podpredsednik vlade v prvem kabinetu srbskega radikala Protića. V tem času je navdušil srbske radikale s svojo pripravljenostjo, da

¹ Banac, *The National Question in Yugoslavia*, str. 6.

² Bister, *Anton Korošec: državnozborski poslanec na Dunaju, življenje in delo 1872–1918*, str. 73.

daje prednost jugoslovanskim vprašanjem namesto slovenskim.³ Bil je tudi predsednik Jugoslovanskega kluba v habsburškem in jugoslovanskem parlamentarnem krogu ter predsednik Narodnega sveta Slovencev, Hrvatov in Srbov v razpadajočem habsburškem cesarstvu. Nato je bil novembra 1918 en mesec predsednik začasne države Slovencev, Hrvatov in Srbov, preden je bila kraljevina ustanovljena.⁴ V dvajsetih letih prejšnjega stoletja je dajal prednost gradnji odnosov s srbskimi radikali, Davidovićevo Jugoslovansko demokrasko stranko in manjšimi strankami, specifičnimi za nacionalne skupine, kot sta Barićeva Hrvaška ljudska stranka in Spahova JMO. Poleti 1928 je bil minister za notranje zadeve v Vukičevićevi srbski radikalno-demokratski SLS-JMO vladi.

Zakaj Korošec ni mogel dolgoročno obdržati vlade, ko je premiersko mesto zasedel s tako relevantnimi izkušnjami? Odgovor je v kaotičnih okoliščinah, v katerih je prišel na funkcijo. 28. junija 1928 se je poslanec črnogorskih Srbov Puniša Račić iz Srbske radikalne stranke odzval na spor z vodjo Hrvaške kmečke stranke Stjepanom Radićem tako, da je na seji skupščine potegnil pištolo.⁵ Dva hrvaška poslanca sta bila takoj ubita, trije pa ranjeni. Radić je pozneje zaradi poškodb umrl. Incident je povzročil politični kaos v Kraljevini SHS. Stanje ni bilo samo posledica atentatov v skupščini, saj je bil incident tudi posledica dolgoletnih hudih sporov in sovražnosti med procentralističnimi srbskimi radikali in HRSS, ki je zagovarjala hrvaško samostojnost. Srbsko-radikalni predsednik Vukičević je govoril, da Račić ni reprezentant strankine miselnosti, a so hrvaški kmetje odločili, da vladnim strankam ne gre več zaupati.⁶ Vukičević je kmalu odstopil; njegova vlada je padla in sledil je mesec političnega kaosa.

Kralj Aleksandar je Korošču ponudil vladni mandat, potem ko različni srbski in hrvaški politiki v tej krizi niso uspeli sestaviti vlade.⁷ Korošec je bil uspešen; njegova vlada je bila v bistvu nadaljevanje nekdanje Vukičevićeve vlade pred skupščinskimi atentati, katere del je bil Korošec sam.⁸ Sestavljali so jo Srbski radikali, Jugoslovanski demokrati, Jugoslovanska muslimanska organizacija in SLS. Funkcijo predsednika je prevzel z zavezanostjo k vzpostavitvi reda v skupščini po atentatih in reformi upravne strukture kraljevine.

³ Engelsfeld, *Prvi Parlament Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca*, str. 43.

⁴ L. Plut-Pregelj and C. Rogel, *The A to Z of Slovenia*, str. 241.

⁵ Nielsen, *Making Yugoslavs*, str. 58.

⁶ 'Stanko Majcen on the assassination of Croatian ambassadors in the Skupština, 1928,' str. 259.

⁷ Rahten, 'Anton Korošec and the »Croatian Question« in Yugoslavia,' str. 24.

⁸ S.STR. Ramet, *The Three Yugoslavias: State Building and Legitimisation 1918–2005*, str. 74.

Korošec je bil deseti predsednik vlade Kraljevine SHS v desetih letih,⁹ njegova vlada pa ena od več kot dvajsetih, saj so jugoslovanske vlade v tem obdobju zaradi nesodelovanja med političnimi strankami tako hitro propadale.¹⁰ Njegova vlada je bila za Kraljevino SHS nenavadna, saj ni bil član ene največjih jugoslovanskih političnih strank. Ko je postal premier, je imela njegova SLS le 21 od 315 sedežev v Skupščini.¹¹ To je pomenilo, da je bila njegova vlada veliko bolj nestabilna kot Vukičevićeva, saj je Vukičevićeva srbska radikalna stranka imela 111 sedežev od 217-ih v vladni večini. Poleg tega je bil opozicijski blok kmečkih demokratov velika sila v skupščini s 87 poslanci. Korošec je bil zato pri podpori svoje vlade povsem odvisen od Srbskih radikalov, Jugoslovanskih demokratov in JMO. Samo na SLS se ni mogel zanesti. Moral je doseči ravnovesje, če je želel ostati predsednik vlade.

V tem članku se bom osredotočila na težave, s katerimi se je Korošec spopadel med premierskim mandatom. Pokazala bom, kako so V času njegovega mandata so prevladovala srbsko-hrvaške napetosti v skupščini po junjskih atentatih, izjemno ozka skupščinska večina njegove vlade in njegova odvisnost od srbskih radikalov. Ti dejavniki so ga ovirali pri uveljavljanju lastne politike kot predsednika vlade, kot je stopnja decentralizacije vlade, za katero je verjel, da bo država učinkoviteje delovala za nesrbe. Korošec je začel izvajati decentralizirano vlado, za katero je verjel, da bo kraljevini omogočila, da deluje v interesu svojih nesrbskih ljudstev. Njegovo kontroveržno imenovanje srbskega velikega župana v Zagrebško oblast decembra 1928 je dokončno destabiliziralo njegov položaj, zaradi česar je konec leta odstopil. Poskusi njegovega kabineta, da izvede reformo, so bili od začetka nenehno ovirani zaradi okoliščin, v katerih je prišel na položaj. Ni se mogel izogniti dediščini atentatov v skupščini.

Od trenutka, ko je postal predsednik vlade, je bila Koroščeva vlada deležna številnih kritik in spodkopavanj v parlamentu s strani Kmečko demokratskega bloka. To je bil opozicijski blok v parlamentu, ki sta ga sestavljali Radićeva HRSS in Pribićevići Samostojni demokrati. Potem ko je Radić zaradi poškodb umrl, ga je nasledil Vladko Maček. Oba bloka sta trdila, da je sovražen odnos Vukičevićeve administracije do HRSS in njene republikanske drže povzročil skupščinske atentate. Ker je bila Koroščeva lastna vlada sestavljena iz istih štirih strank, kot je bila Vukičevićeva pred atentati, Maček in Pribićević Korošču nista priznala legitimnosti.¹² Trdila sta, da je potrebna

⁹ Bigelow, 'Centralisation Vs Decentralisation in Interwar Yugoslavia,' str. 158.

¹⁰ Drapac, *Constructing Yugoslavia: A Transnational History*, str. 105.

¹¹ TNA, FO 504/11, Sir H. Kennard to Sir Austin Chamberlain, 'Yugoslavia Annual Report 1928,' Belgrade, 7. januar 1929, str. 31.

¹² Maček, *In The Struggle For Freedom*, str. 126.

nova, nevtralna vlada brez vpliva Srbske radikalne stranke, da bi lahko nadaljevali z delom v skupščini in obnovili zaupanje v politični sistem. HRSS se je agresivno zavzemala za amputacijo hrvaških dežel.¹³

KOROŠEC KOT NEVTRALNI, PROJUGOSLOVANSKI PREMIER?

Korošec je dobil vladni mandat od kralja Aleksandra, ker je veljal za nevtralno osebnost in zaupanja vrednega politika. Bil je najbolj nepristranski kandidat, kar je bilo realno mogoče v tem trenutku v Kraljevini SHS kot posledica nadaljevanja sovražnosti med srbskimi radikali in blokom kmečkih demokratov po skupščinskih atentatih.¹⁴ Toda njegova vlada ni bila tako nepristranska. Volitev po atentatih kljub zahtevam bloka kmečkih demokratov ni bilo. To je pomenilo, da je moral Korošec svojo vlado zgraditi iz močno razdeljene skupščine. Njegova vlada je imela velik srbski radikalni element: 111 od njegove 211 poslanske večine je bilo srbskih radikalnih poslancev.¹⁵ Vključitev srbskih radikalcev v svojo vlado je bila za Korošca nujna, saj je blok kmečkih demokratov skupščino bojkotiral. Vztrajali so, da ne bodo sodelovali v delovanju parlamenta, dokler ne bo oblikovana nova, nevtralna vlada. Verjeli so, da je Koroščeva vlada s svojim velikim srbskim radikalnim elementom le rekonstruirana različica stare, ki je pripeljala do atentatov.¹⁶ Korošec se je te kritike svojega ravnanja zavedal, a mu zaradi bojkota bloka kmečkih demokratov ni preostalo drugega, kot da je skupaj s srbskimi radikali sestavil vladno večino. Izhajal je iz težkega položaja.

Zaradi svoje sestave vlade je Korošec hitro ugotovil, da se mora uveljaviti kot jugoslovansko misleči voditelj, da bi ugodil srbskim radikalcem in prepričal blok kmečkih demokratov, da prekine bojkot in z njim sodeluje. Časopis *Slovenec*, glasilo SLS, je Korošca prikazoval kot nevtralnega, preudarnega državnika, ki ga je potrebovala Kraljevina SHS. *Slovenec* je skušal navdušiti tudi poslance v skupščini, ki niso bili člani SLS, da bi prevzeli to miselnost. Časopis z dne 28. julija 1928 je na prvi strani objavil članek, ki je slavil, da je Korošec končal enomesečno politično krizo z uspešno sestavo vlade.¹⁷ *Slovenec* je priznal, da je njegova nova vlada v bistvu rekonstruirana različica Vukičevićeve četverne koalicije, vendar je menil, da realne alternative ni. *Slovenec* je poročal, da so se tega problema zavedali SLS, Srbski radikali, Jugoslovanski

¹³ Irvine, *The Croat Question*, str. 43.

¹⁴ 'Dr. Korošec bo kos svoj nalogi,' *Slovenec*, 2. avgust 1928, št. 174, str. 1.

¹⁵ TNA, FO 504/11, ostr. cit., str. 30.

¹⁶ Irvine, A, *The Croat Question*, str. 43.

¹⁷ 'Vlada dr. Anton Korošca,' *Slovenec*, 28. julij 1928, št. 170, str. 1.

demokrati in JMO v Koroščevi vladi. Želeli so se torej združiti pod Koroščevim vodstvom. Spoznali so, da mora sedaj imeti stabilnost Kraljevine SHS prednost pred osebnimi in strankarskimi težnjami, ker druge poti naprej za jugoslovansko politiko ni. Poleg tega je *Slovenec* po objavi premierskega mandata Korošča pohvalil, da se je v celotnem jugoslovanskem obdobju zavzemal za »enakost, samoupravne pravice in svoboščine.«¹⁸ Trdil je, da mu zato vsi jugoslovanski narodi lahko zaupajo, da bo »dal prednost blaginji celotne države in vseh njenih volivcev« in da bo deloval v smeri »sprave« z objektivnostjo in »poštenostjo v upravi.«

V petih mesecih premierskega mandata se je Korošec še naprej trudil prikazati kot angažiran, nevtralen, projugoslovanski politik, ki zastopa tako hrvaške interese kot svojo vladu in Slovence. S svojimi govori in intervjuji je govoril o sovražnostih med srbskimi radikali in HRSS ter o bojkotu skupščine s strani koalicije kmečkih demokratov. V intervjuju za belgijski časnik *L'Indépendance Belge* je dejal, da so bile te težave njegove glavne ovire, ko je poskušal vzpostaviti mir v političnem sistemu Kraljevine SHS.¹⁹ Toda večkrat je vztrajal, da bi bilo neprimerno, da bi povedal svoje osebno mnenje o sovražnostih srbskega radikalno-kmečkega demokratskega bloka. Verjel je, da bi moral igrati vlogo posrednika in ne avtoritete pri poskusu razrešitve teh napetosti. V svojem intervjuju za *L'Indépendance Belge* konec septembra je izrazil upanje, da bo tak dogovor dosežen »zelo kmalu«, vendar je priznal, da napredek ne bo mogoč, razen če si tega želita obe strani.²⁰

Koroščevo vztrajanje, da je bil nevtralen predsednik vlade in zavezan jugoslovanski politični stabilnosti, bloka kmečkih demokratov ni moglo prepričati. Glavni razlog za to je bil, da čeprav bi Korošec sam kot Slovenec lahko veljal za nevtralnega, njegova vlada to ni bila. Zaradi velikega srbskega elementa v njegovi vladi, kar je bilo težavno ves čas njegovega predsedstva, je bila zavrnitev sodelovanja kmečkih demokratov s Korošcem neizogibna. Takoj, ko je bil 27. julija Korošec razglašen za premiera, je hrvaški tisk začel obsojati njegovo vladu. Hrvaški dnevnik *Obzor* je Koroščevo vladu označil za preveč odvisno od srbskih radikalcev. Protestiral je, da je njegovo predsedovanje vladi torej pomenilo kontinuiteto s starim, skorumpiranim sistemom, ne pa spremembe, ki jih je blok kmečkih demokratov zahteval kot odgovor na Radićevo smrt.²¹ Hrvaški tisk je zahteval nove volitve in to je zahteval vse, dokler Korošec decembra istega leta ni bil prisiljen odstopiti.

¹⁸ 'Vlada slovenskega premiera,' *Slovenec*, 28. julij 1928, št. 170, str. 1.

¹⁹ 'Dr. Korošec o svoji nalogi,' *Slovenec*, 25. september 1928, št. 219, str. 1.

²⁰ Ibid.

²¹ 'Zagreb,' *Slovenec*, 28. julij 1928, št. 170, str. 2.

Poslanci HRSS so s hrvaškim tiskom trdili, da je treba Koroščevo vlado suspendirati, ker je bila neizogibno pristranska do srbskih radikalcev. Na to so gledali kot na predvidljivo posledico tako srbske radikalne sestave Koroščeve vlade kot majhnosti SLS. Koroščeva SLS je temu nasprotovala. Njegova stranka je Pribičeviću in Mačku sporočila, da sta sama odgovorna za prisotnost srbskih radikalov v Koroščevi vladi. Korošec je bil pripravljen sestaviti vlado z blokom kmečkih demokratov, a so ti zavrnilo sodelovanje, ker so želeli nove volitve in »nevtralno« vlado, čeprav ni bilo povsem jasno, kaj to pomeni.²² Preden je kralj Aleksandar Korošču ponudil vladni mandat, sta Radić in Pribičević zahtevala, da se mandat ponudi nepolitični osebnosti, ki bi lahko poskušala sestaviti vlado brez skupščinskih vplivov. Kralj Aleksandar je nato ponudil mandat srbskemu vojaškemu generalu Hadžiću v upanju, da bo morda lahko sestavil tako »nevtralno« nepolitično vlado.²³ Toda bil je neuspešen. Sestava Koroščeve vlade je bila zadnja možnost za Kraljevino SHS, če bi bil blok kmečkih demokratov odločen bojkotirati skupščino. Kmečki demokratiški blok ni hotel sprejeti Koroščeve vlade niti kot edine možnosti za politično stabilnost v kraljevini.

Slovenec je trdil, da je bilo vztrajanje HRSS, da je treba skupščinske atentate povezati s celim srbskim narodom, velik problem Korošča v času njegovega premierskega mandata. Zato je blok kmečkih demokratov zavračal sodelovanje z vsako vlado, v kateri so bili srbski radikalni poslanci. Čeprav je poskušal biti nevtralen, so Korošča imeli za pristaša srbskih radikalcev, saj je sodeloval v njihovih prejšnjih vladah. Zavrnili so priznati legitimnost kakršne koli vlade s srbskimi radikali, saj se niso zavedali, da je vlada, ki jo je vzpostavil Korošec, zagotovo boljša od političnega kaosa.²⁴ SLS je protestirala, da brezkompromisnost bloka Kmečkih demokratov ovira Koroščevo poskušanje parlamentarne sprave in mu onemogoča izvajanje reformne politike kot odgovor na skupščinske atentate in zahteve HRSS po avtonomiji Hrvaške.²⁵

Zanimivo je, da je SLS v mesecih po skupščinskih atentatih v člankih v *Slovincu* začela uporabljati besedo »Hrvat« za označevanje poslancev Kmečko-demokratiškega bloka, kar dokazuje, da je SLS začela gledati na jugoslovansko politično življenje kot na plemensko polarizacijo.²⁶ Skupščinskih sovražnosti, ki so privedle do atentatov, ne bi smeli obravnavati kot srbsko-hrvaške,

²² 'Srečen izhod,' *Slovenec*, 29. julij 1928, št. 171, str. 1.

²³ TNA, FO 504/11, Sir H. Kennard to Sir Austin Chamberlain, 'Yugoslavia Annual Report 1928,' *Belgrade*, 7. januar 1929, str. 25.

²⁴ 'Vlada je prijateljica Hrvatov: Mačkov socialni in gospodarski bojkot bo škodoval samo Hrvatom,' *Slovenec*, 18. september 1928, št. 213, str. 1.

²⁵ 'Srečen izhod,' *Slovenec*, 29. julij 1928, št. 171, str. 1.

²⁶ 'Vlada je prijateljica Hrvatov: Mačkov socialni in gospodarski bojkot bo škodoval samo Hrvatom,' *Slovenec*, 18. september 1928, št. 213, str. 1.

temveč srbsko radikalno-HRSS. To je pomembna razlika, saj so bili v skupščini poslanci, ki so bili etnični Srbi in Hrvati, vendar niso bili vpleteni v te sovražnosti. Davidovičeva Jugoslovanska demokratska stranka na primer ni bila vpletena. Poleg tega je Pribičević svoje Neodvisne demokrate pripeljal v koalicijski blok z Radićevo HRSS, sam pa je bil hrvaški Srb. Korošec in njegova SLS sta to vedela in razumela zaradi lastnih koalicij in partnerstev z različnimi skupščinskimi strankami v dvajsetih letih. Da je torej *Slovenec* odpor v Skupščini začel poenostavljati kot »hrvaški«²⁷ odpor, nakazuje, da je imela SLS konec septembra malo potrpljenja s HRSS in blokom kmečkih demokratov. Koroševa SLS je na problem HRSS v skupščini začela gledati kot na »hrvaški«²⁸ problem, kar je posledica delovanja HRSS. Ironično, to ni bilo zaradi skupščinskih atentatov, temveč zato, ker HRSS ni hotela sodelovati z njegovo vlado in ga je obsodila za agenta srbskih radikalcev.

Poleg bojkota se je Korošec med premierskim mandatom soočal tudi s kritikami hrvaške politične elite. Predvidljivo je bila ta kritika tudi zaradi potrebnega srbskega radikalnega elementa njegove vlade. Med temi kritičnimi glasovi je bil tudi Ante Trumbić. Korošec je s Trumbićem tesno sodeloval že v zgodnjem jugoslovanskem obdobju. Kot vodja nekdanjega Jugoslovanskega odbora, ki je med prvo svetovno vojno zastopal jugoslovanske interese, se je Trumbić skupaj s Korošcem udeležil ženevske konference. Trumbić je bil torej podobno izkušen politik in je izvajal politični slog, ki je bil Korošču bolj znan in privlačen kot srbski radikalci in Radić. Na začetku jugoslovanskega obdobja je Trumbić nasprotoval tako srbskemu radikalnemu centralizmu kot Radićevemu brezkompromisnemu republikanizmu. V dvajsetih letih se je pridružil številnim političnim strankam. Po skupščinskih atentatih pa se je pridružil HRSS.²⁹ Ko je Korošec končal parlamentarno krizo po atentatih z oblikovanjem svoje vlade, je Trumbić v hrvaškem tisku trdil, da je bila parlamentarna kriza izdelana »igra«, da bi Vukičevićovo četverno koalicijo znova vrnili na oblast pod novim predsednikom vlade.²⁸ Trdil je, da je Koroščevo predsedništvo vladi kontinuiteta, ne sprememba, političnih in upravnih reform, ki jih je obljubil, ko je postal predsednik vlade, pa nima namena izvesti. Pravzaprav ni želel priznati, da je Korošec poskrbel, da je bilo v njegovem kabinetu manj srbskih radikalcev kot v Vukičevićevem, da so bili tisti srbski radikali, ki jih je imenoval v svoj kabinet, večinoma nova imenovanja in da je njegov kabinet zastopal jugoslovanske regije in ne le Beograda.²⁹ Trumbić je Koroščevo predsedništvo vladi zavrnil kot »srbski«³⁰ poskus, da bi preostali

²⁷ 'Kaj napoveduje Zagreb,' *Slovenec*, 29. julij 1928, št. 171, str. 1.

²⁸ Ibid.

²⁹ Arhiv Jugoslavije, *Stenografske Beleške Narodne Skupštine*, 1927/28, IX, 1. avgust 1928, str. 3.

Evropi dokazal, da »na srbski strani ni hegemonije razpada odnosov med jugoslovanskimi Srbi in Hrvati.«³⁰ Vztrajal je, da je »neopravičljiv greh«, da Srbi niso priznali nevtralne vlade kot edine možnosti za povrnitev zaupanja Hrvatov v politični sistem.³¹ Koroščeva koalicijska vlada ni bila sprejemljiva.

To protikoroščevisko razpoloženje med HRSS in širšim blokom kmečkih demokratov se je nadaljevalo tudi med njegovim premierskim mandatom. Septembra je *Slovenec* poročal, da se je eden od njegovih novinarjev pogovarjal z »neimenovanim članom vlade« o »aktualnih političnih temah«. To je vključevalo sovražni odnos Mačka in Pribičevića.³² Anonimnega poslanca smo vprašali za mnenje o Mačkovem in Pribičevićevem bojkotu skupščine. Odgovoril je, da blok kmečkih demokratov meni, da Koroščeva vlada namer-no napada Hrvate – tako hrvaške poslance kot hrvaško prebivalstvo kraljevine. Dejal je, da se s tem stališčem ne strinja. Pravzaprav je vztrajal, da nobena prejšnja vlada ni tako dajala prednost hrvaškemu prebivalstvu kot Korošec. Trdil je, da čeprav Mačkova in Pribičevićeva zavrnitev sodelovanja z vlado škodita Koroščevim poskusom izvajanja reform, to najbolj škoduje Hrvatom. Maček je skupščino bojkotiral, ker je mislil, da bo finančno škodovala Srbom. Anonimni poslanec pa je vztrajal, da Mačkov bojkot ne bo prizadel toliko Srbov ali drugih narodnosti, kot je mislil. Namesto tega bi najbolj prizadelo hrvaške volilne enote, ker so jih zastopali skoraj izključno poslanci kmečkih demokratov. Anonimni poslanec je dejal, da »na Hrvaškem ne bo boljšega in znosnejšega položaja«, dokler blok kmečkih demokratov ne spremeni svojega odnosa in se odločil za sodelovanje s Koroščevo vlado.³³ Skrbelo ga je, da se to ne bi zgodilo. Poslanec je dejal, da je bojkot skupščine s strani bloka kmečkih demokratov še posebej ironičen, saj je Korošec nameraval podpreti gospodarstvo v hrvaških regijah. Hrvatom je bil pripravljen ponuditi 50.000.000 dinarjev za gospodarsko reformo. Korošec je bil torej potencialno velik prijatelj HRSS. Pomagati hrvaškim pokrajinam pa mu je preprečilo, ker njihovi lastni poslanci niso hoteli sodelovati z njim.

KOROŠČEVA POLITIKA KOT PREDSEDNIKA VLADE

Korošec je imel ob nastopu položaja predsednika vlade dve glavni ambiciji: pridobiti zaupanje bloka kmečkih demokratov in doseči skromno

³⁰ 'Kaj napoveduje Zagreb,' *Slovenec*, 29. julij 1928, št. 171, str. 1.

³¹ Ibid.

³² 'Vlada je prijateljica Hrvatov: Mačkov socialni in gospodarski bojkot bo škodoval samo Hrvatom,' *Slovenec*, 18. september 1928, št. 213, str. 1.

³³ Ibid.

decentralizacijo upravne strukture Kraljevine SHS. Za te ambicije se je odločil zaradi negotovega političnega položaja, ki ga je podedoval od Vukičevićeve vlade. Obe stvari sta bili tudi povezani. Hrvaška avtonomija je bila pomemben del manifestov HRSS v dvajsetih letih prejšnjega stoletja.³⁴ Zato bi bila skromna decentralizacija upravne strukture Kraljevine napredek za HRSS. Korošec je upal, da bo s tem dokazal, da je pripravljen sodelovati s Hrvati in izboljšati učinkovitost celotne kraljevine. Še več, decentralizacija je bila tudi pomemben del Koroščevih manifestov SLS v dvajsetih letih prejšnjega stoletja. Zato je svoje ambicije o preureditvi uprave združil z zahtevami HRSS. Njegova strategija mu je omogočala, da je skušal ugoditi bloku kmečkih demokratov z zasledovanjem lastnih slovenskih nacionalnih ambicij, hkrati pa kot jugoslovanski predsednik vlade delal za ves jugoslovanski narod. Ta metoda izvajanja omejene stopnje upravne decentralizacije se je verjetno zdela sprejemljiva tudi centralističnim srbskim radikalom, katerih podporo je Korošec potreboval, da bi se izognil padcu svoje vlade. Njegova politika decentralizacije uprave ni neposredno obravnavala ambicij hrvaške avtonomije. Namesto tega so uvedli skromno stopnjo samouprave v vseh nesrbskih regijah enako. Toda to politiko je kritiziral blok kmečkih demokratov. To je presenetljivo, saj je HRSS že od sprejetja centralistične vidovdanske ustave leta 1921 zahtevala podobne reforme. Ta negativna naravnost je bila posledica tega, da blok Kmečkih demokratov ni želel sodelovati s Korošcem in sprejeti njegove vlade, ne pa njegove politike.

V svojem prvem skupščinskem nagovoru kot predsednik vlade je Korošec pokazal, da razume, da mora poskušati pomiriti blok kmečkih demokratov, da bi rešil svojo vladu pred propadom. Večji del njegovega govora je bil o atentatih v skupščini. Govoril je o ozdravitvi odnosov med HRSS in srbskimi radikali ter o vrnitvi vere blokov kmečkih demokratov v jugoslovanski politični sistem. Korošec je 2. avgusta nagovoril skupščino in obsodil zločine srbskega radikalnega atentatorja Puniše Račića.³⁵ Poslancem HRSS je zagotovil, da umore njihovih kolegov ostro obsojajo vsi člani njegove nove vlade. Poudaril je, da je bilo Račićovo dejanje osebno in ne politično motivirano. Trdil je, da so bili torej skupščinski atentati grozen, a osamljen incident. To je bilo pomembno razlikovanje, saj je odstranilo kakršen koli namig na politični idealizem. Korošec je menil, da bi srbski radikali in HRSS lažje sodelovali v skupščini, če bi atentate razumeli kot osamljen incident, ki ne bi predstavljal razporeženja srbske radikalne stranke.

³⁴ Irvine, *The Croat Question*, str. 41.

³⁵ 'Žalna seja narodne skupščina,' *Slovenec*, 2. avgust 1928, št. 174, str. 1.

Korošec je srbske radikale in HRSS spodbujal, naj se v interesu jugoslovanske politike in kraljevine odmaknejo od atentatov.³⁶ Pozval je blok kmečkih demokratov, naj se vrnejo na svoja mesta v skupščini. Dejal je, da razume njihove frustracije, in jih prosil, naj ponovno sodelujejo v politiki in mu pomagajo pri reformi političnega sistema. Njegov poziv ni uspel, vendar je pokazal večjo pripravljenost sodelovati s HRSS kot katerikoli predsednik vlade. To pa zato, ker se je Korošec zavzemal za jugoslovansko stabilnost. Spoznal je, da parlamentarni sistem ne more delovati učinkovito, če večina poslancev, ki zastopajo hrvaške regije, zavrača sodelovanje. Bil je pripravljen sklepati kompromise in jim dati koncesije kljub njihovemu sovražnemu ravnanju z njegovo vlado.

Korošec je svoj prvi skupščinski govor izkoristil tudi za predstavitev svoje politike, ki ji je kot premier želel dati prednost. Osredotočil se je na notranje zadeve, o zunanji politiki pa je spregovoril le na kratko.³⁷ To je bilo morda zaradi lastnih političnih izkušenj. V Vukičevićevi vladi je bil minister za notranje zadeve in na tem mestu je ostal kot predsednik vlade. Vendar je bilo to skoraj zagotovo zato, ker je vedel, da je podedoval kaotično politično situacijo v kraljevini, ki jo je bilo treba rešiti z reformo notranje politike. Napovedal je, da bo njegova vlada izvedla skromno decentralizacijo upravne strukture kraljevine.³⁸ To je bilo skladno z njegovo profederalistično miselnostjo. Povedal je, da namerava oblastnim skupščinam podeliti pooblastila za upravljanje nalog, za katere meni, da so primernejše za odločanje na lokalni ravni.

Oblastne skupščine so v kraljevini obstajale že, ko je Korošec postal predsednik vlade. Nastale so z vidovdansko ustavo, ki je kraljevino razdelila na 33 upravnih provinc.³⁹ Toda centralizirana oblika ustave je pomenila, da so imele oblastne skupščine od leta 1921 omejeno vlogo v političnem sistemu kraljevine. Prve volitve v oblastne skupščine po Vidovdanu so bile januarja 1927.⁴⁰ Leta 1927 sta slovenski oblastni skupščini v Ljubljani in Mariboru dobili nekaj koncesij glede finančne avtonomije in omejenega nadzora lokalne uprave. To je bilo zaradi Koroščevih pogajanj s srbskimi radikali. Korošec se je navdušil nad idejo, da bi to uveljavil po vsej kraljevini. Oblastnim skupščinam je želel dati omejen nadzor nad lokalnimi upravnimi zadevami in proračuni. Verjel je, da bi bilo to učinkovitejše od centralnega nadzora iz Beograda in bi ne-srbskim pokrajinam dalo avtonomijo, za katero je mislil, da jo potrebujejo.

³⁶ Ibid.

³⁷ 'Žalna seja narodne skupščina,' *Slovenec*, 2. avgust 1928, št. 174, str. 1.

³⁸ TNA, FO 504/11, ostr. cit., str. 25.

³⁹ Fogelquist, *Politics and Economic Policy in Yugoslavia 1918–1928*, str. 127

⁴⁰ Ibid, str. 282.

Ker je bil Korošček premierski mandat tako kratek, je težko oceniti uspešnost njegove politike decentralizacije uprave. To politiko je opustila diktatura kralja Aleksandra, ki se je začela po padcu Koroškega vlade decembra 1928. V času Koroškega predsedovanja vladi je decentralizacija pomenila za slovenske pokrajine velik uspeh, kar je podkrepilo njegovo prepričanje, da je to znotraj večnacionalne države dobra rešitev za majhne narode, kot so Slovenci. Ljubljanska in mariborska oblastna skupščina sta vse do decembra na svojih zasedanjih uspešno usmerjali pozornost na konkretna vprašanja v svojih regijah.⁴¹ Lokalne probleme sta lahko reševali učinkoviteje, kot je bilo mogoče, ko so lokalne zadeve urejali v Beogradu. V času Koroškega predsedovanja vladi sta ljubljanska in mariborska območna zbora obravnavala pomembna družbena vprašanja v svojih pokrajinah. Ljubljanska oblastna skupščina je dala prednost razvoju železniške infrastrukture in izboljšanju življenjskih pogojev železničarjev v izoliranih podeželskih okoljih.⁴² Mariborska oblastna skupščina je kot glavno vprašanje v pokrajini označila kmetijsko reformo. Obravnavala je povišanje kmečke zakupnine in pomanjkanje tržnih priložnosti za kmete.⁴³ Ker sta Ljubljanska in Mariborska oblastna skupščina že imeli določeno finančno avtonomijo, sta lahko namenili sredstva za reševanje teh težav. Vlagali sta v železniško infrastrukturo in lokalne tržne priložnosti za kmete in obrtnike.

Korošek je bil navdihnjen z uspehom svoje politike v obeh slovenskih pokrajinah, ki so ga po njegovem prepričanju pospešile koncesije do upravne in finančne avtonomije Ljubljanske in Mariborske oblastne skupščine že ob njegovem premierskem nastopu. Novembra je napovedal načrt za počasno uvedbo večje stopnje proračunskega nadzora v drugih oblastnih skupščinah v kraljevini.⁴⁴ Verjel je, da bo to kraljevini omogočilo boljše delovanje v interesu svojih nesrbskih narodov in izboljšalo učinkovitost v provincah. Poudaril je tudi, da lahko decentralizirana vlada učinkovito deluje le, če bi oblastne skupščine bile pripravljene delovati v »medsebojnem dogovoru«⁴⁵ z osrednjo vlado v Beogradu. Priznal je, da bo na začetku prišlo do težav, saj so oblasti počasi začele prevzemati več odgovornosti. Dejal pa je, da se je zavezal k reševanju teh problemov tako kot predsednik vlade kot notranji minister, da bi lahko nova politika učinkovito delovala za celotno kraljevino. Izjavil je, da bodo nastopile posledice za tiste, ki so izvajali korupcijo v oblastnih skupščinah. Te posledice bi veljale za vse člane vlade vseh narodnosti in političnih

⁴¹ 'Ljubljanska oblastna skupščina,' *Slovenec*, 27. oktober 1928, št. 247, str. 3.

⁴² Ibid.

⁴³ 'Mariborska oblastna skupščina,' *Domoljub*, 7. november 1928, str. 2.

⁴⁴ 'Jasna linija dr. Korošca,' *Slovenec*, 4. november 1928, str. 1.

⁴⁵ Ibid.

strank. Korošec je torej poslal jasno sporočilo. Predstavljal se je kot nevtralen, jugoslovansko usmerjen premier, ki ne bo toleriral korupcije nobenega člana vlade. Narodnost ni bila pomembna. Korupcija je bila velik problem v več vladah, odkar je bila ustanovljena Kraljevina SHS. Zato so obstajali pomisleki, da bi se s podelitvijo novih pooblastil oblastnim skupščinam lahko ponovile te težave v provincah. Jasno je povedal, da namerava to preprečiti.

Koroščeva decentralizirana vladna politika v hrvaških pokrajinah ni bila učinkovita. Vzrok je bil v dveh glavnih težavah. Začetni proračun, ki ga je Korošec dodelil oblastnim skupščinam, ni zadostoval, da bi HRSS tako hitro izvedla izdelane načrte modernizacije, ki so jih želeli. Zato je HRSS celotno Koroščevo politiko označila za neuspešno. Poleg tega je bila v hrvaških oblastnih skupščinah velika težava korupcija. Ta jim je preprečila, da bi izvajali specifično lokalno politiko v korist svojega prebivalstva, kot so to storili njihovi slovenski kolegi. Hrvaške oblastne skupščine so naložile visoke davke industrialcem v svojih pokrajinah, da bi ti imeli več sredstev za hitro reformo, ki so jo želeli izvesti.⁴⁶ To je hitro povzročilo razočaranje in nemire; nekateri so verjeli, da se hrvaška sredstva prerazporejajo v srbske regije. Vse to je pomenilo, da nova politika v hrvaških regijah ni bila učinkovita. Koroščeva decentralizirana politika je bila uspešna v slovenskih pokrajinah, kar nakazuje, da bi potencialno lahko delovala tudi za neslovenske dežele. Nacionalnim skupinam v kraljevini bi lahko omogočili nadzor nad svojimi zadevami. Toda Koroščeva decentralizirana vladna politika je tudi dokazala, da je treba imeti kompetentne, izkušene deželne oblastnike, ki bi bili pripravljeni sodelovati z osrednjo vlado v Beogradu. Uspeh političnega načrta v slovenskih pokrajinah je bil morda zato, ker so že leta 1927 dobili nekaj koncesij, zato so bili bolj izkušeni in pripravljeni. Za razliko od hrvaških pokrajin in drugih delov kraljevine se Ljubljanska in Mariborska dežela pred tem nista borili z upravno korupcijo. To je omogočilo, da je bil načrt uspešnejši. Korošec je to, kot kaže, razumel. To pojasnjuje tudi, zakaj je poudaril potrebo po izkoreninjenju korupcije na deželni ravni. Prevlada HRSS v hrvaških oblastnih skupščinah je pomenila, da so že od začetka nasprotovali Koroščevemu načrtu. To je oviralo njegovo učinkovitost. Koroščeva decentralizirana vladna politika bi lahko bila velik uspeh za Hrvaško, a njeni poslanci tega niso dovolili.

⁴⁶ TNA, FO 504/11, Sir H. Kennard to Sir Austin Chamberlain, 'Yugoslavia Annual Report 1928,' Belgrade, 7. januar 1929, str. 32.

KOROŠČEV Odstop: PARLAMENTARNA KRIZA O ZAGREBŠKEM ŽUPANU

Koroščev odstop na koncu nista povzročila sovražna opozicija in bojkot bloka Kmečkih demokratov. Njegova vlada je propadla zaradi njegove kontroverzne odločitve o imenovanju novega župana v zagrebški pokrajini in odvisnosti njegove vlade od več političnih strank z nasprotujočimi si političnimi pogledi. To odločitev in kaos, ki ga je povzročila, je dopisnik britanskega zunanje-ga ministrstva Howard Kennard opisal kot drugo parlamentarno krizo leta 1928.⁴⁷ Posledica ni bil le Koroščev odstop. Bila je tudi katalizator kraljeve diktature kralja Aleksandra.

Decembrski dogodki v Zagrebu so pomembni, če hočemo razumeti, zakaj je Korošec sprejel odločitev, ki je povzročila tako veliko nepriljubljenost njegove vlade. Prvega decembra so v Zagrebu potekali protesti ob uradnem praznovanju desete obletnice Kraljevine SHS.⁴⁸ Po skupščinskih atentatih sta Maček in Pribičević večkrat zahtevala odpoved proslave. Toda njune zahteve so bile ignorirane, zato so protestniki prekinili praznovanje v Zagrebu in zahtevali amputacijo Hrvaške. Korošec je proteste v Zagrebu napovedal. Zagrebški policiji je naročil, naj jih takoj prekine, če se med praznovanjem pojavi.⁴⁹ Skupina zagovornikov amputacije proti Srbom nastrojenih študentov zagrebške univerze je prišla na proslavo s črnimi zastavami, ki so predstavljale njihovo žalost, ker je nastala Kraljevina SHS. Kmalu je prišlo do pretepa s policijo. Dva policista sta bila ranjena, trije študenti pa ubiti.⁵⁰ Tri dni pozneje so študenti zagrebške univerze začeli stavkati v znak protesta proti policijski brutalnosti. Univerzo so morali začasno zapreti, zaradi česar je prišlo do novih spopadov s policijo.⁵¹

Korošec je incident obravnaval neusmiljeno. Skrbelo ga je, da bi se incident lahko poslabšal, če ne bi hitro ukrepal. Kot notranji minister je s položaja razrešil zagrebškega župana, ki je bil Hrvat, ker je menil, da se je prepočasno odzval na incident.⁵² Kontroveržno je bilo, da je za novega župana izbral srbskega vojaškega profesorja in generala Vojina Maksimovića in to odločitev sprejel, ne da bi o tem obvestil svoj kabinet. Bloki kmečkih demokratov so bili besni. *Slovenec* je Koroščevo odločitev utemeljil s tem, da se jugoslovanske notranje zadeve lahko izboljšajo le s »složnim sodelovanjem« vseh državnih politikov in državljanov. Pisalo je, da so Hrvati večkrat dokazali, da jim ne gre zaupati,

⁴⁷ TNA, FO 504/11, Sir H. Kennard to Sir Austin Chamberlain, 'Yugoslavia Annual Report 1928,' Belgrade, 7. januar 1929, str. 27.

⁴⁸ Nielsen, *Making Yugoslavs*, str. 65.

⁴⁹ Fogelquist, *Politics and Economic Policy in Yugoslavia 1918–1928*, str. 348.

⁵⁰ Biondich, *The Croat Peasant Party and the Politics of Mass Mobilisation*, str. 243.

⁵¹ Nielsen, *Making Yugoslavs*, str. 67.

⁵² Fogelquist, *Politics and Economic Policy in Yugoslavia 1918–1928*, str. 348.

da bodo dali prednost jugoslovanski stabilnosti. HRSS je bila odločena uničiti narodno enotnost v kraljevini in je bila odgovorna za decembrske proteste, ker ni ukrepala preventivno.⁵³ Tako je svojo odločitev pojasnil Korošec. Ker je vodstvo HRSS v zagrebški pokrajini pokazalo, da ceni protijugoslovansko razpoloženje pred mirom, je sklenil, da je potreben nov pristop.⁵⁴ Imenovanje Maksimovića za župana zagrebške pokrajine ne bi bilo potrebno, če bi bil blok kmečkih demokratov pripravljen sodelovati z vlado.

Koroščeva odločitev je razdelila njegovo koalicijsko vlado. To je ustrezalo srbskim radikalcem. Pravzaprav je odvisnost njegove vlade od srbskih radikalcev skoraj gotovo vplivala na njegovo odločitev. Vedel je, da bo njegova vlada padla brez njihove podpore, zato je moral sprejeti odločitev, ki jo bodo podprli. Odločitve pa ni delil z jugoslovanskimi demokrati v svoji vladi. Davidovičeva stranka je Maksimoviću nasprotovala, saj jih je skrbelo, da bi blok kmečkih demokratov srbskega vojaškega župana v zagrebški pokrajini razumel kot poskus vzpostavitve vojaške oblasti.⁵⁵ Kmečko demokratski blok Maksimoviću ni priznal legitimnosti župana zagrebške pokrajine. Zato so Jugoslovanski demokrati zavrnilo sodelovanje v Koroščevem kabinetu, dokler Maksimović ne bi odstopil in bi bil imenovan nov, hrvaški župan.⁵⁶ Korošec je bil postavljen v nemogoč položaj. Sestava njegove štiričlanske koalicijske vlade je pomenila, da ne more preživeti kot predsednik vlade brez podpore tako srbskih radikalcev kot jugoslovanskih demokratov. SLS je trdila, da je krivo staro rivalstvo med strankama. Vztrajali so pri nasprotnih stališčih, zaradi česar Koroščeva vlada ni mogla delovati. Maksimovića ni mogel razrešiti, sicer bi izgubil podporo srbskih radikalcev. A če Maksimovića ne bi razrešil, bi izgubil podporo jugoslovanskih demokratov. Rešitve ni bilo, zato je bil 30. decembra prisiljen odstopiti.

KRALJEVA DIKTATURA

S padcem Koroščeve vlade se je končalo prvo parlamentarno obdobje v Jugoslaviji. Kralj Aleksandar je menil, da iz skupščine ni mogoče sestaviti nove vlade. Korošec je bil njegovo zadnje upanje. Zato je 6. januarja razglasil kraljevo diktaturo. Trdil je, da parlamentarni demokraciji ni uspelo ustvariti miru

⁵³ 'Streljanje v Zagrebu,' *Domoljub*, 5. december 1928, str. 1.

⁵⁴ 'Združeni napadi na dr. Korošca,' *Slovenec*, 6. december 1928, str. 1.

⁵⁵ TNA, FO 504/11, Sir H. Kennard to Sir Austin Chamberlain, 'Yugoslavia Annual Report 1928,' Belgrade, 7. januar 1929, str. 27.

⁵⁶ Ibid, str. 28.

in stabilnosti, zato je potreben nov pristop. Toda kraljev poskus pri ustvarjanju državne stabilnosti ni bil uspešnejši od Koroščeve vlade.⁵⁷

Korošec je imel kot predsednik vlade nemalo težav. Večino teh je podedoval od prejšnje vlade. Izjema pri tem je Maksimovičeva kriza, ki je na koncu povzročila njegov odstop. Sestava Skupščine, ki jo je podedoval, je zahtevala oblikovanje večstrankarske koalicije. Korošec je bil popolnoma odvisen od podpore Srbskih radikalov in Jugoslovanskih demokratov; oviral ga je bojkot skupščine s strani kmečkih demokratov zaradi atentatov. Korošec se je kot predsednik vlade skušal prikazati kot nevtralna oseba. Maček in Pribičević sta se nedvomno zdela bolj sprejemljiva kot srbska alternativa, čeprav sta še vedno nasprotovala njegovi vladi zaradi srbskega radikalnega elementa v njej. Njegova vladna politika decentralizacije je HRSS priznala koncesije glede reforme, ki so jo zahtevali, vendar to ni bilo dovolj, da bi jih pomirili, ker ni pripeljalo do takojšnjih sprememb.

Navsezadnje je Koroščevo kratko premierstvo dokazalo, da bi lahko jugoslovanski politiki ne glede na narodnost dali prednost interesom celotne kraljevine, če bi imeli projugoslovansko mentaliteto. Pokazal je tudi, da je možno, da vodja majhne stranke, specifične za nacionalno skupino, predseduje Kraljevini SHS, če ima te lastnosti. A to je mogoče le, če ima podporo večjih skupščinskih strank. Ni bilo dovolj, da je bil Korošec izkušen, sposoben, jugoslovansko misleči voditelj, ki ga je kraljevina potrebovala. Še vedno je bil odvisen od drugih, večjih jugoslovanskih političnih strank. Potreboval je sodelovanje z njimi in drugega z drugim kljub pogosto drastično nasprotujočim si političnim stališčem. Brez tega sodelovanja je bil nemočen, kar dokazuje velikožupanski incident, ki je nenadoma končal njegovo premiersko funkcijo.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

TNA (*The National Archives of the United Kingdom, London*), FO 504/11, Sir H. Kennard to Sir Austin Chamberlain, 'Yugoslavia Annual Report 1928,' Belgrade, 7 January 1929.

Arhiv Jugoslavije, Stenografske Beleške Narodne Skupštine, 1927/28, IX, 1. avgust 1928.

Periodične publikacije

'Dr. Korošec bo kos svoj nalogi,' *Slovenec*, 2. avgust 1928, št. 174, str. 1.

'Dr. Korošec o svoji nalogi,' *Slovenec*, 25. september 1928, št. 219, str. 1.

⁵⁷ H. Seton-Watson, *The Sick Heart of Europe*, str. 35.

- ‘Jasna linija dr. Korošca,’ *Slovenec*, 4. november 1928, str. 1.
- ‘Kaj napoveduje Zagreb,’ *Slovenec*, 29. julij 1928, št. 171, str. 1.
- ‘Ljubljanska oblastna skupščina,’ *Slovenec*, 27. oktober 1928, št. 247, str. 3.
- ‘Mariborska oblastna skupština,’ *Domoljub*, 7. november 1928, str. 2.
- ‘Srečen izhod,’ *Slovenec*, 29. julij 1928, št. 171, str. 1.
- ‘Streljanje v Zagrebu,’ *Domoljub*, 5. december 1928, str. 1.
- ‘Vlada dr. Anton Korošca,’ *Slovenec*, 28. julij 1928, št. 170, str. 1.
- ‘Vlada je prijateljica Hrvatov: Mačkov socialni in gospodarski bojkot bo škodoval samo Hrvatom,’ *Slovenec*, 18. september 1928, št. 213, str. 1.
- ‘Vlada slovenskega premijera,’ *Slovenec*, 28. julij 1928, št. 170, str. 1.
- ‘Zagreb,’ *Slovenec*, 28. julij 1928, št. 170, str. 2.
- ‘Združeni napadi na dr. Korošca,’ *Slovenec*, 6. december 1928, str. 1.
- ‘Žalna seja narodne skupščina,’ *Slovenec*, 2. avgust 1928, št. 174, str. 1.

Literatura – monografije

- Banac, Ivo, *The National Question in Yugoslavia: History, Origins, Politics* (Ithaca and London: Cornell University Press, 1984).
- Biondich, Mark, Stjepan Radić, *The Croat Peasant Party and the Politics of Mass Mobilisation, 1904–1928* (Toronto: University of Toronto Press, 2000).
- Bister, Feliks J, *Anton Korošec: državnozbornski poslanec na Dunaju. Življenje in delo 1872–1918* (Ljubljana: Slovenska matica, 1992).
- Drapac, Vesna, *Constructing Yugoslavia: A Transnational History* (London: Palgrave MacMillan, 2010).
- Engelsfeld, Neda, *Prvi Parlament Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca – privremeno narodno predstavništvo* (Zagreb: Globus, 1989).
- Fogelquist, Alan, *Politics and Economic Policy in Yugoslavia 1918–1929* (Morrisville, North Carolina: Lulu Press, 2011).
- Irvine, Jill A, *The Croat Question: Partisan Politics in the Formation of the Yugoslav Socialist State* (San Francisco, CA: Westview Press, 1993).
- Maček, Vladko, *In The Struggle For Freedom*, translated by Elizabeth and Stjepan Gazi (New York: Robert Speller, 1957).
- Nielsen, Christian Axboe, *Making Yugoslavs: Identity in King Aleksandar’s Yugoslavia* (Toronto: University of Toronto Press, 2014).
- Plut-Pregelj, Leopoldina and Rogel, Carole, *The A to Z of Slovenia* (Plymouth: Scarecrow Press Inc, 2010).
- Ramet, Sabrina P, *The Three Yugoslavias: State Building and Legitimation 1918–2005* (Indianapolis: Indiana University Press, 2006).

Literatura – članek

Bigelow, Bruce, 'Centralisation Vs Decentralisation in Interwar Yugoslavia,' *Southeastern Europe*, 1:2, 1974, str. 157–172.

Rahten, Andrej, 'Anton Korošec and the »Croatian Question« in Yugoslavia,' *Časopis povijest zapadne hrvatske*, 7:12, 2017, str. 13–33.

'Stanko Majcen on the assassination of Croatian ambassadors in the Skupština, 1928,' *Jugoslavija 1918–34: Zbirka dokumenta*, ur. Branko Petranović and Momčilo Zečević (Belgrade: Izdavačka radna organizacija rad, 1985) str. 259.

ANTON KOROŠEC, PRIME MINISTER

Summary

The Slovene Catholic priest and leader of the Slovene People's Party (SLS) Dr Anton Korošec became prime minister of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (SHS) at a pivotal moment in its history. The kingdom plunged into political chaos in the aftermath of the June 1928 'Skupština' assassinations, which polarised Yugoslav politics along largely Serb-Croat lines. As a Slovene, and a relatively neutral figure within this hostile political context, King Aleksandar granted Korošec the mandate to form a government as something of a last resort, following a series of failures to do so by prominent politicians from the major Yugoslav political parties of the period.

In late July 1928, Korošec succeeded in forming a quadruple coalition government consisting of his own SLS, the Serb Radicals, Yugoslav Democrats and Yugoslav Muslim Organisation (JMO) as a result of his parliamentary connections. Mindful of the importance of inter-party cooperation for a small, national group-specific party such as the SLS, he had spent the first decade of his Yugoslav political career forming working relationships with his non-Slovene colleagues in the 'Skupština' (National Assembly). This paper argues that Korošec was unable to escape the legacy of the 'Skupština' assassinations. The Peasant Democrat Bloc refused to recognise his government's legitimacy due to its heavy Serb Radical element, launching a boycott as a result. The composition of the 'Skupština' he had inherited, however, combined with the bloc's refusal to engage with Yugoslav parliamentary life, necessitated such a coalition. As a consequence, Korošec's five-month premiership was comprised of a constant struggle to convince the Peasant Democrat Bloc to cooperate with his government, while simultaneously appeasing the Serb Radicals, Yugoslav Democrats and JMO upon whom his position depended. Simultaneously, he attempted to use his premiership to address both his own SLS's pro-autonomy manifesto and the rigid state centralism which he perceived to be the root cause of the 'Skupština' assassinations. He began to implement a degree of limited administrative devolution along existing provincial lines which was successful in the Slovene lands, but poorly received in Croatia due to corruption and mismanagement. This paper concludes by examining the Zagreb Župan incident as the catalyst for Korošec's resignation. It argues that he was a capable, suitably Yugoslav-minded statesman, whose failure to hold together a lasting government was a result of the political landscape he inherited.

ANTON KOROŠEC, MINISTERPRÄSIDENT

Zusammenfassung

Der slowenische katholische Priester und Vorsitzender der Slowenischen Volkspartei (SLS) Dr. Anton Korošec wurde zu einem entscheidenden Zeitpunkt in der Geschichte des Königreichs der Serben, Kroaten und Slowenen (SHS) zum Ministerpräsidenten ernannt. Nach den Skupština-Attentaten vom Juni 1928, die die jugoslawische Politik weitgehend auf serbisch-kroatischer Seite polarisierten, stürzte das Königreich ins politische Chaos. Als Slowenen und eine relativ neutrale Figur in diesem feindseligen politischen Kontext beauftragte König Aleksandar Korošec quasi als letzten Ausweg mit der Bildung einer Regierung, nachdem eine Reihe prominenter Politiker der wichtigsten jugoslawischen Parteien jener Zeit daran gescheitert waren.

Ende Juli 1928 gelang es Korošec dank seiner parlamentarischen Beziehungen, eine Viererkoalitionsregierung zu bilden, die aus seiner eigenen Slowenischen Volkspartei (SLS), den Serbischen Radikalen, den Jugoslawischen Demokraten und der Jugoslawischen Muslimischen Organisation (JMO) bestand. Da er sich der Bedeutung der parteiübergreifenden Zusammenarbeit für eine kleine, auf eine nationale Gruppe zugeschnittene Partei wie die SLS bewusst war, hatte er das erste Jahrzehnt seiner jugoslawischen politischen Karriere damit verbracht, Arbeitsbeziehungen zu seinen nicht-slowenischen Kollegen in der „Skupština“ (Nationalversammlung) aufzubauen. In diesem Beitrag wird die These vertreten, dass Korošec sich dem Erbe der Attentate in der „Skupština“ nicht entziehen konnte. Der Block der Bauerndemokraten weigerte sich, die Legitimität seiner Regierung anzuerkennen, da sie stark von serbischen Radikalen geprägt war, und leitete daraufhin einen Boykott ein. Die Zusammensetzung der „Skupština“, die er geerbt hatte, und die Weigerung des Blocks, sich in das jugoslawische parlamentarische Leben einzubringen, erforderten jedoch eine solche Koalition. Infolgedessen bestand die fünfmonatige Amtszeit von Korošec aus einem ständigen Kampf, um den Block der Bauerndemokraten zur Zusammenarbeit mit seiner Regierung zu bewegen und gleichzeitig die serbischen Radikalen, die jugoslawischen Demokraten und die JMO zu beruhigen, von denen seine Position abhing. Gleichzeitig versuchte er, sein Amt als Ministerpräsident zu nutzen, um sowohl gegen das autonomiefreundliche Manifest seiner eigenen SLS als auch gegen den starren staatlichen Zentralismus vorzugehen, den er als Ursache für die Attentate in der „Skupština“ ansah. Er begann mit der Umsetzung einer begrenzten administrativen Dezentralisierung entlang der bestehenden Provinzgrenzen, die in den slowenischen Ländern erfolgreich war, in Kroatien jedoch aufgrund von Korruption und Misswirtschaft schlecht aufgenommen wurde. Der Beitrag schließt mit einer Untersuchung des Zagreber Župan-Zwischenfalls als Auslöser für den Rücktritt von Korošec. Es wird argumentiert, dass er ein fähiger, entsprechend jugoslawisch gesinnter Staatsmann war, dessen Versagen, eine dauerhafte Regierung zusammenzuhalten, eine Folge der politischen Landschaft war, die er geerbt hatte.

Anton Korošec, Slovenska ljudska stranka in Bolgari (1918–1941)

Peter Vodopivec*

Potrjeno – Accepted: 18. 9. 2022 | Objavljeno – Published: 14. 12. 2022

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929Korošec A.:94(497.1:497.2)"1918/1941"

Peter Vodopivec: Anton Korošec, Slovenska ljudska stranka in Bolgari (1918–1941). Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 93=58(2022), 2–3, str. 66–83

Avtor opozarja na zavzemanje Slovenske ljudske stranke z Antonom Korošcem na čelu za prijateljske odnose Kraljevine SHS in njeno državno zvezo z Bolgarijo. V SLS so pobudo za državno zvezo z Bolgarijo leta 1923 celo vključili v svoj program in Korošec je leta 1927 na kraljevo pobudo odpotoval v Sofijo ter se sestal z bolgarskimi državniki. Ko je Stojadinovičeva vlada leta 1936 sklenila prijateljski pakt z Bolgarijo, so ga v SLS navdušeno pozdravili. V letih pred drugo svetovno vojno se z idejami o združitvi obeh držav niso več oglašali, a so to točko jeseni 1941 skupaj z liberalci vključili v program, ki so ga poslali v London.

Ključne besede: Anton Korošec, SLS, jugoslovansko-bolgarski odnosi, združitev Slovencev, Hrvatov in Srbov z Bolgari.

1.01 Original Scientific Article

UDC 929Korošec A.:94(497.1:497.2)"1918/1941"

Peter Vodopivec: Anton Korošec, The Slovenian People's Party and the Bulgarians (1919–1941). Review for History and Ethnography, Maribor 93=58(2022), 2–3, pp. 66–83

The author recalls the commitment of the Slovene People's Party, with Anton Korošec at its head, to the friendly relations of the Kingdom of the SHS and its state union

* Dr. Peter Vodopivec, univerzitetni profesor in znanstveni svetnik v pokoju, Poljanska 15, 1000 Ljubljana, peter.vodopivec@guest.arnes.si

with Bulgaria. The SLS even included the initiative for a state union with Bulgaria in its programme in 1923, and Korošec travelled to Sofia in 1927 at the King's initiative and met with Bulgarian statesmen. When the Stojadinović government concluded a friendship pact with Bulgaria in 1936, it was enthusiastically welcomed by the SLS. In the years leading up to the Second World War, the idea of unification of the two countries was no longer discussed, but in autumn 1941, together with the Liberals, it was included in the programme sent to London.

Keywords: Anton Korošec, SLS, Yugoslav-Bulgarian relations, unification of Slovenes, Croats and Serbs with Bulgarians.

Slovenski stiki z Bolgari, zanimanje slovenskih kulturnih ustvarjalcev in političnih voditeljev za Bolgare in Bolgarijo in slovenske zamisli o Balkanski zvezi, dolgoročneje pa celo morebitni državni zvezi Srbov, Hrvatov in Slovencev z Bolgari so teme, ki so bile v zadnjem času že deležne pozornosti zgodovinarjev. V letih 2015/2016 sta izšla dva zbornika razprav slovenskih in bolgarskih zgodovinarjev o slovenskem in bolgarskem narodnem razvoju in slovensko-bolgarskih stikih v 19. in 20. stoletju, ki sta bila rezultat večletnega bilateralnega projekta Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani in Inštituta za balkanske študije bolgarske akademije znanosti v Sofiji.¹ Jurij Perovšek je razpravo o slovenskih pogledih na Bolgarijo v času med obema vojnama in politiki Aleksandra Stambolijskega, ki je leta 2016 izšla v zborniku *Sloveneci in Bolgari med zahodnimi in vzhodnimi vplivi*, v nekoliko spremenjeni obliki leta 2019 objavil tudi v knjigi *Sloveneci in slovanski svet*.² O gledanjih voditeljev Slovenske ljudske stranke in Antona Korošca na jugoslovansko zbliževanje in celo morebitno državno povezovanje z Bolgari in Bolgarijo pišeta Andrej Rahten in Mateja Ratej v nedavno izdanih monografijah o Antonu Korošču.³ Na Filozofski fakulteti v Beogradu pa je z obsežno, na spletu dostopno disertacijo o Bolgariji v politiki Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev v letih 1919–1929, ki omenja tudi odnos slovenskih strank in

¹ Looking West, Feeling East, Impacts, Values and Loyalties in South-Eastern Europe, Special Edition of *Études balkaniques*, LI, 2015, N. 3, Guest Editor Roumiana Preshlenova, Institute of Balkan Studies & Centre of Tracology, Sofia: Bulgarian Academy of Sciences 2015. *Sloveneci in Bolgari med zahodnimi in vzhodnimi vplivi*, *Vpogledi* 15, uredila Žarko Lazarević in Aleš Gabrič, Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino 2016.

² Jurij Perovšek, Bolgarija in Aleksander Stambolijski, v: *Sloveneci in slovanski svet*, Zbirka Razpoznavanja 40, Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino 2019, str. 43–57.

³ Andrej Rahten, Anton Korošec, *Slovenski državnik kraljeve Jugoslavije*, Ljubljana: Cankarjeva založba – Skupina Mladinska knjiga 2022. Mateja Ratej, *Triumfator*, Anton Korošec v prvi Jugoslaviji, Ljubljana: Beletrina, 2022.

političnih voditeljev do Bolgarije v omenjenem času, leta 2017 doktoriral srbski zgodovinar Ivan Ristić.⁴

Iz že zapisanega in objavljenega je razvidno, da so se slovenski politični vodniki in kulturni ustvarjalci vseh smeri z nespornimi simpatijami ozirali k Bolgarom že v drugi polovici 19. stoletja in pred prvo svetovno vojno. Slovenski časopisi so – *Novice* že v šestdesetih, *Slovenski narod* in *Slovenec* pa od sedemdesetih let 19. stoletja naprej – pozorno poročali o razmerah »na Bolgarskem« (kot so sprva imenovali domovino Bolgarov), pisali o bolgarski zgodovini, jeziku in literaturi ter se navduševali nad bolgarskimi uporniki proti osmanski oblasti in ruskimi zmagami v rusko-osmanski vojni v letih 1877–1878. Po miru v San Stefanu so vzneseno pozdravljali ustanovitev bolgarske kneževine in po berlinskem kongresu obžalovali njeno razdelitev na samostojno kneževino in osmansko provinco Vzhodno Rumelijo. Imenovanje Aleksandra Battenberga za bolgarskega kneza jih ni navdušilo, a so leta 1885 navdušeno pozdravili bolgarsko razglasitev združitve kneževine Bolgarije in Vzhodne Rumelije v enotno bolgarsko državo. Glavno krivdo za srbsko-bolgarsko vojno, ki je sledila, so pripisali srbskemu kralju Milanu, ki naj bi se – kot so pisali v *Slovencu* – obnašal kot Napoleon III in želel Bolgarijo uničiti.⁵

V času Ilidenske vstaje in ponovnih srbsko-bolgarskih zaostritev zaradi Makedonije na začetku 20. stoletja so se časopisni komentatorji večinoma izogibali vprašanju o narodni in jezikovni pripadnosti makedonskih Slovanov in – čeprav kritični do srbske in bolgarske politike v Makedoniji – zastopali stališče, da si morata Srbija in Bolgarija Makedonijo sporazumno razdeliti. Zmage protiosmanskih zaveznic v prvi balkanski vojni so ponovno povzročile veliko navdušenje, pri čemer v katoliškem *Slovencu* niso slavili le Srbov, temveč tudi Bolgare, ki naj bi imeli pri zmagah balkanskih zaveznic sploh najpomembnejšo vlogo. Janez Evangelist Krek, ki se je že prej učil bolgarščine, je po bolgarski zmagi pri Lozengradu celo spodbudil k organizaciji tečaja bolgarskega jezika v Ljubljani in marca 1913 organiziral bolgarski večer, nekaj mesecev pozneje pa se v Slovenski ljudski stranki zavzel, naj stranka v srbsko-bolgarskem sporu podpre Bolgare, kar naj bi bilo tudi sprejeto. Druga

⁴ Ivan T. Ristić, *Bugarska u politici Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1919–1929)*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Beograd 2017, <https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/8950/Disertacija.pdf?sequence=6&isAllowed=y>

⁵ Peter Vodopivec, *Bolgari in Bolgarija v slovenskih očeh (1850–1914)*, v: *Slovinci in Bolgari med zahodnimi in vzhodnimi vplivi*, cit. v op. 1, str. 13–29. Obširni razpravi o bolgarski vstaji proti Turkom leta 1876 in slovenskih pogledih na srbsko-bolgarsko vojskovanje leta 1885 je v *Zgodovinskem časopisu* že v letih 1985/1986 objavil srbski zgodovinar Petko Luković. Gl.: Petko Luković, *Slovinci i bugarski aprilski ustanak protiv Turske 1876. godine*, *Zgodovinski časopis* 40, 1986, št. 1–2, str. 15–83. Isti, *Slovinci i srpsko-bugarski rat 1885. godine*, *Zgodovinski časopis* 39, 1985, št. 3, str. 213–267, št. 4, str. 355–380.

balkanska vojna je bila za slovenske politike in časnike tako nadvse tragičen dogodek. »Angel miru plače, krije svoje lice, da ne vidi bratomornega boja,« je v *Slovcu* pisal njegov dolgoletni urednik Ignacij Žitnik. V *Slovcu* kot drugih slovenskih dnevnikov so sicer neposredno odgovornost za spopad med donedavnimi zaveznicami pripisali Bolgarom, pri čemer pa so po njihovih porazih obžalovali njihov težaven položaj in nerazumevanje bolgarskih sosed za bolgarske zahteve. Krek je uredništvo *Slovenca* celo opomnil, naj preneha objavljati Srbiji naklonjene članke in njegove urednike posvaril pred veliko-srbskimi ambicijami, ki bi lahko škodoval v Habsburški monarhiji živečim južnim Slovanom.⁶

Bolgari so bili v srbski javnosti po prvi svetovni vojni zaradi vojaških spopadov s Srbi v zadnjih desetletjih 19. stoletja, druge balkanske vojne in zlasti nasilja bolgarskega vojaštva in bolgarskih oblasti na zasedenem srbskem ozemlju med prvo svetovno vojno med vsemi sosedi Kraljevine SHS najbolj osovraženi. Osrednje odprto vprašanje v jugoslovansko-bolgarskih odnosih je bilo makedonsko vprašanje, pri čemer za Beograd po mirovni pogodbi z Bolgarijo 27. novembra 1919 v Neuillyu ni bil več v ospredju problem razmejitve med državama, temveč narodne pripadnosti prebivalstva Vardarske Makedonije, ki so ga v Bolgariji razglašali za bolgarsko, v Srbiji pa za srbsko.⁷ Srbska politika v Makedoniji in oboroženi vpadi pripadnikov Notranje makedonske revolucionarne organizacije (VMRO) s sedežem v Bolgariji so povzročali stalne napetosti in preprečevali zблиžanje med državama, za kakršno se je na začetku dvajsetih let zavzemal predsednik bolgarske vlade in voditelj bolgarske Samostojne kmetijske stranke Aleksander Stambolijski. Stambolijski je izjavljal, da Bolgarija v zvezi z Makedonijo nima ozemeljskih zahtev in se spogledoval z idejo o združitvi Bolgarije s Kraljevino SHS, kar pa so v Beogradu zavračali. Na pogovore s Stambolijskim so pristali šele, ko je v Rimu zavladal Mussolini in leta 1923 z Bolgarijo podpisali t. i. Niški sporazum, v katerem sta se vladi dogovorili o nadzoru državne meje in preprečevanju vdorov VMRO iz Bolgarije. Toda v Sofiji sta vojaška liga in radikalni del VMRO 9. junija 1923 po prepričljivi zmagi Samostojne kmetijske stranke na volitvah vlado Stambolijskega zrušila, Stambolijskega, ki se je pripravljal na odpor, pa so ujeli in ubili.⁸

⁶ Peter Vodopivec, nav. delo, str. 36–38. Andrej Rahten, *Jugoslovanska velika noč: slovenski pogledi na balkanski vojni (1912–1913) in jugoslovansko vprašanje*, Ljubljana: GV založba 2012, str. 239. 118. I van Šušteršič, *Moj odgovor*, Ljubljana: samozaložba, str. 104.

⁷ Ivan T. Ristić, nav. delo, str. 5. Jože Pirjevec, *Jugoslavija 1918–1992, Nastanek, razvoj in razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije*, Koper: Založba Lipa 1995, str. 54–55.

⁸ Jurij Perovšek, *Slovenski pogledi na Bolgarijo v letih 1918–1941 in Aleksander Stambolijski*, v: *Slovinci in Bolgari med zahodnimi in vzhodnimi vplivi*, cit. v op. 1, str. 87. Obširneje: Ivan Ristić, *Politika sporazumevanja u vreme nerazumevanja (Rad Aleksandra Stambolijskog na jugoslovenko-bugarskom zблиženju 1919–1923)*, *Teme, časopis za društvene nauke*, god. 36, br. 3, Niš 2012, str. 1033–1041.

Povsem drugače kot v Beogradu in Srbiji so o odnosih Kraljevine SHS z Bolgari in njeni možni združitvi z Bolgarijo razmišljali nasprotniki centralizma in vidovdanske ustave v Ljubljani. Poslanci SLS so, kot je v monografiji o Antonu Korošču opozoril Andrej Rahten, že ob ratifikaciji mirovne pogodbe z Bolgarijo v beograjski skupščini septembra 1920 kritično zavračali sovražen odnos skupščinske večine do Bolgarije, v Slovincu pa so takšno politiko označili za nespametno in ugotavljali, da bi morala imeti Kraljevina SHS z Bolgarijo prijateljske odnose in bi morali državi vzajemno podpirati svoje težnje po dostopu do morja.⁹ Anton Korošec je oktobra leta 1921 na shodu Slovenske ljudske stranke poudaril, da je »naša stranka jugoslovanska stranka in želi zato tudi Bolgare videti v sestavu naše državne organizacije«. Po Koroščevem mnenju ni bil »trenotek za združitev vseh Jugoslovanov« nikdar »tako ugoden«, kakor tedaj. »Hiše Jugoslovanov stoje med Črnim in Jadran-skim morjem in so meje za Jugoslavijo,« je izjavil.¹⁰ Da »Bolgari čisto naravno spadajo v državno zajednico jugoslovanskih narodov« in je zbližanje z njimi »življenjske važnosti za našo državo« so novembra 1921 trdili tudi v krščansko-socialnem *Novem času*¹¹, v knjižici *Moj odgovor* leta 1922 pa je podobno menil nekdanji voditelj Slovenske ljudske stranke Ivan Šušteršič, ki je zapisal, da »jugoslovanski problem ni v celoti rešen, dokler postoja posebej bolgarski problem«. »Srečna rešitev bolgarskega problema« bi, kot je pisal, pomenila »definitivno konsolidacijo južnih Slovanov in koncentracijo naših narodov.« Šele potem naj bi bili to, »kar nam je usodila Božja previdnost: en narod, ena država od Jadrana do Črnega morja! Potem smo južni Slovani faktor, preko katerega svetovna politika ne bo nikdar več mogla preiti na dnevni red.«¹²

Slovenska ljudska stranka je pred volitvami v Narodno skupščino marca 1923 – podobno kot Slovenska republikanska stranka Antona Novačana – pobudo za federativno državo z Bolgari vključila v svoj program in med drugim opredelila njene možne skupne »zadeve«. V programu SLS so tako zapisali, da se zavzemajo za skupno, federativno urejeno državo, kateri bodo pripadali »ne le Slovenci, Hrvatje in Srbi, ampak tudi Bolgari«, »skupne zadeve« v tej »federaciji« pa naj bi bile: državljanstvo vseh državljanov, vojska oz. obramba, zunanje zadeve, državne finance in denar, državni davek, najpomembnejše prometne komunikacije ter zunanja trgovina.¹³ V predvolilnem boju Bolgarov

⁹ Andrej Rahten, v op. 3 nav. delo, str. 222–223.

¹⁰ Prav tam, str. 139, Dr. Korošec o dnevnikih vprašanjih, *Slovenec*, št. 243, 1. novembra 1921.

¹¹ Politični program: Združitev z Bolgari!, *Novi čas*, *Delavski list*, Leto I, št. 259, 16. novembra 1921.

¹² Ivan Šušteršič, *Moj odgovor*, cit. v op. 6, str. 135.

¹³ Jurij Perovšek, *Programi slovenskih političnih strank, organizacij in združenj v letih 1918–1929*, Katoliški tabor, Dok. 25, Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino 2018, www.sistory.si.

resda niso posebej omenjali in načrtov za združitev z njimi niso posebej poudarjali in pojasnjevali, a so v obširnem uvodniku v *Slovenecu* z naslovom Samoupravna ideja s slovanskega vidika že slab mesec po volitvah, 13. aprila 1923, ponovili, da je »nemogoče govoriti o jugoslovanstvu, kjer se ne stremi ... k višji vseslovanski sintezi«, pri čemer »Bolgari iz jugoslovanstva« in slovanstva »na noben način ni mogoče izdisputirati«. Šele »zveza vseh jugoslovanskih narodov na politično samoupravni podlagi«, »na podlagi svobodne federacije po svobodnih medsebojnih dogovorih, kakor vidimo to danes med ukrajinsko in velikorusko republiko«, »bi ustvarila na jugu Evrope mogočen slovanski blok, ki bi segel od Drave do Varne in Soluna«. Ta bi »vezal zapad z vzhodom in bil najmočnejše orodje za uveljavitev slovanske zajednice«. ¹⁴

Slovenske stranke, kot je opozoril Jurij Perovšek, notranji politiki Stambolijskega večinoma niso bile naklonjene; očitale so mu avtorski način vladanja, toda njegovo zunanjo politiko so kot trezno in premišljeno ocenjevali tudi v *Slovenskem narodu* in *Jutru*, kjer za njegove federalistične ideje niso imeli posluha. ¹⁵ Njegov padec in smrt sta bila tako za slovenske stranke in komentatorje neprijetno presenečenje. Na liberalni strani so trdili, da je v ozadju udara proti Stambolijskem »iredentistična Bolgarska, ki si prilašča Makedonijo«, v Slovenski ljudski stranki pa so odgovornost za njegov padec pripisovali tudi Pašiću, srbskim radikalom in »beograjskemu režimu«, saj naj bi ne hoteli nič slišati »o federaciji jugoslovanskih narodov od »Drave do Črnega morja ...«, ki bi bila, kot so trdili, »čisto v smislu Krekovega programa«. ¹⁶ *Slovenec* je sicer na začetku julija razočarano poročal, da so v zapuščini Stambolijskega našli »ustavni načrt za veliki jugoslovanski imperij, v katerem bi bili Srbi in Bolgari združeni brez Slovencev«, vendar hkrati pisal, da ta načrt, če je sploh obstajal, ni bil plod »izvirne zamisli Stambolijskega, temveč sugestij srbskih radikalov«. Beograjsko časopisje naj bi zato o načrtu molčalo, kar pa ni bilo točno, saj ga je 26. junija kratko, vendar izčrpno predstavila beograjska *Politika* in med federalnimi enotami »Jugoslavije po Stambolijskem« navedla tudi Slovenijo in Hrvaško. ¹⁷ V *Slovenecu* informacij o tem, da je Stambolijski Hrvat in Slovenec izpustil iz svojega načrta jugoslovanske federacije, pozneje niso več omenjali. 19. julija pa so iz zagrebškega *Obzora* povzeli članek »makedonskega publicista« Ivana Beleva, ki je trdil, da je mogoče makedonsko

¹⁴ Samoupravna ideja s slovanskega vidika, *Slovenec* št. 43, 13. aprila 1923.

¹⁵ Jurij Perovšek, v op. 8 nav. delo, str. 87–93.

¹⁶ Pašić-Stambolijski, *Slovenec* št. 133, 5. junija 1923.

¹⁷ Bolgarski problem, *Slovenec* št. 150, 6. julija 1923. Stambolijskijev načrt, *Slovenec* št. 153, 11. julija 1923. Jugoslavija po Stambolijskem, *Politika*, 26. junija 1923. Iz poročila v *Politiki* je jasno razvidno, da naj bi »jugoslovanski imperij« Stambolijskega sestavljale Srbija, Hrvaška, Slovenija, Bolgarija, Črna gora in Makedonija. Gl. tudi Ivan T. Ristić, v op. 5 nav. delo, str. 185.

vprašanje »pravično rešiti le potom federacije vseh jugoslovanskih držav«. »Edina rešitev iz vseh neprilik leži v federaciji vseh južnih Slovanov«, je bilo mogoče prebrati v članku. Toda »federacija je mogoča le, če uživajo vsi enako svobodo, enake pravice in nosijo enaka bremena. Zato ima ta ideja mnogo pristašev: vse Hrvatska, Slovenija, Bosna in Hercegovina, Dalmacija in Črna gora žele federativno ureditev jugoslovanske države, Srbija pa se tej ideji protivi iz bojazni, da izgubi hegemonijo nad južnimi Slovani. Ta ovira pa bo padla ...«¹⁸

Po padcu Stambolijskega so v obeh slovenskih političnih taborih, liberalnem in katoliškem, zaskrbljeno ugotavljali, da so prevrat v Sofiji z zadovoljstvom pozdravili v Italiji, kjer so že dotlej nasprotovali bolgarsko-jugoslovanskemu zbliževanju in težili h krepitvi Bolgarije v škodo Kraljevine SHS. »Z novo Bolgarijo moramo priti do drugega razmerja, kakor smo danes, da ne bo prepozno«, je julija 1923 v uvodniku v *Slovenecu* pisal Anton Korošec in opozarjal, da Bolgarija potrebuje »naše prijateljstvo« in »prosi za njega skoro vsak dan«, medtem ko je glavni jugoslovanski »neprijatelj« Italija s svojo ekspanzivno politiko, ki jo razsteza tudi na Balkan«. Pri tem se je ponovno zavzel za ustanovitev Balkanske zveze, ki bo povezala Kraljevino SHS, Romunijo, Grčijo, Bolgarijo in morda tudi Albanijo in članicam omogočala »prijateljsko sosedstvo«. ¹⁹ Poslanci SLS so k ustanovitvi Balkanske zveze, ki bo vključevala Bolgarijo, pozivali tudi v beograjski skupščini. »Vedno pozabljamo, da bi bilo potrebno za nas tudi s slovansko Bolgarijo živeti v prijateljstvu,« je 7. februarja 1924 na rednem zasedanju beograjske skupščine dejal Fran Kulovec. »Cilj naše politike bi moral biti, da nastane na Balkanu balkanska zveza. Balkanska zveza bi pomenila veliko silo, ki bi imela glas in besedo v mednarodnem političnem življenju«. ²⁰ *Slovenec* je spomladi leta 1924 objavil tudi kratek prispevek sicer liberalno usmerjenega slavista Jože Glonarja o Masarykovi podpori ideji jugoslovanske federacije z Bolgari, s katero naj bi bilo končno »dovršeno ujedinjenje južnih Slovanov«. ²¹

Toda bolgarsko-jugoslovanski odnosi so se leta 1924 zopet zaostрили, Bolgarija pa se je pozimi in spomladi leta 1925 znašla v vrtincu nasilja. Novi bolgarski ministrski predsednik Aleksander Cankov je sicer poskušal umiriti odnose z Beogradom in v Bolgariji so zaprli več aktivistov VMRO, vendar je postopoma izgubil podporo dvora in vojske in januarja 1926 odstopil. Za umiritev odnosov med Kraljevino SHS, Grčijo in Bolgarijo so se leta 1925 zavzeli tudi v Londonu in balkanske države pozvali, naj sklenejo balkanski

¹⁸ Makedonsko vprašanje in federacija, *Slovenec* št. 160, 19. julija 1923.

¹⁹ Dr. Korošec: Konferenca na Sinaji, *Slovenec* št. 164, 24. julija 1923.

²⁰ Andrej Rahten, *Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini, Jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS*, Ljubljana: Založba ZRC SAZU 2002, str. 109–110.

²¹ Dr. Joža Glonar, Slovani po vojni, *Slovenec* št. 64, 16. marca 1924.

pakt, vendar v balkanskih prestolnicah – razen v Atenah, kjer so v britanski pobudi videli možnost za rešitev grškega spora s Kraljevino SHS okoli svobodne carinske cone v solunskem pristanišču – nad britansko zamislijo niso bili navdušeni. Po novembra leta 1926 podpisanem prvem tiranskem paktu, ki je Italiji priznaval vlogo zaščitnice političnega, pravnega in ozemeljskega status quo v Albaniji²², so poskušali v Beogradu izboljšati odnose s Sofijo, medtem ko je bila za mirne odnose s Kraljevino SHS, čeprav zadržano in z iskanjem širše mednarodne podpore, zainteresirana tudi bolgarska vlada.

Predsednik bolgarske vlade Ljapčev se je upiral italijanskim pritiskom, toda Italijanske težnje po krepitvi vpliva v Albaniji in na Balkanu so krepile radikalni del VRMO, zaradi česar so se odnosi med Kraljevino SHS in Bolgarijo še poslabšali. Italijanski poslanik v Beogradu je leta 1926 poročal v Rim, da je Makedonija »Ahilova peta Jugoslavije« in »režim v Beogradu bolj brani Makedonijo kot Slovenijo«.²³ Da je »glavno vprašanje« v odnosih Kraljevine SHS z Bolgarijo Makedonija, se je leta 1926 v članku o Balkanski politiki, objavljenem v *Socialni misli*, strinjal tudi Anton Korošec. Pri tem naj bi bilo, kot je zapisal, jasno, da je »Makedonija del naše države« in morajo »v tem oziru« Bolgari popustiti. Vseeno bi si morali v Beogradu na vsak način prizadevati izboljšati odnose z Bolgarijo in Bolgarom pomagati pri njihovi zahtevi za izhod na Egejsko morje. »Unija z Bolgarsko« naj bi bila v tedanjih razmerah sicer »samo muzika bodočnosti«²⁴, toda Bolgarija naj bi imela »naravni izhod na morje samo preko Trakije« in tu bi jo morala Kraljevina SHS podpreti. Korošec je poudaril, da mora biti »zunanja politika srbsko-hrvatsko-slovenske države« miroljubna, pri čemer pa mora biti na Balkanu, kjer je treba skleniti »balkanski pakt in za ta pakt ustvariti zdravih odnošajev z Bolgarijo«, vodilna. »Naša država je po svojem geografskem položaju, po svoji velikosti, po svojem političnem ugledu poklicana, da postane voditeljica te politike«, je zapisal. »Toda mi smo nemarni, pasivni ... Nemarnost je naša usoda, Italija (pa) naša nevarnost«.²⁵

Korošec je – kot je znano – sredi junija 1927 nenadoma in ne le za slovensko in jugoslovansko javnost, temveč tudi za večino slovenskih in jugoslovanskih strankarskih voditeljev nepričakovano odpotoval v Sofijo. V Sofijo

²² Jurij Hadalin, *Boj za Albanijo: propad jugoslovanske širitve na Balkan*, Zbirka Razpoznavanja 12 Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino 2011, str. 29.

²³ Vuk Vinaver, KPJ i jugoslovensko-bugarski odnosi 1919–1938 godine, v: *Jugoslovansko-bugarski odnosi u XX. veku*, Zbornik radova 2, Ur. Dr. Živko Avramovski, Beograd: Institut za suvremenu istoriju – Narodna knjiga 1982, str. 180.

²⁴ Formulacijo, da je možna državna zveza Kraljevine SHS z Bolgarijo »še muzika bodočnosti« so že leta 1921 uporabili tudi v Slovenskem narodu. Gl. Klerikalci in Bolgari, *Slovenski narod* št. 248, 4. november 1921, Tudi: Andrej Rahten, v op. 3. nav. delo, str. 139.

²⁵ Dr. Anton Korošec, Balkanska politika, *Socialna misel* 5/1926, št. 7/8, str. 147–148. Tudi: Isti, Nekaj evropske politike, *Socialna misel* 5/1926, št. 3, str. 50–51.

naj bi po lastnih besedah potoval kot zasebnik »z namenom, da študira bolgarske razmere«. Že Andrej Rahten pa je opozoril, da seznam sogovornikov, s katerimi se je srečal, »kaže, da je bilo v igri precej več«.²⁶ Med njimi so bili najvišji predstavniki bolgarske oblasti: car Boris, predsednik vlade Ljapčev, minister za zunanje zadeve, voditelji najpomembnejših političnih strank in cerkveni dostojanstveniki. Vojislav Marinković, zunanji minister Kraljevine SHS, je sicer, kot je opozorila Mateja Ratej, izjavil, da je šel Korošec v Bolgarijo z »njegovo vednostjo«, kar naj bi »razkrivalo visoko stopnjo zaupanja med Slovensko ljudsko stranko in srbskimi radikali pred podpisom Blejskega sporazuma« julija 1927.²⁷ Že omenjeni srbski zgodovinar Ivan T. Ristić pa piše, da je Korošec v Sofijo nesporno potoval na kraljevo pobudo, pri čemer naj bi ga kralj izbral, ker je bil Slovenec, neobremenjen s srbsko-bolgarskimi spori.²⁸ V očeh kralja Aleksandra je bil sporazum z Bolgarijo zaradi agresivne italijanske politike na Balkanu v začetku druge polovice dvajsetih let ena prioritetenih nalog jugoslovanske zunanje politike. Tako naj bi bilo razumljivo, da so v Bolgariji Korošca sprejeli kot kraljevega odposlanca in se je bolgarski car Boris v dvorcu, kamor je vabil samo izbrance, z njim pogovarjal kar dve uri. Koroščevi pogovori z bolgarskimi državniki so bili deležni nemajhne pozornosti ne le v slovenskem, jugoslovanskem in bolgarskem, temveč tudi v italijanskem in zahodnoevropskem tisku; v *Slovencu* so pisali o »velikem pomenu bivanja dr. Korošca v Sofiji« in v uvodniku z naslovom *Bolgarski problem* zapisali, da je »jugoslovanska skupnost, ki naj obseza Srbe, Hrvate, Slovence in Bolgare, odkar »obstaja« Slovenska ljudska stranka, »njena najvišja politična teza«.²⁹

Korošec sicer o tem, kakšen naj bi bil cilj njegovega potovanja v Sofijo, ni javno govoril, čehoslovaškemu poslaniku v Beogradu Janu Šebi pa naj bi vseeno povedal, da se je z bolgarskimi sogovorniki največ pogovarjal o tem, kako politična nasprotja med državama preseči z gospodarskim sodelovanjem in dogovori. V tej luči naj bi se v Sofiji že sporazumeli o začetku pogovorov o trgovinskem sporazumu, poštni konvenciji in poenostavljanju nadzora na meji, Korošec pa naj bi pričakoval, da se bodo pogajanja v tej smeri nadaljevala po volitvah v Narodno skupščino v Kraljevini SHS. Britanski poslanik v Beogradu Howard W. Kennard je bil po Koroščevih pogovorih v Sofiji mnenja,

²⁶ Andrej Rahten, v op. 3 nav. delo, str. 227.

²⁷ Mateja Ratej, Politika Slovenske ljudske stranke pred sklenitvijo Blejskega sporazuma leta 1927, *Prispevki za novejšo zgodovino* 45/2005, št. 2, str. 46–47. Tudi: Mateja Ratej, v op. 3 nav. delo, str. 192.

²⁸ Tako naj bi vsaj menil čehoslovaški poslanik v Beogradu Jan Šeba. Gl: Ivan Ristić, Bugarska u jugoslovenskoj politici 1927. godine, *Arhiv, časopis Arhiva Jugoslavije* 2014, št. 1–2, str. 83–85. Isti, v op. 4 nav. delo, str. 506.

²⁹ Balkanski problem, *Slovenec* št. 139, 23. junija 1927.

da se je Korošec vrnil iz Bolgarije »zmerno optimističen«. ³⁰ Slaba dva meseca po njegovem obisku v Sofiji so začele v diplomatskih krogih krožiti govorice o tajnem srečanju kralja Aleksandra in bolgarskega carja Borisa v Münchnu in te je na predvolilnem shodu SLS v Ptuj potrdil tudi Korošec, ko je omenil njuno srečanje kot enega uspehov svojega obiska v Sofiji. V Beogradu in Sofiji so govorice o srečanju obeh vladarjev in Koroščeve navedbe demantirali, medtem ko so v Slovencu trdili, da so točne. Ali je do srečanja res prišlo, ni bilo, kot piše Ivan Ristić, nikoli pojasnjeno, čehoslovaški poslanik Šeba pa je po pogovoru s knezom Pavlom trdil, da sta se v Münchnu tajno sestala knez Pavel in car Boris. Da so vesti u njunem tajnem sestanku točne, so bili prepričani tudi v Bukarešti. ³¹

V Slovencu so po Koroščevi vrnitvi iz Bolgarije njegove pogovore z bolgarskimi voditelji predstavljali kot zelo uspešne in kot pomemben korak, s katerim se začenja »tako potrebna preorientacija balkanske politike z zbliževanjem Belgrada in Sofije«. ³² V razgretem predvolilnem ozračju pred volitvami v Narodno skupščino septembra 1927 so pisali o pohvalnih odzivih tujih komentatorjev na Koroščeve izjave o zunanji politiki Kraljevine SHS in njeni »akciji« za mir na Balkanu in v Evropi. Večkratni minister in ugledni bolgarski liberalni politik Stojan Danev naj bi, kot so poročali 13. julija, njihovemu bolgarskemu dopisniku izjavil, kako ga je veselilo, da je posredniško vlogo med Beogradom in Sofijo prevzel Korošec, saj naj bi njem videl »reprezentanta ideje, ki je tipično slovanska«. »S Hrvati in vami Slovenci smo že na prijateljski poti«, naj bi dejal. »Ko se odstrani nezaupanje med Belgradom in Sofijo, (pa) je tudi macedonsko vprašanje mahoma rešeno«. ³³ Korošec je svoje vtise iz Bolgarije in Sofije, ki jo je opisal kot lepo, vendar skromno in preprosto »prestolno« mesto, strnil v kratkem zapisu v Socialni misli in v sklepu poudaril, da so »kakor Slovenci, Hrvati in Srbi ... tudi Bolgari žejni kulturnega in socialnega napredka«. ³⁴ Kot je opozoril Andrej Rahten, je Koroščeva misija v Bolgariji vzbudila tudi pozornost italijanskega časopisja, ki je v voditelju SLS videlo tvorca maksimalnega programa Jugoslavije, segajočega od Črnega do Jadranskega morja in od Donave do Egejskega morja. ³⁵

Že jeseni leta 1927 pa so se odnosi med Kraljevino SHS in Bolgarijo zaradi nasilja VMRO v jugoslovanski Makedoniji zopet poslabšali in v Beogradu so se odločili mejo z Bolgarijo zapreti. V Parizu, Londonu in celo Pragi so se v težnji po zaustavitvi širjenja italijanskega vpliva na Balkan zavzeli za čim

³⁰ Ivan Ristić, v op. 29 nav. delo, str. 85.

³¹ Ivan T. Ristić, v op. 29. nav. delo, str. 86. Isti, v op. 4. nav. delo, str. 511–512.

³² Balkanski problem, *Slovenec* št. 139, 23. junija 1927.

³³ Misli bolgarskega politika, *Slovenec* št. 154, 13. julija 1927.

³⁴ Dr., A. Korošec, Par dni v Bolgariji, *Socialna misel* 6/1927, št. 7–8, str. 145–147.

³⁵ Andrej Rahten, v op. 3. nav. delo, str. 227.

hitrejšo ustavitev novih napetosti med Beogradom in Sofijo in Anton Korošec, tedaj predsednik vlade, je konec leta 1928 po srečanju z jugoslovanskim poslanikom v Sofiji Ljubomirjem Nešićem britanskemu poslaniku v Beogradu že napovedal preklic mejne zapore.³⁶ Del srbskih politikov v Beogradu pa je temu nasprotoval in do ponovnega odprtja meje je prišlo šele po razglasitvi kraljeve diktature, ko so bili v Beogradu pod vplivom francoskih diplomatov znova pripravljeni umiriti odnose z Bolgarijo, kar so pozdravili tudi v Sofiji. Toda pogajanja, ki so s prekinitvami trajala celo leto – razen načelnega dogovora o vzdrževanju reda na meji – niso prinesla trajnejših rezultatov. Ko je leta 1933 postajalo vse bolj jasno, da se bodo Romunija, Grčija, Turčija in Jugoslavija dogovorile o podpisu t. i. balkanskega pakta, Bolgarija pa k paktu, ki bo priznaval obstoječe meje, ne bo pristopila, je v Beogradu prodrlo stališče, da mora Jugoslavija pogovore z Bolgarijo nadaljevati in jo, če bo le mogoče, pridobiti za pristop k »balkanski zvezi«. Na začetku maja 1933 je obiskala Bolgarijo delegacija srbske pravoslavne cerkve z bačkim episkopom Nikolajem Irenejem Čirićem na čelu³⁷ in na začetku jeseni se je pod pritiskom francoske diplomacije spet omehčal tudi kralj Aleksander in se 18. septembra na železniški postaji v Beogradu sestal s carjem Borisom.

Pobudo za ponovno zbližanje Beograda in Sofije sta tako vzela v roke vladarja. Kralj Aleksander je Borisa ob križarjenju s parnikom Dubrovnik po Črnem morju že tri tedne po prvem srečanju v Beogradu obiskal v bolgarskem kraljevem dvorcu v bližini Varne, car Boris, carica Ioanna in predsednik bolgarske vlade Mušanov pa so decembra 1933 še uradno obiskali Beograd. Njihov obisk so vzneseno pozdravljali tudi v Ljubljani. V Slovincu so pisali o »sestanku pogumnih« in zmagi obeh vladarjev v »bitki za mir med balkanskimi državami«. V *Jutru* so ugotavljali, da se v »bolgarskem narodu pojavlja nov duh« s stremljenjem po medsebojnem zaupanju in sodelovanju z drugimi balkanskimi narodi, zlasti »z nami, ki nas z Bolgari veže poleg skupnih interesov še slovansko bratstvo«.³⁸ Vseeno se v Beogradu zopet niso dogovorili nič konkretnega. V Sofiji niso opazneje spremenili svojih stališč in niso pristopili k balkanskemu paktu, ki so ga 9. februarja 1934 v Atenah podpisali zunanji ministri Grčije, Turčije, Romunije in Jugoslavije, kar so slovenski časopisi odkrito obžalovali. V Slovincu so optimistično menili, da je »bolgarska odsotnost«, kar zadeva pakt, »samo trenutna«, saj se je v paktu »našla srečna

³⁶ Ivan T. Ristić, v op. 4 nav. delo, str. 438–439

³⁷ Priit Rohtmets, Radmila Radić, The Process of Religious and Political Rapprochement between Bulgaria and Yugoslavia in 1920s and 1930s, *An International Ecumenical Perspective, Occasional papers on Religion in Eastern Europe*, Vol. 36, Iss. I, Article 5, str. 81. Tudi: <http://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol36/iss1/5>.

³⁸ Sestanek pogumnih, *Slovenec* št. 282, 12. decembra 1933. Ob posetu bolgarske kraljevske dvojice, *Jutro* št. 288, 10. decembra 1933.

formula, s katero bo Bolgariji omogočen poznejši vstop v to balkansko zajednico, ki ima tako vzvišene cilje za vse balkanske narode ...»³⁹

Spomladi leta 1934 so se stiki med Beogradom in Sofijo kljub nasilnim akcijam VRMO, mejnim incidentom in politični nestabilnosti v Bolgariji nadaljevali. Na začetku maja je obiskal Sofijo jugoslovanski zunanji minister Bogoljub Jevtić; začela so se trgovinska pogajanja; zunanja ministra obeh držav sta razpravljala tudi o sklenitvi pakta o nenapadanju, ki naj bi prispeval k temu, da na »Balkanu vojne ne bo«. ⁴⁰ V Sofiji je prišlo 19. maja 1934 do državnega udara, ki so ga s pomočjo vojske izvedli pripadniki skupine Zvono, desetletje prej soorganizatorji prevrata, s katerim so zrušili Stambolijskega, leta 1934 pa zagovorniki zbližanja z Jugoslavijo in odkriti nasprotniki VRMO. Nova vlada, ki je uvedla avtoritaren režim, ukinila ustavo in prepovedala VRMO, je sicer zavračala zamisli o tesnejšem povezovanju z Jugoslavijo, zavzemala pa se je za nadaljnjo krepitev prijateljskih odnosov z Beogradom. ⁴¹ Tako se je nadaljevalo tudi sodelovanje med kulturnimi ustvarjalci. Že leta 1933 so skupaj z jugoslovanskimi obiskali Sofijo tudi slovenski pisatelji; januarja 1934 sta se srečanja PEN klubov v Sofiji udeležila Fran Albreht in Ferdo Kozak, ki sta o tem poročala v Sodobnosti. Tesne stike z bolgarskimi književniki in posebej pesnico Elizabeto Bagrjano, ki je večkrat bivala v Ljubljani in na Gorenjskem, je imel tudi Izidor Cankar. Cankar je bil eden glavnih organizatorjev odmevnega obiska bolgarskih književnikov v Jugoslaviji konec maja leta 1934, med katerim so obiskali Ljubljano in Bled in se v Ljubljani z »večerom bolgarske književnosti« predstavili v dvorani filharmonije. ⁴² »Tudi v Bolgarih je bila knjiga poleg junakov z Balkanskih planin vsaj v stoletju osvoboditve edina vodnica k narodni svobodi«, je 30. maja 1934 ugotavljal neopodpisani pisec uvodnika z naslovom Duh bolgarske književnosti v *Slovencu*. »Ko se veselimo prihoda dragih bratov Bolgarov, oblikovalcev svojega naroda, moramo javno priznati: dasiravno ste nas prvič v zgodovini obiskali in s tem dokumentirali slovansko bratstvo z nami in dasiravno zavestno živimo z vašo zgodovino in naporu za srečo naroda že iz preteklega stoletja, vendar poznamo vašo knjigo tako po vrhu, kakor oni, ki je daleč od vaše krvi in srca. Ta obisk

³⁹ Balkanski pakt, Razveseljiv dogodek v dolgi zgodovini balkanskih držav, *Slovenec* št. 34, 10. februarja 1934.

⁴⁰ Zgodovinski dnevi v Sofiji, *Slovenec* št. 104a, 8. maja 1934.

⁴¹ David Sheperd, Relations between Yugoslavia and Bulgaria 1918–1941, Durham Theses (Masters) Durham University 1968, Available at Durham E-Theses Online: <http://etheses.dur.ac.uk/9932/>, str. 154–157.

⁴² Ljudmil Dimitrov – Ljudmila Malinova-Dimitrova, *Bagrjana in Slovenija*, Ljubljana: Študentska založba 2011, str. 56–60.

pa naj bo nekak mejnik za medsebojno kulturno spoznavanje v knjigi in reviji, sliki in skulpturi, gledališču in glasbi ... Dragi bratje, iskreno pozdravljeni!»⁴³

27. septembra je odpotoval v Sofijo jugoslovanski kraljevski par s spremstvom in v bolgarski prestolnici so mu, kot so poročali slovenski dnevniki, priredili »veličasten«, celo »triumfalen« sprejem. Vseeno do kakšnega posebnega dogovora med vladarjema in vladama tudi tokrat ni prišlo. Kot predhodni srečanji obeh monarhov v Beogradu in v Evksinogradu pri Varni naj bi bilo, kot je pisal Slovenec, tudi srečanje v Sofiji konec septembra 1934 le prva etapa »na poti do popolnega narodnopolitičnega soglasja obeh jugoslovanskih držav«, pri čemer naj bi bilo v »političnem pogledu bistvene važnosti«, da se »delo, ki se je začelo po diplomatih, srečno dokonča ...«⁴⁴ Toda po umoru kralja Aleksandra v Marseillu, kjer ga je dober teden po povratku iz Sofije ustrelil bolgarski pripadnik VRMO, je proces zbliževanja med državama spet zastal. Znova ga je, ko je konec junija 1935 postal predsednik jugoslovanske vlade, obnovil Milan Stojadinović. Vprašanje Makedonije in jugoslovansko bolgarskih odnosov naj bi bilo po njegovem mnenju eno pomembnejših vprašanj jugoslovanske zunanje politike, k nadaljevanju pogajanj z Bolgarijo pa so ga spodbujali tudi britanski in po začetku jugoslovanskega zbliževanja z Berlinom nemški diplomati. Stojadinović se je na začetku novembra leta 1936, ko se je vračal z obiska v Ankari in Carigradu, v Plovdivu na svojo pobudo sestal s carjem Borisom in predsednikom bolgarske vlade Georgijem Kjo-seivanovom in jima, kot je pozneje zapisal sam, predlagal podpis »pakta o večnem (jugoslovansko-bolgarskem) prijateljstvu«, kar naj bi oba z zadovoljstvom sprejela.⁴⁵

Jugoslovanska vlada je o tem, da bo z Bolgarijo sklenila poseben »prijateljski« pakt, konec decembra 1936 obvestila sopolpisnice dve leti prej sklenjenega balkanskega pakta, kar je pri teh povzročilo veliko nezadovoljstvo, saj so se ob podpisu pakta zavezale, da se ne bodo pogajale z drugimi državami, ne da bi se o tem predhodno obvestile in dogovorile.⁴⁶ V Beogradu pa se na to niso ozirali in 24. januarja 1937 sta v Beogradu »pogodbo o večnem prijateljstvu med Jugoslavijo in Bolgarijo« podpisala Milan Stojadinović in Georgi Kjo-seivanov. Bolgarskega predsednika je ob prihodu v Beograd, kot je poročalo časopisje, na železniški postaji pričakala vsa jugoslovanska vlada

⁴³ Duh bolgarske književnosti, *Slovenec* štev. 121a, 30. maja 1934.

⁴⁴ Po dnevih navdušenja, *Slovenec* št. 223a, 2. oktobra 1934.

⁴⁵ Milan Stojadinović, *Ni rat, ni pakt, Jugoslavija između dva rata*, Rijeka: Otokar Keršovani 1970, str. 407. Kot je pisal Stojadinović, je s Kjo-seivanovom prijateljjeval »vse od časa«, ko je bil ta bolgarski poslanik v Beogradu (to naj bi bilo v letih 1933–34), kralja Borisa pa naj bi že srečal »v Sloveniji na posestvu kneza namestnika Pavla Brdo v bližini blejskega jezera«. Nav. delo, str. 403.

⁴⁶ David Sheperd, v op. 41 nav. delo, str. 171.

s predsednikom Stojadinovićem in Korošcem na čelu. Korošec je v *Slovencu* pod naslovom *Dolgo pot smo prehodili* na dan podpisa sporazuma zapisal, da je ta podlaga, da »naroda, ki sta si tako zelo blizu ne samo po jezikovni skupnosti, ampak tudi po vseh drugih osobinah«, »v svojo bodočnost vštric« in »nikoli več drug proti drugemu ... korakata«. Bolgarsko-jugoslovanski pakt naj bi po Korošču ne bil običajen diplomatski pakt, saj naj bi temeljil na »najmočnejšem temelju: na javni zavesti in trdni volji prebivalstva obeh držav«, pri čemer pa seveda »ne bo nihče oporekal diplomatskih zaslug državnikom, ki so ... privedli do uresničenja globoke želje jugoslovanskih narodov«. ⁴⁷ *Slovenec* je isti dan izdal s številnimi fotografijami opremljeno bolgarsko prilogo Šumi Marica, ki je imela kar 16 strani in je prinašala prispevke o bolgarski zgodovini, bolgarskem jeziku in »slovanstvu«, sodobni družbeno-gospodarski podobi Bolgarije ter jugoslovansko in slovensko bolgarskih stikih in »prijateljstvu«. Med objavljenimi prispevki je bil tudi kratek zapis nekdanjega bolgarskega ministrskega predsednika Cankova, ki je posebej poudaril svoje »spoštovanje imenitnemu slovenskemu državniku g. dr. Korošču«, Evropejcu v »polnem smislu besede«, ki ga je spoznal leta 1927 med njegovim obiskom v Sofiji. ⁴⁸

V zadnjih letih pred drugo svetovno vojno v jugoslovansko-bolgarskih odnosih ni več prihajalo do večjih napetosti. Čeprav so v obeh prestolnicah, v Beogradu in Sofiji, razglašali državi za nevtralni, je v obeh prevladala politika zbliževanja z Nemčijo in Berlinom. Jugoslavija je ostala članica balkanskega pakta, njeni poizkusi, da bi k podpisu pakta pritegnila tudi Bolgarijo pa so bili neuspešni. V zimskih mesecih v letih 1938–1939 so bila podobno neuspešna pogajanja o rešitvi spornih mejnih vprašanj med državama. Uspešneje se je razvijalo gospodarsko in kulturno sodelovanje; v Dravski banovini je od leta 1934 delovala tudi na pobudo liberalno usmerjenega Rasta Pustoslemška ustanovljena Jugoslovansko-bolgarska liga za kulturno zbliževanje, ki je imela v drugi polovici tridesetih let dvajsetega stoletja okoli 600 članov in svoja društva v Ljubljani, Celju, Mariboru in Kranju. ⁴⁹ Poleti leta 1939 se je na poti v Berlin in iz Berlina na Bledu dvakrat ustavil bolgarski predsednik vlade Kiosevanov in se z jugoslovanskim zunanjim ministrom Cincarjem Markovićem in knezom Pavlom pogovarjal o političnem, gospodarskem in vojaškem sodelovanju med državama, toda kaj določnega se niso dogovorili. 24. januarja 1940 sta se tretje obletnice podpisa sporazuma o »večnem«

⁴⁷ Notr. Minister dr. A. Korošec, *Dolgo pot smo prehodili*, *Slovenec* št. 19, 24. Januarja 1937.

⁴⁸ Prof. A. Cankov, *Ob prijateljstvu med Bolgarijo in Jugoslavijo*, Šumi Marica... Bolgarska priloga »Slovenca«, *Slovenec* 24. Januarja 1937, str. 12.

⁴⁹ Bolgarsko-slovenski odnosi, *Enciklopedija Slovenije* 1, Ljubljana: Mladinska knjiga 1987, str. 319. Tudi: Jurij Perovšek, v op. 8 nav. delo, str. 85–86.

jugoslovansko-bolgarskem prijateljstvu v Beogradu in Sofiji s kratkima izjavama spomnila zunanji minister Cincar Marković in predsednik vlade Kjoiseivanov, kar pa v javnosti in časopisju ni vzbudilo večje pozornosti. Ko so se na začetku februarja v Beogradu sestali zastopniki podpisnic »balkanske antante« in poudarili »složnost balkanskih držav v prizadevanju, da ostane južnovzhodna Evropa izven vojnega požara«, so v *Slovenecu* znova omenili, da »Bolgarija v Balkansko zvezo ne bo vstopila«, da pa »bo politično še sodelovala z ostalim Balkanom« in »ne bo odpirala vrat, skozi katera bi mogla priti na Balkan nemški ali sovjetski vpliv«. Toda bolgarski car Boris je slaba dva tedna pozneje sporazumevanju z bolgarskimi sosedami in Jugoslavijo naklonjenega predsednika vlade Georgija Kjoiseivanova zamenjal z enostransko pronemško usmerjenim Bogdanom Filovom; za novo bolgarsko vlado so odnosi z balkanskimi državami in Jugoslavijo postali drugorazredna zunanjepolitična tema.⁵⁰

V takšnih razmerah se v Slovenski ljudski stranki v letih, ko se je v Evropi začela vojna, niso več obširneje oglašali s pobudami za zbliževanje z Bolgari ali razmišljanji o možni državni zvezi z Bolgarijo. Niso pa jih pozabili. Slovenska ljudska stranka se je že v svojem prvem programu jeseni leta 1941, kot je že leta 1982 opozoril Boris Mlakar, zavzela ne le za »svobodno in samostojno Slovenijo« v okviru po vojni obnovljene in federativno urejene kraljevine Jugoslavije, temveč tudi za združitev Jugoslavije z Bolgarijo. To točko sta nato voditelj SLS Marko Natlačen in vodilni liberalni politik Albert Kramer oktobra 1941 vključila tudi v program, o katerem so se sporazumele vse slovenske stranke (razen komunistov). Natlačen je program poslal v London, kjer ga je Alojzij Kuhar prebral v slovenski oddaji radia BBC, vendar na zahtevo britanske cenzure brez točke o združitvi z Bolgarijo.⁵¹ 6. aprila 1942 je točko o združitvi povojne Jugoslavije z Bolgarijo sprejela tudi Slovenska zaveza. »Slovenija mora biti povezana s Srbi in Hrvati v federativno urejeno državno enoto Jugoslavijo, ki bodi enotno gospodarsko področje,« so zapisali v njeni ustanovni listini. »V duhu enakopravnosti naj se sporazumno z bolgarskim narodom izvede združitev Jugoslavije z Bolgarijo. Jugoslavija mora biti gospodarsko in

⁵⁰ D. Sheperd, nav. delo, str. 191.

⁵¹ Boris Mlakar, O političnih programih slovenske kontrarevolucije 1941–1945, *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 22/1982, str. 214–215. Bojan Godeša, *Slovensko nacionalno vprašanje med drugi svetovno vojno*, Ehrlich in zasnova slovenske države, Zbirka Razpoznavanja 2, Ljubljana; Inštitut za novejšo zgodovino 2006, str. 273–275. Program, o katerem so se oktobra 1941 zedinile spomladi istega leta v Narodnem svetu združene stranke, je objavila Jera Vodušek Starič v delu Dosje Mačkovšek, Viri, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije 1994, str. 140. Da oba programa vključujeta tudi zvezo z Bolgarijo in na njuno objavo, me je ljubeznivo opozoril kolega Bojan Godeša, za kar se mu najlepše zahvaljujem.

strateško povezana z Balkanom, s severnimi slovanskimi državami in z Rusijo mora zlomiti germanski imperialistični vpliv v Srednji Evropi». ⁵²

O tem, kako trdno so Korošec in somišljeniki verjeli, da so njihove zamisli o perspektivni državni zvezi ali celo združitvi jugoslovanske kraljevine z Bolgarijo realno uresničljive, ni natančnejših podatkov. V Slovenski ljudski stranki so svoje predstave o morebitni jugoslovansko-bolgarski federalni državi – kot že omenjeno – nekoliko natančneje opredelili le v predvolilnem programu leta 1923, ki je temeljil na kritiki vidovdanskega centralizma. Nekateri med njenimi podporniki so tedaj celo menili, da bi bila jugoslovansko-bolgarska »konfederacija«, ki bi temeljila na »vodilni misli« o narodni avtonomiji, lahko začetek širšega balkanskega in srednjeevropskega povezovanja. ⁵³ Vseeno o tem, kako si predstavljajo srbsko-bolgarsko sobivanje v skupni jugoslovanski državi, niso obširneje pisali in govorili. Očitno pa so menili, da bi bili lahko Bolgari protiutež srbskim težnjam po prevladi v obstoječi jugoslovanski državni skupnosti. Tudi Korošec je bil v tej luči nesporno ne le Slovenec, temveč prepričan Slovan in Jugoslovan, zagovornik močne, na zunaj enotne Jugoslavije in povezovanja balkanskih držav, ki bosta Slovence in južnoslovanske in balkanske narode zaščitila pred italijanskimi in nemškimi težnjami in pritiski.

ANTON KOROŠEC, SLOVENSKA LJUDSKA STRANKA IN BOLGARI (1919–1941)

Povzetek

Slovenski politični voditelji in kulturni ustvarjalci so se s simpatijami ozirali k Bolgarom že pred prvo svetovno vojno. Po vojni so se za prijateljske odnose Kraljevine SHS in njeno državno zvezo z Bolgarijo zavzemali slovenski nasprotniki centralizma. Anton Korošec je tako leta 1921 dejal, da je »naša stranka jugoslovanska in želi zato tudi Bolgare videti v sestavu naše državne organizacije«; leta 1923 je SLS pobudo za državno zvezo z Bolgarijo vključila v svoj program. Pod vtisom agresivne italijanske politike na Balkanu so se v SLS za »prijateljsko sosedstvo« z Bolgarijo zavzemali tudi v času zaostrenih bolgarsko-jugoslovanskih odnosov; hkrati so podpirali zvezo balkanskih držav. Korošec je sicer leta 1926 ugotavljal, da morajo Bolgari v sporih okoli Makedonije popustiti, vendar še naprej pozival k izboljšanju odnosov med državama. Leta 1927 je, kot piše srbski zgodovinar I. T. Ristić, na kraljevo pobudo odpotoval v Sofijo, kjer se je sestal z najvišjimi bolgarskimi državniki. Toda jugoslovansko-bolgarski odnosi so se ponovno zaostрили in se znova otoplili šele leta 1934, ko je Sofijo obiskal kralj Aleksander. Leta 1936 je Stojadinovičeva vlada z Bogarijo sklenila pakt o »večnem prijateljstvu«. Korošec je tedaj izjavil, da je pakt uresničenje »globeke želje jugoslovanskih narodov«; časopis Slovenec je izdal obširno prilogo, posvečeno Bolgariji in jugoslovansko-bolgarskemu prijateljstvu. V zadnjih letih pred drugo svetovno vojno se v SLS niso več oglašali s pobudami za državno zvezo z Bolgarijo. Oktobra 1941 sta

⁵² Jera Vodušek Starič, v op. 51 nav. delo, str. 146–147.

⁵³ Dr. Jos. Puntar, Moralna sila avtonomistične ideje, *Slovenec* šte. 74, 1. aprila 1923.

točko o povojni združitvi Jugoslavije z Bolgarijo voditelj SLS Marko Natlačen in liberalni politik Albert Kramer vključila v program slovenskih strank, ki ga je Natlačen poslal v London. Aprila 1942 je to točko sprejela tudi Slovenska zaveza. Avtor v sklepu omenja, da o tem, kako trdno so Korošec in v SLS verjeli v uresničljivost zamisli o jugoslovansko-bolgarski državi, ni natančnejših podatkov; očitno pa so menili, da bi bili Bolgari protiutež srbskim težnjam po prevladi. Korošec je bil v tej luči ne le Slovenec, temveč tudi prepričan Slovan in Jugoslovan, zagovornik močne Jugoslavije in povezovanja balkanskih držav, ki bosta Slovence zaščitilo pred italijanskimi in nemškimi pritiski.

ANTON KOROŠEC, THE SLOVENIAN PEOPLE'S PARTY AND THE BULGARIANS (1919–1941)

Summary

Slovenian political leaders and cultural artists sympathised with the Bulgarians even before the First World War. After the war, Slovenian opponents of centralism advocated friendly relations between the Kingdom of the SHS and its state union with Bulgaria. Thus, in 1921, Anton Korošec said that “our party is Yugoslav and therefore wishes to see the Bulgarians in our state organisation”; in 1923, the SLS included the initiative for a state union with Bulgaria in its programme. Under the impression of an aggressive Italian policy in the Balkans, the SLS advocated a “friendly neighbourhood” with Bulgaria even at a time of strained Bulgarian-Yugoslav relations; at the same time, they supported the union of the Balkan countries. In 1926, Korošec pointed out that the Bulgarians had to make concessions in the disputes over Macedonia, but continued to call for improved relations between the two countries. In 1927, according to the Serbian historian I.T. Ristić, he travelled to Sofia at the King's initiative, where he met with the highest Bulgarian statesmen. However, Yugoslav-Bulgarian relations were again strained and did not warm up again until 1934, when King Alexander visited Sofia. In 1936, the Stojadinović government concluded a pact of “eternal friendship” with Bulgaria. Korošec declared at the time that the pact was the realisation of “the deep desire of the Yugoslav nations”; the newspaper *Slovenec* published an extensive supplement devoted to Bulgaria and the Yugoslav-Bulgarian friendship. In the last years before the Second World War, the SLS no longer took initiatives for a state union with Bulgaria. In October 1941, the point of post-war unification of Yugoslavia with Bulgaria was included by the SLS leader Marko Natlačen and the liberal politician Albert Kramer in the programme of the Slovene parties, which Natlačen sent to London. In April 1942, this point was also adopted by the Slovenian Alliance. In his conclusion, the author mentions that there is no precise information on how firmly Korošec and the SLS believed in the feasibility of the idea of a Yugoslav-Bulgarian state; however, they apparently believed that the Bulgarians would be a counterweight to Serbian aspirations for domination. In this light, Korošec was not only a Slovene, but also a convinced Slav and Yugoslav, an advocate of a powerful Yugoslavia and of the integration of the Balkan states, which would protect the Slovenes from Italian and German pressure.

ANTON KOROŠEC, DIE SLOWENISCHE VOLKSPARTEI UND DIE BULGAREN (1919–1941)

Zusammenfassung

Schon vor dem Ersten Weltkrieg blickten slowenische Politiker und Kulturschaffende mit Sympathie auf die Bulgaren. Nach dem Krieg setzten sich die slowenischen Gegner des Zentralismus für freundschaftliche Beziehungen zwischen dem Königreich SHS und seinem Staatenbund mit Bulgarien ein. So erklärte Anton Korošec 1921, dass „unsere Partei jugoslawisch ist und er daher auch die Bulgaren in der staatlichen Organisation sehen möchte“; 1923 nahm die SLS die Initiative für eine staatliche Union mit Bulgarien in ihr Programm auf. Unter dem Eindruck einer aggressiven italienischen Politik auf dem Balkan setzte sich die SLS auch in Zeiten angespannter bulgarisch-jugoslawischer Beziehungen für eine „freundschaftliche Nachbarschaft“ mit Bulgarien ein und unterstützte gleichzeitig den Zusammenschluss der Balkanländer. 1926 wies Korošec zwar darauf hin, dass die Bulgaren in den Streitigkeiten um Mazedonien Zugeständnisse machen mussten, forderte aber weiterhin eine Verbesserung der Beziehungen zwischen den beiden Ländern. Dem serbischen Historiker I.T. Ristić zufolge reiste er 1927 auf Initiative des Königs nach Sofia, wo er sich mit den höchsten bulgarischen Staatsmännern traf. Allerdings waren die jugoslawisch-bulgarischen Beziehungen erneut angespannt und erwärmten sich erst wieder 1934, als König Alexander Sofia besuchte. Im Jahr 1936 schloss die Regierung Stojadinović einen Pakt der „ewigen Freundschaft“ mit Bulgarien. Korošec erklärte damals, der Pakt sei die Verwirklichung „eines tiefen Wunsches der jugoslawischen Völker“; die Zeitung *Slovenec* veröffentlichte eine ausführliche Beilage über Bulgarien und die jugoslawisch-bulgarische Freundschaft. In den letzten Jahren vor dem Zweiten Weltkrieg ergriff die SLS keine Initiativen mehr für einen Staatenbund mit Bulgarien. Im Oktober 1941 nahmen der SLS-Führer Marko Natlačen und der liberale Politiker Albert Kramer den Punkt der Nachkriegsvereinigung Jugoslawiens mit Bulgarien in das Programm der slowenischen Parteien auf, das Natlačen nach London schickte. Im April 1942 wurde dieser Punkt auch von der Slowenischen Allianz übernommen. In seiner Schlussfolgerung erwähnt der Autor, dass es keine genaueren Informationen darüber gibt, wie fest Korošec und die SLS an die Durchführbarkeit der Idee eines jugoslawisch-bulgarischen Staates glaubten; sie dachten jedoch offenbar, dass die Bulgaren ein Gegengewicht zu den serbischen Herrschaftsbestrebungen darstellen würden. So gesehen war Korošec nicht nur ein Slowene, sondern auch ein überzeugter Slawe und Jugoslawe, ein Befürworter eines mächtigen Jugoslawiens und der Integration der Balkanstaaten, die die Slowenen vor italienischem und deutschem Druck schützen sollte.

Dr. Anton Korošec, častni občan Bleda

Franc Rozman*

Potrjeno – Accepted: 8. 8. 2022 | Objavljeno – Published: 14. 12. 2022

1.03 Kratki znanstveni prispevek
UDK 929Korošec A.:352(497.4Bled)

Franc Rozman: Dr. Anton Korošec, častni občan Bleda. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 93=58(2022), 2–3, str. 84–87

V prispevku je prikazano politično ozadje sprejemanja uglednih ljudi v častno občanstvo Bleda vse od leta 1876, ko je prvi častni občan Bleda postal dr. Janez Bleiweiss, do časa pred drugo svetovno vojno, ko je leta 1938 častni občan Bleda postal dr. Anton Korošec. Anton Korošec je bil prejemnik knjige 322 slovenskih občin, ki so mu podelile naziv častni občan. V literaturi je bila ta knjiga večkrat omenjena, vendar je veljalo, da njena usoda ni znana.

Ključne besede: Anton Korošec, slovenski politiki, Bled, častni občani.

1.03 Short scientific article
UDC 929Korošec A.:352(497.4Bled)

Franc Rozman: Dr Anton Korošec, Honorary Citizen of Bled. Review for History and Ethnography, Maribor 93=58(2022), 2–3, pp. 84–87

In this article, the political background of the admission of prominent people to the honorary citizenship of Bled is presented from 1876, when Dr Janez Bleiweiss became the first honorary citizen of Bled, to the time before the Second World War, when Dr Anton Korošec became the honorary citizen of Bled in 1938. Anton Korošec was the recipient of a book of 322 Slovenian municipalities that awarded him the title of Honorary Citizen. This book has been mentioned several times in the literature, but its fate was thought to be unknown.

Keywords: Anton Korošec, Slovenian politicians, Bled, honorary citizens.

* Prof. dr. Franc Rozman, univerzitetni profesor in znanstveni svetnik v pokoju, Gorkičeva 14, 1000 Ljubljana, franc.rozman@guest.um.si

Anton Korošec je postal častni občan Bleda leta 1938, dobri dve leti pred smrtjo. Pravzaprav presenetljivo pozno, saj je bil že desetletja vodilni slovenski politik. Bolj razumljivo nam to postane ob dejstvu, da so bili vodilni v blejskem občinskem odboru klerikalci, ki so bili vse do propada monarhije pristaši Šušteršiča. Če je bil občinski odbor liberalen, so bili za častne občane izvoljeni le liberalci ali pa pripadniki nekranjskih strank. Župani na Bledu so bili vedno bodisi klerikalni ali liberalni politiki, ki so imeli večino v občinskem svetu. Boj za prevlado med klerikalci in liberalci je potekal ves čas ustavne dobe in se je nadaljeval tudi v času med svetovnima vojnama. Šušteršičevi pristaši so imeli glavno moč v župniku Janezu Oblaku in nadučitelju Francu Rusu. Krek in Korošec nista imela vpliva. Tudi Majniški deklaraciji so se občinski odborniki priključili pozno in šele potem, ko je *Slovenski narod* na začetku januarja 1918 objavil članek »Zavedni Blejci, kje ste, da ni zanimanja za majniško deklaracijo.« Članek je veljal tudi za gorjansko občino in res sta potem obe občini čez dva dni pristopili k deklaracijskemu gibanju. Toda očitno ne povsem iskreno, saj je bila še 10. julija 1918 na predlog župnika Oblaka na občinski seji soglasno sprejeta izjava, da je občina Bled slej ko prej zvesto vdana našemu cesarju Karlu I. in habsburško-lorenski dinastiji in nima nič in noče imeti nobenega stika ne z veleizdajalcem Antejem Trumbićem, tedaj predsednikom Jugoslovanskega odbora v Londonu, ne s katerim drugim izdajalcem. Šušteršičijanski župan Franc Rus je ostal župan do maja 1920, za božič 1918 pa je vendarle pozdravil novo državo Jugoslavijo. Občinski odbor je tudi predlagal naj se v šoli namesto nemščine začne učiti srbohrvaščina in na svečnico 1919 je bila šola Franca Jožefa I. preimenovana v Ljudsko šolo na Bledu.¹

V obdobju prve Jugoslavije je bilo imenovanih manj častnih občanov, le štirje nasproti 20 v času monarhije in ne glede na to, da je bil časovni okvir precej krajši, 42 let proti 22. Prvi častni občan Bleda je postal Mihajlo Pupin, ker da je bil zaslužen, da je blejski kot pripadel Jugoslaviji, in sicer 20. septembra 1920. Štirinajst let pozneje je občina sklenila postaviti kip Mihajlu Pupinu, vendar je do tega prišlo šele leta 1955, pa še tedaj so ga postavili Srbi. Na isti seji je postal častni član tudi Ivan Hribar, čeprav je to postal že leta 1906 zaradi zaslug za organizacijo I. časnikarskega shoda na Bledu. Iz sejnega zapisnika občinskega odbora ni razvidno, zakaj je Hribar ponovno postal častni član; utemeljitve ni; le to, da so bili vsi odborniki člani SLS proti. V dvajsetih letih je drugi častni član postal češki socialdemokratski in kmečki politik Antonin

¹ Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota Kranj, Zapisniki sej občinskega odbora občine Bled 1894–1940. Vsi navedki sej so iz teh zapisnikov in niso posebej citirani. Glej tudi Franc Rozman: Častni občani Bleda do druge svetovne voje. *Razgledi muzejskega društva Bled*, Bled 2017, str. 15–24.

Srba, ki je bil zaslužen da je na Bled prihajalo veliko čeških turistov. Poleg njega je 24. aprila 1925 častni član postal še predsednik Zveze za tujski promet Rudolf Marn. Zadnji častni občan Bleda pred drugo svetovno vojno je postal šef SLS dr. Anton Korošec. Predlagan je bil na seji 22. julija 1938 zaradi zaslug pri Majniški deklaraciji – po dvajsetih letih – in ostalih zaslug za državo. Po seji so Korošca zaprosili za privolitev sprejetja častnega naziva. Korošec je prošnji ugodil in takoj poslal 3.000 dinarjev za občinske reveže. 25. avgusta 1938 je postal častni občan; tedaj je bil notranji minister v tretji vladi Milana Stojadinovića. Štiri dni po Koroščevi smrti je imel 16. decembra občinski odbor žalno sejo, edino za kakšnim umrlim častnim občanom. Tako ob sprejetju kot tudi ob smrti je bil župan dr. Janko Benedik, eden najbolj priljubljenih zdravnikov, po katerem se imenujeta zdravstveni dom dr. Janka Benedika in Dom starejših občanov v Radovljici. Zastopniki slovenskih občin so 18. julija 1939 dr. Antonu Korošcu v Ljubljani izročili knjigo 322 slovenskih občin, ki so mu podelile naziv častni občan.² V literaturi je bila ta knjiga večkrat omenjena; veljalo je, da njena usoda ni znana. Shranjena je v Arhivu Republike Slovenije v zbirki častnih diplom. Diplome obsegajo čas tedanje banovine. Po uvodnih besedah so po abecednem redu razvrščene najprej po mestih, potem po srezih. Na začetku vsakega mesta ali sreza je akvarel različnih slovenskih slikarjev bolj katoliške usmeritve, ki prikazujejo značilnosti krajev. V seznamu srezov so podpisi županov mest in srezov z datumom podelitve častnega meščanstva.³

Do leta 1914 je bilo na Bledu sprejetih v častno občanstvo 24 uglednih ljudi. Med njimi je bil en sam domačin, in sicer matematik dr. Josip Plemelj, ki je to postal 3. septembra 1906, ko je imel šele 33 let, bil pa je že ugleden docent na dunajski univerzi. Prvi častni občan je postal dr. Janez Bleiweis leta 1876. Med ostalimi sta bila dva škofa, Anton Bonaventura Jeglič, 10. 6. 1918, in djakovski škof Josip Juraj Strossmayer. Zaradi zaslug na soški fronti sta postala častna občana kasnejši feldmaršal Svetozar Borojević von Bojna in general pehote Rudolf Stöger-Steiner von Steinstatten, naslednik vojnega ministra in edinega slovenskega feldmaršala Aleksandra von Krobathina, ki je imel domovinsko občino v Stražišču, od koder je bil doma njegov oče. Med ostalimi naj omenim politika, diplomata in gospodarstvenika barona Josefa Schwegla, za zasluge pri gradnji bohinjske železnice, ki je bil skoraj domačin, saj je bil doma iz Gorij, vodjo liberalcev Karla Trilerja, prvega kranjskega deželnega predsednika Andreja Winklerja in druge.

Usoda diplom častnih občanov ni znana; menda je ohranjena le lepo izdelana diploma za barona Schwegla, ki je v privatni lasti. V privatni lasti je

² *Samouprava, glasilo županske zveze*, Ljubljana, 7–8, julij 1938.

³ Arhiv Republike Slovenije, zbirka častnih diplom, št. 51.

nemara še kakšna. Vsi častni občani so bili ugledni ljudje, ki so se odlikovali na različnih področjih in so si pridobili ugled za dosežke na Bledu ali za ves slovenski narod. O nekaterih častnih občanih ni nobenega spomina več; še največ ga je o domačinu prof. Josipu Plemlju, po katerem je imenovana šola, pred katero stoji tudi njegov spomenik. V njegovi vili je njegova spominska soba. Obnovljena je tudi Hribarjeva vila, prav tako Schweglov dvorec, ki je v privatni lasti in ni dostopen. Noben častni občan nima ulice na Bledu; ima pa jo Rikli, ki nikoli ni postal častni občan Bleda, saj ga Blejci za časa njegovega življenja niso marali. Po drugi svetovni vojni je postal prvi častni občan Edvard Kardelj, kasneje pa večinoma domačini, ki so kaj storili za Bled in širše, kot na primer Žiga Vodušek in pravnik ter diplomat Ernest Petrič, ki sta tudi stanovala na Bledu.

Dr. Anton Korošec v očeh karikatur

Damir Globočnik*

Potrjeno – Accepted: 1. 8. 2022 | Objavljeno – Published: 14. 12. 2022

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 929Korošec A.:070"1917/1928"

Damir Globočnik: Dr. Anton Korošec v očeh karikatur. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 93=58(2022), 2–3, str. 88–146

Prve karikature dr. Antona Korošca sta objavila mariborska nemška časnika *Marburger Zeitung* in *Deutscher Montag* med decembrom 1917 in oktobrom 1918. Korošec je bil v prvi jugoslovanski državi največkrat karikirani slovenski politik. V letih od 1924 do 1928 je Koroščeve karikature redno objavljali politični dnevnik *Jutro*. Karikatura notranjega ministra Korošca, ki je bila v *Jutru* objavljena po strelah v beograjski skupščini junija 1928, velja za najbolj odmevno slovensko karikaturu, saj je sprožila proteste pristašev SLS.

Ključne besede: dr. Anton Korošec, dr. Karel Verstovšek, karikatura, *Marburger Zeitung*, *Deutscher Montag*, *Jutro*, *Skovir*, Janko Omahen, Milko Bambič.

1.01 Original Scientific Article
UDC 929Korošec A.:070"1917/1928"

Damir Globočnik: Dr Anton Korošec in the eyes of caricatures. Review for History and Ethnography, Maribor 93=58(2022), 2–3, pp. 88–146

The first caricatures of Dr Anton Korošec were published by the German newspapers *Marburger Zeitung* and *Deutscher Montag* between December 1917 and October 1918. Korošec was the most frequently caricatured Slovenian politician in the first Yugoslav state. From 1924 to 1928, Korošec's caricatures were regularly published by the political

* Ddr. Damir Globočnik, muzejski svetnik, Langusova ulica 29, 4240 Radovljica, Slovenija, damirglobocnik1@gmail.com

daily *Jutro*. The caricature of Interior Minister Korošec, published in *Jutro* after the shooting in the Belgrade Assembly in June 1928, is considered to be the most high-profile Slovenian caricature, as it sparked protests by SLS supporters.

Keywords: Dr Anton Korošec, Dr Karel Verstovšek, caricature, *Marburger Zeitung*, *Deutscher Montag*, *Jutro*, *Skovir*, Janko Omahen, Milko Bambič.

Karikature dr. Antona Korošča so na prvi pogled neobičajna téma prispevka, ki ima ambicije prispevati k poznavanju delovanja vodilnega slovenskega politika v letih 1917 do 1940. Glede na vidno mesto, ki ga je dr. Korošec zavzemal v političnem življenju stare Jugoslavije, je presenetljivo, da se z njegovo portretno galerijo, v katero poleg fotografij, slik in kipov spadajo tudi karikature, doslej še nihče ni načrtno ukvarjal.

Pojasniti velja odločitev za zbiranje in analiziranje Koroščevih karikatur. Karikature veljajo za pomemben vir za politično, duhovno in kulturno zgodovino, za zgodovino družbenih in narodnih skupnosti, za zgodovino časnikarstva in javnega mnenja. Opozoriti želim predvsem na dejstvo, da karikature niso samo odraz posamičnega mnenja (karikaturista, urednika), temveč odražajo javno mnenje, kolektivne miselne vzorce, predstave, težnje in kolektivno nezavedno. Na karikaturah so nepomembne podrobnosti izpuščene, bistvene značilnosti pa poudarjene, zato lahko opozorijo na bistvo nekega dogodka ali stanja.

Potrebno je tudi pojasnilo, da politične karikature, na katerih srečamo dr. Antona Korošča, nikoli niso nepristranske. Njihovemu nastanku so botrovali propagandni nameni, saj želijo vplivati na mnenje bralcev časopisov in satiričnih listov. Naročniki karikatur so bili v večini primerov Koroščevi politični nasprotniki. Karikature nam zato dr. Antona Korošča predstavljajo v drugačni luči kot njegovi uradni fotografski portreti ali fotografije, na katerih so zabeleženi Koroščevi javni nastopi.

Aktualnost karikatur naj bi bila vezana samo na čas objave, nato pa hitro izgubijo svoj propagandni naboj. Toda nekatere karikature (v zbirki Koroščevih karikatur gre za vsaj dva tovrstna primera) so se zapisale v kolektivni spomin. Karikature se lahko dvignejo iz časovnega toka in postanejo nekakšen simbolni vzorec za določeno dobo.

Prispevek podrobneje obravnava samo nekatere najpomembnejše Koroščeve karikature. Kriterij izbora sta njihova odmevnost in sporočilna komponenta. Zbirka Koroščevih karikatur v domačih časnikih in listih ter besedilo, ki jih pojasnjuje, bi lahko predstavljala zametek obsežnejše študije. Zgovorno pričata o Koroščevi vpetosti v politično življenje jugoslovanske kraljevine. Podatek, da je bil Korošec v obdobju med obema svetovnima vojnama največkrat karikirani slovenski politik, potrjuje njegovo osrednjo vlogo v slovenski

politiki. Koroščeve karikature so objavljali tudi hrvaški, srbski in drugi jugoslovanski časniki in listi. Prve Koroščeve karikature pa srečamo v dveh mariborskih nemških časnikih.

BOJ ZA MAJNIŠKO DEKLARACIJO

Majniška deklaracija je bila v vladajočih nemških in madžarskih krogih sprejeta s sovražnostjo. Načelnik Jugoslovanskega kluba dr. Anton Korošec, ki je prebral deklaracijo v parlamentu, je postal glavna tarča napadov nemških nacionalistov. Glasilo mariborskega nemštva *Marburger Zeitung* je v 280. številki z dne 8. 12. 1917 objavilo karikaturu, ki prikazuje Korošca v družbi s češkim poslancem Isidorjem Bogdanom Zahradnikom (1864–1926). Korošec in Zahradnik si podajata roko in prisegata pred zemljevidom Avstro-Ogrske, ki je opremljen s podnaslovom »Inseparabiliter-indivisibiliter« (lat. neločljiv, nedeljiv): »Slediva le besedam Svetega pisma: 'Moje kraljestvo ni od tega sveta.'« Korošcu iz žepa moli list z napisom »Jugoslovansko kraljestvo«; Zahradnik, ki je bil osrednji češki govornik v državnem zboru, drži v rokah peticiji z napisoma »Za češke ustavne pravice« in »Zoper papežev mirovni predlog«.

Časnik nemške skupnosti v Mariboru *Marburger Zeitung* je karikature začel objavljati konec leta 1917. Njihov avtor se je podpisal kot H. Einer. Korošca srečamo še na dveh karikaturah v *Marburger Zeitung* in na osmih karikaturah v časniku *Deutscher Montag*. Karikaturist je tu uporabil ime (psevdonim) A. Pettauer, a gre najbrž za istega avtorja.

Marburger Zeitung, 8. 12. 1917, št. 280

H. Einer je bil pravzaprav izredno blag karikaturist. Na njegovih risbah ni razbrati protislovenske ostrine, ki jo vsebujejo članki v pronemških časnikih. Osebe na Einerjevih karikaturah so upodobljene na realističen način in so le rahlo karikirane. Einerjeve risbe v zvrst karikature oziroma satirične ilustracije popelje predvsem kontekst upodobljenih situacij in pripisani komentarji.

Takšne opredelitve pa ne bi mogli uporabiti tudi za njegovo karikaturu, ki jo 15. aprila 1918 objavil radikalni nemški mariborski časnik *Deutscher Montag*. Časnika *Marburger Zeitung* in *Deutscher Montag* sta imela sedež v ulici Edmund Schmid Gasse 4; tiskala ju je Kralikova tiskarna; njuni uredniki in novinarji so bili pomešani, tako da je *Deutscher Montag* (podnaslov lista je bil *Völkischsoziale Montagszeitung für die Alpenländer*; izhajati je začel leta 1917 pod imenom *Nationalsoziale Montagszeitung für die Alpenländer*, konec leta 1918 pa se je preselil v Gradec) dajal vtis nekakšne tedenske priloge *Marburger Zeitung*.¹ *Marburger Zeitung* in *Deutscher Montag* sta bila v tem času edina časnika na slovenskem ozemlju, ki sta objavljala karikature.

Deutscher Montag, 15. 4. 1918, št. 15

¹ Boštjan Zajšek, »'Raje pa hočemo nemško umreti, kakor laško ali slovansko trohneti' – mariborski Nemci v letu 1918«, *Studia Historica Slovenica* 19, št. 2 (2019): 438.

Karikatura »Kreuzzug zur Eroberung der Steiermark« (Križarski pohod za osvajanje Štajerske) prikazuje bitko v Št. Janžu pri Dravogradu (Unterdrauburg). Korošec ima v roki zastavo z napisom Jugoslovansko kraljestvo; štajerski deželno- in državnozborski poslanec dr. Karel Verstovšek (1871–1923)² grozi s pištolo. Na trakovih na Koroščevi zastavi so napisi *Naš edini Pivko* (dr. Ljudevit Pivko),³ *Ljubi svojega bližnjega ... in udari Nemce*. Korošec sedi na kozlu, Verstovšek na volu. Slovenski razgrajaci (na desni) in zavezniški ruski ujetniki (levo) so pregnali Nemce, ki so na shod prišli s tablo *Nationaler Frieden* (Narodni mir). Na vrhu so narisani vladni komisar, njegova soproga in orožnika. Napis pod komisarjem sporoča, da je ta v dvomih, ali je treba razpustiti shod ali državo. V spodnjem delu karikature Korošec zbira podpise za majniško deklaracijo med nepismenimi Slovenci, ki namesto podpisa potrjujejo svoj pristanek s križci. Karikaturist je A. Pettauer.

Na shodu poslanca dr. Karla Verstovška 7. aprila 1918 v Št. Janžu pri Dravogradu je govoril tudi dr. Korošec. Med Koroščevim govorom je na shod prišlo okrog dvesto Nemcev in nemškutarjev pod vodstvom poslanca in žih-poljskega župana Jakoba Lutschouniga (Lučovnika), železniškega uradnika Rudolfa Domainga in novinarja in urednika pri časnikih *Marburger Zeitung* in *Deutscher Montag* Norberta Jahna, ki so z medklici »Veleizdajalec« in podobno motili zborovanje. Slovenci in Nemci so se spopadli s palicami, polemi in latami. Slovenci, katerim so pomagali ruski vojni ujetniki, so Nemce pregnali. Orožniki so poskušali umiriti strasti, tako da so se postavili med Slovence in Nemce. Vladni komisar dr. Trstenjak iz Slovenj Gradca, ki je na shod prišel v spremstvu soproge, je odredil razpust shoda. Preden so se zborovalci razšli so na dr. Verstovškov predlog sprejeli resolucijo za majniško deklaracijo.⁴

² Dr. Karel Verstovšek je bil po izobrazbi profesor klasične filologije (doktorat 1903). V letih 1898 do 1911 in od 1921 do smrti je bil zaposlen kot profesor na klasični gimnaziji v Mariboru. Član slovenske katoliške stranke. Leta 1909 je bil izvoljen za deželnozborskega poslanca v slovenjgraški kmečki kuriji in leta 1913 v deželni odbor. Od leta 1910 je bil državni poslanec. Na sestanku Jugoslovanskega kluba Dunaju je maja 1917 predlagal odbor, ki je sestavil majniško deklaracijo. Leta 1918 je postal predsednik Narodnega sveta za Štajersko.

³ Armadno vodstvo generala Conrada Hötzendorfa je rezervnega nadporočnika in profesorja na mariborskem moškem učiteljišču Ljudevita Pivka postavilo pred vojaško sodišče in ga napadalo po listih zaradi domnevne veleizdaje pri Carzanu na Tirolskem. Pivko je v italijanskem ujetništvu organiziral jugoslovansko propagando (po: »Kapetan dr. Ljud. Pivko v Mariboru«, *Jugoslavija*, 9. 5. 1919, št. 112, 3).

⁴ Po: »Z vsemi pripomočki«, *Mir*, 12. 4. 1918, št. 15, 1–2 (v tem članku je objavljen tudi (delno cenzuriran) Korošcev govor); »Buren shod koroških in štajerskih Slovencev«, *Straža*, 8. 4. 1918, št. 28, 4; »Koroščeva meščanska vojna«, *Slovenski narod*, 10. 4. 1918, št. 81, 1; »Podivjana hujskarija dra. Korošca«, *Štajerc*, 14. 4. 1918, št. 15, 3.

Drugačno interpretacijo dogodka je objavil ptujski časnik *Štajerc*, ki piše, da so se Nemci in nemškutarji kasneje zbrali v neki gostilni pred Dravogradom, kjer so govorili Girstmayer, Lutschounig, Domaingo in Jahn. Protestirali so zoper ravnanje komisarja Trstenjaka. Po navedbah *Štajerca* se je Korošec moral umakniti iz Št. Janža. Namesto do bližnje železnice v Dravogradu se je odločil preko Sv. Jederti oditi do Slovenj Gradca. »Njegova možka garda je že pred shodom začeto pijančevanje po končanih krvavih izgredih zopet nadaljevala,« piše *Štajerc*. »Ostale so mu torej zveste one ženske farške cunje, ki so mu sledile zgolj iz tega, ker ga smatrajo za – 'žegnanega (?)'. Ta častna garda posadila ga je na neki kmečki voz ter ga v rute tako zavila, da je izgledal kakor kaka pustna šema, ne pa 'jugoslovanski' kralj. Tudi vrabci na drevesih so ga sramotno zasmehovali. 'Dvorne dame', ki so imele prednost, so imele čast zraven njega sedeti, druge pa so tik voza peš korakale. Tako se je pomikal ta glasni transport tega ciganskega vojvode proti Sv. Jedrti ... Celo vpreženemu konju, ki je vlekel voz, se je ta stvar preneumna zdela; nakrat se je vlegel in je raje na licu mesta poginil, kakor da bi stal v službi sramotnih veleizdajalcev. Najbrž je premenjal 'jugoslovanski' jarem z nemškim, o katerem je ta širokoustni Korošec na shodu izjavil, da mora biti razbit. – Peš je moral torej Korošec po blatni cesti proti Sv. Jedrti romati, ker ga je to čudno spremstvo srečno svoji usodi oddalo. Tako potuje torej 'kralj' Tonček, zloglasni jugoslovanski duhovniški razuzdanec.«⁵

Po taboru v Št. Janžu je vlada na pritisk nemškega nacionalističnega političnega tabora in deželnih glavarjev prepovedala tovrstne shode in zborovanja pod milim nebom.⁶

Avstrijsko-nemški Mišel⁷ na karikaturi »Slovansko zborovanje v Pragi« opozarja ministrskega predsednika dr. Ernsta Seidlerja von Feuchtenegga: »Ekscelenca, voda narašča, jez je razmajan, zato je skrajni čas za ukrepanje.« V valovih sta portreta Korošca in dr. Karla Kramarja, govornikov na protestnem zborovanju proti izjavam zunanjega ministra grofa Czernina,⁸ ki je potekalo v Pragi 13. aprila 1918. Predsedstvi Jugoslovanskega kluba in Češkega svaza sta 18. aprila 1918 objavili skupni komunike.⁹

⁵ Po: »Beg Korošca«, *Štajerc*, 21. 4. 1918, št. 16, 3–4.

⁶ Po: Lojze Ude, »Deklaracijsko gibanje na Slovenskem«, *Slovenci in jugoslovanska skupnost* (Maribor: Obzorja, 1972), 105.

⁷ Nem. »der deutsche Michel« oziroma Nemški Mišel, nemški Mihec: satirična personifikacija tipičnega Nemca, ki se pojavlja od leta 1843 dalje.

⁸ Grof Czernin je moral 14. aprila 1918 odstopiti zaradi svojih izjav v govoru na srečanju z dunajskimi občinskimi svetniki 2. aprila 1918. Czernin je v govoru na srečanju nastopil proti nenemškim narodom monarhije, zlasti Čehom, ki jih je dolžil veleizdajstva (po: »Czernin odstopil«, *Slovenec*, 15. 4. 1918, št. 85, 1).

⁹ Po: »Izjava 'Jugoslovanskega kluba' in 'Češkega Sveza', *Slovenec*, 19. 4. 1918, št. 89, 1.

Deutscher Montag, 22. 4. 1918, št. 16

Deutscher Montag, 27. 5. 1918, št. 21

Na karikaturi »Praški duh in njegovi čarovniki« se birokrati z odredbami borijo proti Kramařju in Korošču, katerih portreta se prikazujeta v oblakih (nad napisom *Proti Avstriji*). Desno nemški Mišel sedi na zaboji vojnih ukrepov, ki so za Nemce v homeopatskih odmerkih, in bere *Neue freie Presse*.

Marburger Zeitung, 28. 4. 1918, št. 97

Na parlamentarnem vrtiljaku sedijo zastopniki slovanskih narodov in člani gosposke zbornice. Korošec jaha na kozlu. Čeh dr. Karel Kramař sedi na levu (lev je češki heraldični simbol); iz žepa mu moli listek Amnestija, saj so vodjo mladočehov namreč maja 1915 zaprli in je moral ostati v zaporu do razglasitve splošne amnestije julija 1917. Vrh vrtiljaka so zastopniki Nemcev. Pod karikaturu so pripisane besede, s katerimi je ministrski predsednik dr. Ernst Seidler – ta stoji ob glasbenem avtomatu, ki igra melodijo *O, du mein Österreich* – predstavnikom nemških strank napovedal, da bo v notranji politiki usmeritev države ostala pronemška.

Marburger Zeitung, 12. 5. 1918, št. 107

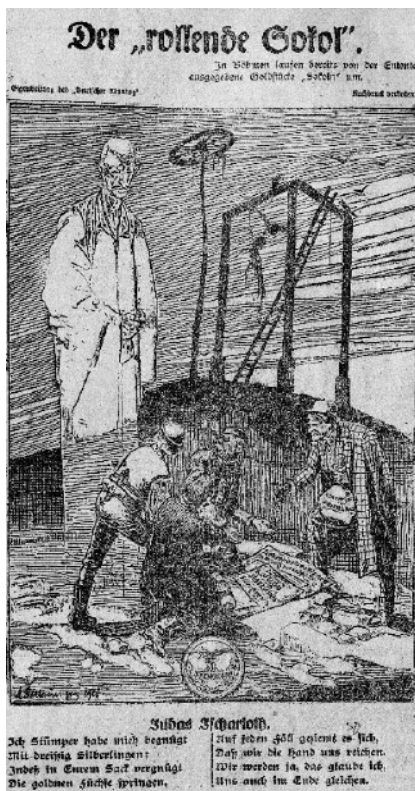
Za Koroščem stoji dr. Karel Verstovšek s pištolo za pasom; oblečen je v srbsko narodno nošo. Korošec: »*Razbitje nemških oken v Ljubljani in drugod odpira pogled na svetlo prihodnost obrti v jugoslovanskem kraljestvu. Zato takoj podpišite za neodvisno jugoslovansko državo.*«

Teden dni po objavi karikature so nemškutarji razbili okna na hiši dr. Verstovška v Mariboru. Med nočnim razgrajanjem na binkoštno soboto (18./19. maj) so se na enak način lotili oken na več slovenskih hišah. Pred Verstovškovo hišo so zapeli »Wacht am Rein« in nato metali kamenje.¹⁰

¹⁰ Po: »Tolovajstvo nemškutarjev v Mariboru – dr. Verstovškova družina v nevarnosti«, *Straža*, 21. 5. 1918, št. 40, 3.

ter Čehov in Poljakov so 17. avgusta 1918 razpravljali o problemih, povezanih s samoodločbo narodov. Istega dne je bil v Ljubljani ustanovljen Narodni svet za Slovenijo in Istro. 18. avgusta 1918 so na župnišču v Št. Janžu na Dolenjskem odkrili spominsko ploščo dr. Janezu Evangelistu Kreku.

Jugoslovanski, češki in poljski politiki so na posvetovanju 17. avgusta imeli v mislih samostojne države zunaj avstro-ogrskega okvira. Zato je karikaturist narisal podnačelnika Češkega svaza in podnačelnika Narodnega odbora, poslanca Václava Klofáča, Korošca in Karla Kramača, ki se pomenkujejo pred zemljevidom Avstrije. Dr. Kramač, ki v Ljubljano ni prišel, je na ustanovno zborovanje Narodnega sveta poslal brzojavne pozdrave.¹¹

Deutscher Montag, 26. 8. 1918, št. 34

Korošec in Tomáš Garrigue Masaryk, pred katerima sta plakata za Jugoslovansko kraljestvo in Češkoslovaško kraljestvo, sprejemata Antantne zlatnike.

¹¹ Po: »Ustanovitev Narodnega Sveta«, *Slovenski narod*, 17. 8. 1918, št. 186, 1.

Nemški časnik *Vossische Zeitung* je avgusta 1918 pisal, da so v promet prišli češkoslovaški zlatniki in srebrniki, imenovani »sokol«. Novci, ki naj bi jih dala kovati Antanta, naj bi imeli napis v češčini in francoščini, na eni strani Hradčane in na drugi sokola, ki si podajata roki.¹²

Deutscher Montag, 7. 10. 1918, št. 4

Konec Avstro-Ogrske na karikaturi v časniku *Deutscher Montag*: naravnost v prepad vodi pot slovanskih narodov, ki se nameravajo s samoodločbo odcepiti od Avstrije. Slovanski voditelji (Korošec s harmoniko; za njim Karel Kramař, Józef Piłsudski) in tipični predstavniki narodov korakajo proti prepadu; avstrijski parlament gori.

* * *

¹² Po: »Nemška domišljija«, *Domoljub*, 29. 8. 1918, št. 35, 6; »Mariborsko pismo«, *Slovenec*, 23. 8. 1918, št. 192, 6.

Kurent, 1. 9. 1918, št. 3 (karikatura Frana Podrekarja)

Satirični list *Kurent*¹³ je prvega septembra 1918 objavil karikaturu »Sedem kranjskih švabov ali 'joj tebi, Korošec!«, ki jo je narisal Fran Podrekar (1887–1964). Karikatura se je oprla na zgodbo o sedmih »junaških« Švabih, ki so se spopadli z zajcem. Zgodba je bila razširjena v različnih variantah (pesem nürnberškega mojstra pevca Hansa Sachsa iz 1545, komedija Ludwiga Auerbacha iz 1827, brata Grimm idr.); upodobljena je tudi na grafikah in karikaturah.

¹³ *Kurent* je izhajal od 1. avgusta 1918 do aprila 1919 kot štirinajstdnevnik. Izdajal ga je konzorcij Kurenta. Urejala sta ga prevajalec Branimir Kozinc in založnik lista Anton Pesek, ki je bil tudi izdajatelj in odgovorni urednik časnika *Jugoslovan*. Karikature so risali Maksim Gaspari, Fran Podrekar in Hinko Smrekar.

»Jugoslovanu« Korošcu, ki na karikaturi nastopa kot simbolna figura (za majniško deklaracijo in novo usmeritev SLS), se približujejo kača Resnica (tedanji ljubljanski tednik, ki je zagovarjal Šusteršičeve politične poglede), »Avstrijakant« kranjski deželni glavar dr. Ivan Šusteršič in njegovi najtesnejši sodelavci v deželnem odboru dr. Evgen Lampe, dr. Vladislav Pegan in dr. Ivan Zajc (z zajčjimi ušesi) ter Fran Jaklič, Ivan Štefe (katoliški časniki, kot biljeter – vodil je namreč Kino Central v stavbi Deželnega gledališča) in nemškutar. Koroščevo glavo obdaja lipovo listje (lipa – slovenski simbol); Resnica drži v gobcu hrastove žire; vrh zastave v rokah dr. Pegana so hrastovi listi (hrast – nemški simbol).

Fran Podrekar je narisal tudi portretne karikature predsednika srbske vlade in ministra za zunanje zadeve Nikola Pašića, predsednika Narodnega sveta za Slovenijo (od 17. avgusta 1918) in Narodnega vijeća (od 17. oktobra 1918) dr. Korošca in predsednika Jugoslovanskega odbora v Londonu, dalmatinskega politika dr. Anteja Trumbića. Trije politiki so bili glavni podpisniki Ženevske deklaracije z dne 9. novembra 1919. *Kurent* je karikature objavil v 9. številki, ki je izšla 1. decembra 1918. Ta dan se je Država Slovencev, Hrvatov in Srbov združila s Kraljevino Srbijo v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev.

»Dr. Anton Korošec«, *Kurent*, 1. 12. 1918, št. 9
(karikatura Frana Podrekarja)

Desno: Koroščeva fotografija na razglednici, ki jo je v korist sklada za spomenik dr. Janeza Evangelista Kreka založila uprava *Ilustriranega glasnika* (nad fotografijo so besede, ki jih je Korošec izrekel na Krekovem pogrebu oktobra 1917).

DR. ANTON KOROŠEC KOT SIMBOL SLS

V obdobju med obema svetovnjima vojnama so Koroščeve karikature risali vsi vodilni slovenski in jugoslovanski karikaturisti.

Tisk je predstavljal eno glavnih orožij v medsebojnih strankarskih obračunavanjih. Med slovenskimi časniki je karikature redno objavljala politični dnevnik *Jutro*, ki ga je leta 1920 ustanovila mlajša struja liberalne Jugoslovanske demokratske stranke pod vodstvom dr. Gregorja Žerjava (t. i. mladoliberali, mladini). Staroliberali so namreč obvladovali *Slovenski narod*, tega pa je *Jutro* kmalu prehitelo. Po letu 1924 je bilo *Jutro* glasilo Samostojne demokratske stranke (SDS) na Slovenskem.

Dnevnik *Jutro* je do okupacije Jugoslavije širil vero v jugoslovanstvo in se boril za »duševno ujedinjenje« njenih državljanov. Slovenski liberalci so namreč sprejeli unitaristično-centralistični program v veliki meri kot odgovor na avtonomistične težnje SLS. *Jutro* je svoje cilje (»veliko jugoslovansko stvar«, državno enotnost s centralno oblastjo, protiklerikalni boj, obračun s staroliberali) lahko uspešno zagovarjalo, saj je imel časnik po petih letih izhajanja naklado 25.000 izvodov, menda več od skupne naklade ostalih slovenskih dnevnikov. Po višini naklade je bilo *Jutro* drugo v Jugoslaviji, po številu naročnikov celo prvo. Uredništvo, v katerem so bili zaposleni tudi ilustratorji, je bilo največje v državi.

Jutro, 1923, št. 301

Karikature v *Jutru* si redno sledijo od nastopa kratkotrajne Davidovićeve vlade sredi leta 1924. Srbski politik Ljubomir Davidović (predsednik Demokratske stranke) je v vlado sprejel načelnika SLS Korošca (podpredsednik in minister za prosveto in vero). Korošec na nekaterih karikaturah simbolizira Slovensko ljudsko stranko in slovenski narod.

Na karikaturi »Kuluk kolo« v 19. številki *Jutra* (objava tudi v *Domovini*, 1924, št. 2) Pašić igra na piščal; dr. Korošec, dr. Vladimir Ravnihar, Turek in Nemec plešejo. Kuluk je bil v stari Jugoslaviji obvezno neplačano delo, zlasti

Jutro, 1924, št. 264

Karikatura »Tigri se vračajo v kranjsko deželo« v 264. številki *Jutra* iz 1924 (objava tudi v *Domovini*, št. 46) je nastala po padcu Davidovićeve vlade. Prikaže nekdanje ministre SLS v Davidovićevi vladi (minister za kmetijstvo Franc Kulovec, minister za železnice oziroma promet Anton Sušnik, minister za agrarno reformo Ivan Vesenjaki in Korošec), ki so si znova nadeli tigrovske kože.

Čuk na pal'ci, 1923, št. 10

Satirični list *Čuk na pal'ci*, ki je v letih 1922 do 1926 izhajal v Gorici, je v komentarju pod karikaturbo zapisal, da je centralistična volilna kokoš znesla v Jugoslaviji čuden pirh, iz katerega se je izvalil čuden zmaj s tremi glavami. »Eni pravijo, da je državna, drugi dve da sta protidržavni ali avtonomistični. /.../ Jugosloveni naj pazijo, da se velikonočni pirhi ne spremenijo v – klopotce.

Naša vera nas uči: Tri osebe, en sam Bog. V Jugoslaviji pa uče: Tri osebe, tri 'bogovi': Pašić 'bog' Srbije, Radić 'bog' Hrvatske, Korošec 'bog' Slovenije.»¹⁶

Jutro, 1924, št. 282

Jutro, 1925, št. 1

Jutro je SLS in dr. Antonu Korošču očitalo oportunizem, mdr. s serijo šestih karikatur z naslovom »Od avstrijske dike do čudotvorne republike« oziroma »Kratka zgodovina SLS v slikah« v 282. številki. Na vsaki sličici Korošec nastopa v drugačnem oblačilu. Na prvi ga srečamo leta 1914 v avstroogrski uniformi z bičem v roki. Pri drugi sličici je risar »W.« imel v mislih Podrekarjevo karikaturu iz *Kurenta*, na kateri je upodobljen nadškof Jeglič z Jugoslovansko deklaracijo (majniška deklaracija) v eni roki, medtem ko z drugo roko kaže na sonce Jugoslavijo. Sličica iz leta 1923 prikazuje Korošča kot kranjskega Janeza in borca za avtonomijo Slovenije. Sličica iz leta 1924 je predstavila Korošča kot »tigrskega ministra« v Davidovičevi vladi, v vojaški opravi, s srbsko

¹⁶ Čuk na pal'ci, 1. 4. 1923, št. 10, 4.

šajkačo na glavi, s puško, sabljo in ministrsko lento. Na sličici za leto 1925 je Korošec v hrvaški noši, medtem ko vzdika: »*Faljen Isus! Živila republika!*« Stjepana Radića so karikaturisti pogosto upodabljali v hrvaški narodni noši, na glavo pa so mu dali kučmo, ki je hkrati krona in jo ima tudi Korošec. Radić je namreč veljal za »nekronanega hrvaškega kralja«. Na zadnji risbi je Korošec prikazan kot »črni klerikalec«.

Karikaturisti so strankarske prvake v stari Jugoslaviji pogosto upodabljali v narodnih nošah. Edina izjema je bil dr. Korošec, ki je bil duhovnik. Karikaturisti so na karikaturah opozarjali na njegov duhovniški poklic.

Alenka Puhar ugotavlja, da je dejstvo, da je bil vodilni slovenski politik duhovnik in potemtakem ne čisto pravi moški, sprožalo zajedljivost pri vseh jugoslovanskih karikaturistih.¹⁷ Ta podatek ni zanemarljiv, kajti kolektivne predstave, ki so jih Hrvati in Srbi imeli o Slovencih, so nastale na podlagi javnega mnenja o Korošču.¹⁸

Z *Jutrom* je sodelovalo več karikaturistov oziroma ilustratorjev. Večina karikatur v letih 1924 do 1928 je bila delo karikaturista, ki je svoje risbe označeval z inicialko W. Za to oznako bi se lahko skrival arhitekt Janko Omahen (1898–1980).¹⁹ Omahenovo sodelovanje z *Jutrom* je postalo znano po drugi svetovni vojni;²⁰ v času nastanka karikatur je identiteta karikaturistov *Jutra* ostala skrita.

¹⁷ Po: Alenka Puhar, *Slovenski avtoportret 1918–1991* (Ljubljana: Nova revija, 1992), 43.

¹⁸ Po: Momčilo Zečević, »Neki pogledi u Srbiji na političku delatnost dr. Antona Korošca 1918–1940«, *Življenje in delo dr. Antona Korošca/Prispevki za novejšo zgodovino* 31, (1991): 55.

¹⁹ Janko Omahen je prve karikature objavil v dnevniku *Dan* (po: Janko Omahen, »Preiskave in aretacije«, *Preporodovci proti Avstriji* (Ljubljana: Borec, 1970), 342–343). Po maturi na I. državni gimnaziji v Ljubljani je eno leto študiral na tehniki v Pragi (1919/1920) in v letih 1920–1922 opravil pet semestrov strojne stroke na Tehniški fakulteti v Ljubljani. Nato je na isti fakulteti obiskoval študij arhitekture pri profesorjih Plečniku in Vurniku; pri slednjem je diplomiral leta 1927. Leta 1925 se je zaposlil pri Delniški tiskarni v Ljubljani. Skupaj s sošolcem Domicijanom Serajnikom (prva diplomanta t. i. ljubljanske arhitekturne šole) je vodil grafični oddelek Delniške tiskarne. Omahen in Serajnik sta izdelovala plakate, diplome, prospekte, knjižne opreme, osnutke za tisk, urejala tisk in ilustrirala. Uvedla sta narodno ornamentiko v uporabno grafiko. Od 1929 do 1941 sta imela atelje za notranjo arhitekturo; izdelovala sta načrte za pohištvo, za kovaška, pasarska, keramična, kamnoseška in slikarska dela, za čipke, zastave, preproge, zavese ipd. Omahen je objavljval članke o sodobni uporabni umetnosti, ornamentiki, notranji opremi, arhitekturi in urbanizmu. Ilustriral je mladinske knjige (po: France Stelč, »Omahen Janko«, *Slovenski biografski leksikon*, 6. zvezek Mrkun – Peterlin (Ljubljana: Zadržna gospodarska banka, 1935), 225).

Omahen je s Serajnikom sodeloval pri gradnji Šlajmerjevega doma v Ljubljani, samostojno pa je projektiral razne fasade, vile, sokolske domove, hotele, gledališča, cerkve in spomenike. Poučeval je na Šoli za umetno obrt v Ljubljani.

²⁰ Po: Fran Šijanec, *Sodobna slovenska likovna umetnost* (Maribor: Obzorja, 1961), 445.

Jutro, 1924, št. 300 (karikaturist Hinko Smrekar)

Jutro, 1924, št. 289

V 289. številki *Jutra* iz 1924 objavljena karikatura »Delo za končni sporazum« oziroma »Separatistični kladivarji složno na delu, da si iz bloka izklesajo – nagrobni spomenik ...« prikazuje separatiste (Radić, Korošec, Davidović, vodja bosanskih muslimanov dr. Mehmed Spaho) med klesanjem separatističnega bloka, iz katerega nastaja nagrobni spomenik. Mišljen je opozicijski Blok narodnega sporazuma in kmečke demokracije, v katerega so se spomladi 1924 povezali Davidovičevi demokrati, SLS, JMO in HRSS.

Kmeti list, 1925, št. 3 (karikaturist Maksim Gaspari)

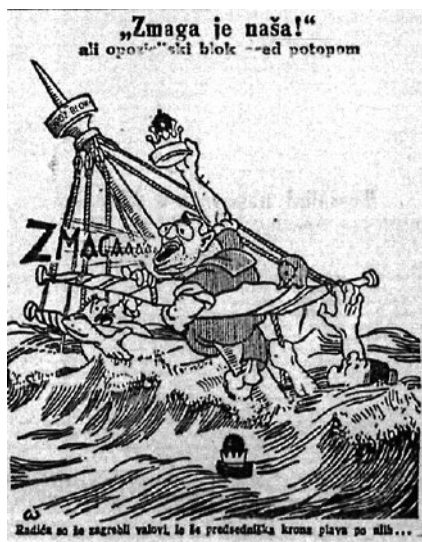
V predvolilni boj se je na začetku leta 1925 z nekaj karikaturami, ki jih je narisal Maksim Gaspari (pseudonim Dionizj Vovk), vključilo tudi glasilo Samostojne kmetijske stranke za Slovenijo *Kmeti list* (1919–1941). V 3. številki iz 1925 objavljen volilni proglas vsebuje Gasparijevo karikaturu. Upodobljeni so Korošec z verigo, na katero je privezan kmet, Pašić, ki jaha na kmetu, Gregor Žerjav z bičem in Albin Prepeluh na lesenem konjičku. Prepeluh, vodilna osebnost v Slovenski republikanski stranki kmetov in delavcev, ima na glavi revolucionarno jakobinsko čepico. Karikature v *Kmetijskem listu* so bile kritične tako do centralističnih kot do federalističnih strank.

Kmeti list, 1925, št. 5 (karikaturist Maksim Gaspari)

Kmeti list, 1925, št. 7 (karikaturist Maksim Gaspari)

Jutro, 1925, št. 14

Jutro, 1925, št. 30

Pod karikaturu »Slovenski volilec pred odločitvijo« v 30. številki (objava tudi v *Domovini*, 1925, št. 5) je podpis »R. Š.« (morda Rajko Šubic, 1900–1983, leta 1925 ilustrator pri *Jutru*). Karikaturu sestavljata sličici z navodilom volivcem. Prva sličica prikazuje Korošca, Radiča in Mehmeda Spaha (voditelja Jugoslovanske muslimanske organizacije) med rušenjem stavbe SHS. Na drugi sličici veljaki režima PPŽ Pašić, Pribičević in Žerjav gradijo stavbo SHS, zato: »Ako hočeš, da se bo naša država dogradila, gospodarsko uredila ter Ti olajšala današnje težko stanje vrzi volilno kroglico v skrinjico 'Narodnega bloka'«.

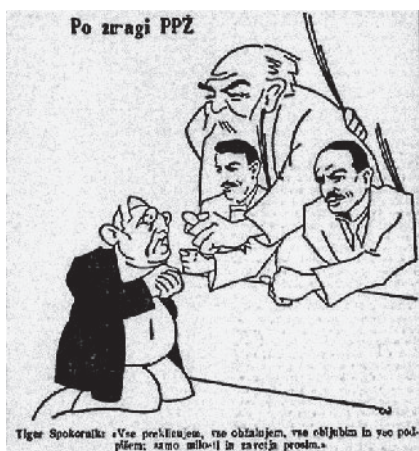
Jutro, 1925, št. 20 (karikaturist Hinko Smrekar)

Korošec in dr. Vladimir Ravnihar kot Pat in Patachon (*Jutro*, 1925, št. 32).

Pod imenom Pat in Patachon (dansko *Fyrtårnet og Bivognen*, francosko *Doublepatte et Patachon*, angleško *Long and Short*) sta v letih 1921 do 1940 v filmih nastopala danska komična igralca Carl Schenstrøm in Harald Madsen. Komični duet, ki so ga v nemškem prostoru poznali pod imenom Pat in Patachon, je temeljil na nasprotjih med visokim, vitkim in melanholičnim Patom in majhnim, debelim, prebrisanim Patachonom. Veljata za evropska predhodnika ameriškega komičnega tandema Stan in Olio.

Jutro je ugotavljalo, da je namen Ravniharjeve kandidature Narodnemu bloku odgrizniti glasove tistih volilcev, ki niso klerikalci. V Ljubljani je katoliški tabor zaradi Ravniharjevega izdajstva zmagal z neznatno večino.²¹

Jutro, 1925, št. 46

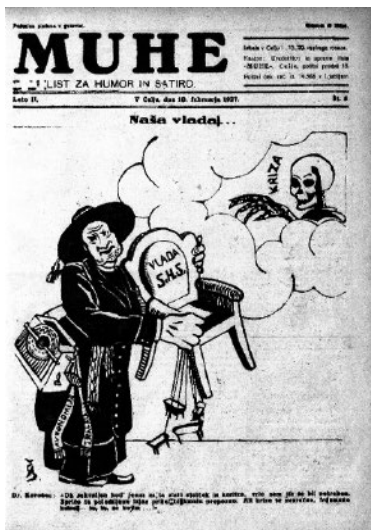
Jutro, 1925, št. 76 (F. Smodej, Korošec, J. Hohnjec, F. Kulovec)

²¹ Po: »Bela ali črna Ljubljana?«, *Jutro*, 8. 2. 1925, št. 33, 1.

Jutro, 1926, št. 252

Avtonomija naj bi bila za SLS v Beogradu zgolj politično geslo, ki se ga da delno tudi opuščati, vsaj sodeč po mnenju *Jutra*, ki je v 252. številki objavilo karikaturu »Ob svežem grobu« (avtonomije). »Klerikalci so sicer poudarjali zahtevo po avtonomiji, toda samo dotlej, dokler so bili v opoziciji, potem pa so se prilagodili za nekaj koristi za svojo stranko,« je zapisala Angela Vode.²²

Številne karikature, ki jih je volilnemu boju posvetilo *Jutro*, pričajo o pomenu, ki ga je uredništvo tedaj pripisovalo karikaturi. Po volitvah so pri *Jutru* začasno prenehali z rednim objavljanjem karikatur. V letih 1926 in 1927 se pojavljajo le ob najpomembnejših političnih dogodkih, npr. ob odločitvi Radiceve stranke za sodelovanje z beograjsko vlado.

Muhe, 1927, št. 5

²² Angela Vode, *Skriti spomin* (Ljubljana: Nova revija, 2004), 18.

Karikaturist lista za humor in satiro *Muhe* (1926–1927), ki se je podpisoval z inicialkama »AŠ«, je na karikaturi »Naša vlada ...« v 5. številki narisal Korošca, ki na lajno igra melodijo »*Avtonomija tralala*«, in s stolčkom »Vlada SHS« v roki; na stolček je privezanih nekaj manjših korit. Korošču se zlovešče bližajo krizni oblaki.

Jutro, 1927, št. 38

Opozicija je leta 1926 pripravila zakonski načrt o pobijanju korupcije in zahtevala anketo o korupciji v vladi, ki na takšen predlog ni pristala, vendar je bila preglasovana. Tudi v Sloveniji je bilo več protikorupcijskih shodov. Na osrednjem zborovanju v Ljubljani 30. maja 1926 so govorili dr. Korošec, Ljubomir Davidović, dr. Mehmed Spaho idr.

»Dve zmagi SLS proti korupciji« v 38. številki *Jutra* iz 1927 sta prikazali karikatura »Po govoru posl. Korošca na shodu v Unionu 30. maja 1926. (Originalna slika v Slovenscu)« s Koroščem in Davidovićem nad zmajem Korupcija in karikatura »Po glasovanju SLS v anketnem odboru 9. februarja 1927 (Naš predlog za 'Slovenca')« s Koroščem in Radetom Pašićem na zmaju Korupcija. Nikola Pašića je zaradi korupcijskih škandalov svojega sina Radeta moral

aprila 1926 podati ostavko z mesta ministrskega predsednika. Rade Pašić je bil kasneje obsojen na zaporno kazen zaradi korupcije.

Na seji anketnega odbora 9. februarja 1927, na kateri so sprejeli poročilo odbora o aferi Radeta Pašića glede naročil v tovarni Adamov in čeka za 100.000 francoskih frankov, je bil odločilen glas poslanca SLS dr. Jakoba Hodžarja. Za predlog radikalcev, ki je krivdo prelagal na posamezne uradnike železniškega ministrstva, je glasovalo 11 članov, za kompromisen predlog poslanca SDS Svetislava Popovića, ki je opozarjal na zlorabe in korupcijo pri višjih uradnikih in celo ministrih, pa 10 članov. *Jutro* je ugotavljalo, da so se radikalni člani anketnega odbora pogodili z dr. Korošcem, da je dr. Hodžar opustil svoje stališče in glasoval z radikali. Zato so ostali glavni krivci v aferi Radeta Pašića nekaznovani.²³

Slovenec je nasprotno zatrjeval, da je SLS dosegla veliko zmago proti korupciji. Delegat Jugoslovanskega kluba dr. Hodžar je namreč predlagal poseben zakon o korupciji, če zakon o ministrski odgovornosti in predpisi o uradništvu ne bi zadoščali za boj proti korupciji. Po tem zakonu niti ministri ne bodo mogli pobegniti pred odgovornostjo in zakonskimi posledicami. Hodžarjev predlog je bil sprejet z 11 proti 10 glasovom.²⁴

Jutro, 1927, št. 42 (ponatis karikature Pjera Križanića iz beograjske *Politike*)

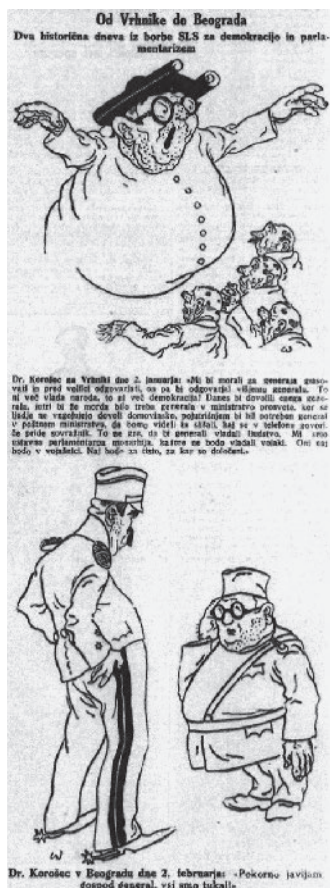
Jutro, 1927, št. 35

Februarja 1927 je Nikola Uzunović na podlagi sporazuma med radikali in SLS sestavil že šesto vlado (radikali in SLS), ki jo je aprila zrušila opozicija. Uzunovićevo in Koroščevo politično ekvilibristiko na vrvi, razpeti od ene do

²³ Po: »Zmaga korupcije v anketnem odboru z 10 : 11 glasovi«, *Jutro*, 10. 2. 1927, št. 35, 1.

²⁴ Po: »Zmaga odločnega stališča SLS proti korupciji v anketnem odboru«, *Slovenec*, 10. 2. 1927, št. 32, 1.

druge krize, prikazuje karikatura v 35. številki *Jutra*. Uzunović, vaje političnih padcev, bodri Korošca.

Jutro, 1927, št. 44 (Korošec in minister za vojsko in mornarico general Stevan Hadžić)

Jutro, 1927, št. 163 (ponatis karikature Pjera Križanića iz beograjske *Politike*)

SLS se je julija 1927 z blejsko pogodbo med Korošcem in prvakom velikosrbske NRS in predsednikom vlade Veljom Vukičevićem odpovedala aktivnemu boju za avtonomijo Slovenije in se zadovoljila z noveliranjem zakona o oblastni samoupravi v ljubljanski in mariborski oblasti. SLS se je povezala z radikali zoper HRSS in Pribičevičevo SDS ter vstopila v Vukičevićevo vlado, Korošec pa je postal minister za notranje zadeve.

Jutra, 1927, št. 211

Jutra, 1927, št. 221 (karikaturist Franjo Maixner)

Blejsko paktiranje mora biti primerno nagrajeno, zato se je sodeč po karikaturi Franja Maixnerja v 221. številki *Jutra* (karikatura je najbrž iz *Kopriv*) Korošec podal v Beograd: »Kje je gospod predsednik vlade, da vnovčim ta

papir.« Toda Korošec je prišel v nepravem trenutku, saj se je predsednik vlade umaknil na toaleto – ali pa je bil trenutek ravno pravšnji, saj je žandar, ki je stražil Uzunovićeve sanitarne prostore, sprejel Korošca z Blejskim sporazumom v roki z dobrodošlico: »Izvolite ... bržkone gospod predsednik potrebuje papirja.«

Franjo Maixner (1899–1963) je bil v letih 1923 do 1938 eden najbolj izstopajočih karikaturistov v zagrebškem satiričnem listu *Koprive*. Hrvaški književnik in režiser Kalman Mesarić piše, da je nekoč minister Korošec hotel dati Maixnerja zapreti in deportirati v Beograd, da bi si lahko поблиže ogledal Glavnjačo, ki jo je pogosto uporabljal na karikaturah.²⁵ *Jutro* je ponatisnilo tudi nekaj Koroščevih karikatur, ki jih je za beograjsko *Politiko* narisal Peter Križanić-Pjer (1890–1962).²⁶

Jutro, 1927, št. 213

Med pogostimi motivi, ki so jih za komentiranje razmer uporabljali karikaturisti, so državni voz, davčna stiskalnica, trdnjava ali drevo kot simbol države, strank ipd. Srečamo jih tudi na Koroščevih karikaturah.

²⁵ Kam (Kalman Mesarić), »Kroz 30 godina rada nacrtao je F. Maixner preko 10000 karikatura!«, *Nova Hrvatska*, Zagreb, 1944, št. 180; po: Frano Dulibić, *Povijest karikature u Hrvatskoj do 1940. godine* (Zagreb: Leykam international, 2009), 180.

²⁶ Slikar, karikaturist in likovni kritik Pjer (Petar) Križanić je najbolj znan predvojni jugoslovanski karikaturist. Leta 1909 je začel sodelovati z zagrebškimi *Koprivami* (od 1918 naprej tudi urednik). Leta 1922 se je preselil v Beograd in risal za *Novi list*. Od 1923 naprej je bil stalni karikaturist *Politike*. Leta 1935 je bil soustanovitelj humorističnega lista *Ošišani jež*. Leta 1944 je kot karikaturist deloval na osvobojenem partizanskem ozemlju. Karikature je objavil v knjigi *Naše muke* (1923) in v mapah *Kuku*, *Todore!* (1926) ter *Protiv fašizma* (1948).

Jutro, 1928, št. 49

Prva karikatura v *Jutru*, ki je prikazovala Korošca v vlogi notranjega ministra, je bila objavljena tri dni po sestavi Vukičevićeve vlade, v kateri so bili radikali, JMO in SLS. *Jutro* je to karikaturu prevzelo iz *Kopriv*. Korošec je narisán v duhovniških oblačilih (alba, talar, štola); na glavi ima žandarsko kapo, v roki drži policijski pendrek.

BOGOKLETNA KARIKATURA

Zaradi razočaranja ob koalicijskih povezavah z velikosrbsko NRS je po volitvah v beograjski parlament novembra 1927 prišlo do nenavadnega paktiranja »prečanskih« strank (tako so imenovali zahodni del države). V Kmetско-demokratsko koalicijo (KDK) sta se povezali Radićeva Hrvaška kmečka stranka, ki je zagovarjala dosledno federalistično stališče in hrvaško narodno individualnost, ter Pribičevićeva Samostojna demokratska stranka, ki je do nedavna veljala za najvztrajnejšo zagovornico jugoslovanskega unitarizma in državnega centralizma. V koalicijo so vstopili tudi poslanci Slovenske kmetске stranke, slovenskega dela SDS (liberalci) in črnogorski federalisti. Radić in drugi poslanci opozicijske KDK so kritizirali delo vlade, ostro nastopili proti t. i. Nettunskim konvencijam, kršitvam parlamentarnega dela in proračunu. Opozicijski poslanci so med razpravo v Narodni skupščini 29. februarja apelirali na novopečenega notranjega ministra Korošca, naj odpravi nacionalno in kulturno sramoto vse države, beograjski zapor, imenovan Glavnjača. KDK je podala nujen zakonski predlog o preiskavi režima v Glavnjači. Burna

razprava, ki je zadevala Koroščev ministrski resor, se je spremenila v krvav pretep med poslanci.

Maja je vlada želela predložiti skupščini v ratifikacijo Nettunske konvencije. Odločitev vlade je sprožila proteste po vsej državi. Korošec je kot notranji minister moral nastopiti proti beograjskim in zagrebškim študentom, ki so s parolami »Dol Mussolini, dol Korošec« demonstrirali proti Nettunskim konvencijam in manjšinski politiki fašistične Italije. Korošec je postal glavna tarča vseh protestov. KDK je 1. junija začela z obstrukcijo v skupščini in protestirala proti »krvavi vladi zločinca Korošca«. *Kmeti list* je 6. junija 1928 notranjega ministra označil za »krvavega Korošca«.

Korošču je opozicija začela očitati, da ni nič boljši od svojih predhodnikov, hkrati se je stopnjevala napetost v beograjski skupščini, iz katere je morala junija žandarmerija nasilno odnesti nekaj poslancev. V vladnem časopisu *Jedinstvo* se je pojavil poziv k umoru voditeljev KDK. 21. junija je poslanec vladne večine in zagovornik skrajnih velikosrbskih stališč Puniša Račić z govorniškega odra streljal proti opozicijskim hrvaškim poslancem in ubil dva poslanca ter dva hudo ranil. Eden od ranjencev je bil Stjepan Radić. Vukičević-Koroščeva vlada je odstopila.

Sin božji je trpel za druge in krvavel pod trnjevo krono.
To je bilo v Judeji.
V Jugoslaviji pa drugi trpe zaradi namestnika božjega, ki
krvavi od policijskega pendreka.

Jutro, 6. 7. 1928, št. 156

Takoj po odstopu vlade je bila v 156. številki *Jutra* (6. 7. 1928) objavljena karikatura načelnika SLS in notranjega ministra dr. Korošca. Pod karikaturu je napis: »Sin božji je trpel za druge in krvavel pod trnovo krono./To je bilo v Judeji./V Jugoslaviji pa drugi trpe zaradi božjega namestnika, ki krvavi od policijskega pendreka.« Karikatura, ki je postala najbrž najodmevnejša slovenska karikatura (danes pa je že malone pozabljena), prikazuje Korošca v duhovniškem oblačilu, s kapo (»šajkačo«) na glavi in pendrekom v roki. To je tipizirana predstavitev Korošca (morda je prevzeta iz zagrebških *Kopriv*), ki se pojavlja tudi na naslednjih karikaturah v *Jutru*. Korošec stoji na odru; ob njegovem vznožju je narisana Kristus s trnjevo krono na glavi. Za Korošcem se dviga temna senca.

Ilustracije in karikature, ki jih je *Jutro* objavljalo od 1924 naprej, so bile majhnih formatov, tokrat pa je bila karikatura nekoliko večja. *Jutro*, ki dotlej ni bilo tiskano v dveh barvah, je izšlo v dvobarvnem tisku (v črni in rdeči barvi) samo zato, da so se lahko dobro videli krvavi madeži na Koroščevem duhovniškem oblačilu ter na policijskem pendreku v njegovih rokah. Krvave srage se stekajo tudi po tleh. Krvavi madeži so namigovali, da dr. Korošec nosi del krivde za prelito kri hrvaških poslancev v Narodni skupščini in protestnikov v Beogradu in Zagrebu. Po atentatu so začele krožiti vznemirljive domneve, da so bili vanj vpleteni kralj Aleksander in njegovi zaupniki, Bela roka in tudi Korošec. Na Hrvaškem naj bi Korošca označili za »prvega jugoslovanskega kardinala, ki si je s policijskim pendrekom in ne z božjim blagoslovom priboril rdeči talar«.²⁷

Slovenec se je na karikaturu protestno odzval člankom na naslovnici 152. številke. Karikaturu je označil za »najgršo infamijo«, za podlost, kakršne tisk v Sloveniji še ni zagrešil, za najtemnejši zgled barbarskega obračunavanja v javnem življenju in za zločin nad dostojanstvom slovenske javnosti. *Slovenec* je poudaril, da so klevete *Jutra* doslej stoično prenašali; le na najhujše med njimi so odgovarjali z replikami, popravki in dejstvi. Laži jutrovskega koncerna in *Kmetijskega lista*, da so SLS in njeni predstavniki krvi umora, zahtevajo izredne obrambne ukrepe in protinapad. K temu jih pri *Slovincu* ne sili strah, da bi se ta laž prijela. »Kajti sveža je še kri, ki je tekla iz ran nedolžnih delavcev v Trbovljah in v Ljubljani naravnost po ukazu istih ljudi, ki danes razširjajo te perfidne laži, svoje žrtve so morili organizirano pristaši in najvidnejši eksponenti slovenskih liberalnih strank.« Vsakomur je v živem spominu, da je to časopisje odobravalo politične uboje in umore ter divjalo zoper *Slovenca*, ki je – zvest krščanskim načelom – ostro obsojal vsak zločin, zlasti zločin nad človeškim življenjem. A če državne oblasti mirno gledajo, ko se javno sramoti človek, ki vodi najpomembnejše ministrstvo v državi in če se ne

²⁷ »Delirij vodstva SLS«, *Slovenski narod*, 10. 7. 1928, št. 155, 2.

zgane državno pravdnštvo, je dolžnost naroda, da brani svojega voditelja in razkrinka hudobijo. *Slovenec* je ugotavljal, da so za *Jutrovo* karikaturu osebno odgovorni demokratiški politiki, podpredsednik SDS in član uprave konzorcija *Jutra* Adolf Ribnikar, Gregor Žerjav in dr. Albert Kramer. »Poskrbeli bomo, da bo ljudstvo za 'Jutrom' in *Jutrovo* gospodo ob svojem času obračunalo tako radikalno, da bo to gospodo dovoljno zaskalelo.«²⁸

Po mnenju *Jutra* naj bi karikatura opozarjala na nezdružljivost duhovniškega poklica s funkcijo ministra, ki poveljuje orožništvu in policiji,²⁹ in »na razliko v delovanju, požrtvovalnosti in trpljenju božjega sina in božjega namestnika«.³⁰

Jutro, 1928, št. 159 (ponatis iz *Kopriv*, karikaturist Sergej Mironović Golovčenko)

V katoliškem taboru so bili mnjenja, da je karikatura v 156. številki *Jutra* nezaslišano, blasfemično (bogokletno), bogoskrunsko, nesramno, nedostojno norčevanje in izrabljanje Kristusovega trpljenja v politične namene ter klevetanje in žalitev dr. Korošca, kar ne sme ostati nekaznovano.

²⁸ »Odgovor«, *Slovenec*, 1928, št. 152. – 1. junija 1924 so se v Trbovljah spopadli Orjunaši in delavci. Orjuna je v Trbovljah nameravala razviti prapor delavske Orjune. Delavci in orjunaši so bili oboroženi. Ubitih je bilo šest rudarjev in trije orjunaši.

²⁹ »Samoobsodba ljubljanskega oblastnega odbora«, *Jutro*, 11. 7. 1928, št. 160, 2.

³⁰ »Zagovorniki Puniše Račiča in njegovih zaveznikov«, *Slovenski narod*, 13. 7. 1928, št. 158, 2.

Tajništvo SLS je 10. julija 1928 pripravilo okrožnico za zaupnike stranke, do katere se je dokopalo uredništvo *Jutra* in jo objavilo. Okrožnico SLS, pod katero je bil podpisan kaplan Gabrovšek, so pri *Jutru* primerjali z okrožnico, ki ga je zaupnikom julija 1914 poslalo tajništvo SLS in naj bi pozivala k ova-janju Slovencev avstrijskim oblastem. Okrožnica iz leta 1928 je naročala, naj zaupniki opozorijo somišljenike stranke na lažnivost in hinavščino političnih nasprotnikov. *Jutro* v »grdi sliki« napada načelnika SLS in pri tem bogokletno izrablja Kristusovo trpljenje. Pristaši SLS naj se izogibajo trgovin in gostiln, ki imajo *Jutro*, *Domovino*, *Kmetški list*. »Nikar ne redimo sami gada na svojih prsih.« Pripraviti je potrebno natančen pregled, kdo je naročen na te liste. Kdorkoli objavlja oglase v nasprotnih listih, naj s tem takoj preneha. Poročati je potrebno o uradnikih, ki nastopajo proti SLS, in o drugih postopkih političnega nasprotnika.³¹

V *Slovencu* so se odločili, da zaradi »bogokletne karikature« ne bodo varčevali s tiskarskim črnilom. *Slovenec* je objavljajl poročila o protestnih zborovanjih, sejah in sestankih zaupnikov SLS, političnih in stanovskih organizacij in občinskih odborov, v katerih je imela večina SLS. Zborovalci so sprejemali protestne izjave, resolucije in ukrepe zoper podlo klevetanje Korošca v *Jutru*, *Domovini* in *Kmetškem listu* ter pozivali k bojkotu teh časnikov.

Slovenski narod je ugotavljal, da je *Slovenec* začel umetno gonjo proti naprednemu (liberalnemu) tisku zaradi strahu pred lastnimi pristaši. Z njo naj bi preusmerili pozornost od sodelovanja dr. Korošca v krvavem hegemonističnem režimu, ki je privedel do prelivanja krvi v Narodni skupščini; po Koroščevih odredbah je bila prelita kri tudi na zagrebških in beograjskih ulicah.³²

Pretiravanja okrog Koroščeve karikature naj bi zakrila dejstvo, da je bil Korošec v času atentata notranji minister in da je SLS še vedno podpirala vladajoči režim. SLS je poskušala moralno krivdo za zločin v parlamentu preveliti na ramena opozicijskih strank, zlasti liberalne SDS in njenega voditelja Pribičeviča.

Trditev *Slovenskega naroda* je Metod Mikuž nekoliko preobrnil, dopolnil in jo skupaj s karikaturjo prenesel v zgodovinopisje. Mikuž piše, da so liberalci napravili napako. Zaradi karikature so njihovi nasprotniki dobili priložnost, da so prešli v protinapad. Zagnali so velik vik in krik o zlorabi vere »in s tem spretno kanalizirali upravičeno ogorčenje klerikalnih množic zaradi umorov v Beogradu v popolnoma druge – za stranko – manj nevarne vode. /.../ Le kaj bi bili klerikalci počeli, če ne bi bili liberalci tako neumni in

³¹ Po: »Leto 1914 in leto 1928«, *Jutro*, 1. 9. 1928, št. 176, 4.

³² Po: »Delirij vodstva SLS«, *Slovenski narod*, 10. 7. 1928, št. 155, 2.

ne bi bili prinesli te Koroščeve karikature?»³³ O burnih odzivih ljubljanskega in mariborskega oblastnega odbora na karikaturu in taboru v Žalcu je pisal Miroslav Stiplovšek.³⁴

Na veliki jubilejni proslavi oziroma spominskem taboru SLS v Dobriši vasi pri Žalcu 15. julija 1928 (ob 700-letnici cerkvene organizacije, 60-letnici tabora v Žalcu in 10-letnici lastne države) je govoril dr. Korošec, ki je pozval k odločnemu nastopu proti *»blatnem časopisju, ki je prišlo kakor šiba nad slovenski narod«*. Po govoru so Korošču udeleženci shoda (po pisanju *Slovenca* jih je bilo okrog 10.000, *Slovenski narod* in *Jutra* pa pišeta o 2.000 do 3.500 osebah) priredili ovacije, ki so se večkrat spontano ponovile.

Nastopili so tudi predsednik mariborske oblastne skupščine dr. Josip Leskovar, predsednik ljubljanske oblastne skupščine dr. Marko Natlačen in drugi govorniki. Natlačen je opozoril na besede, ki jih je o Korošču deset let poprej na banketu v Unionu (najbrž 24. marca 1918; tedaj so slovenske žene izročile knjige dr. Korošču z nad 200.000 podpisov za majniško deklaracijo) izrekel liberalni prvak dr. Albert Kramer: *»Vi ste res mož tiste velike ljubezni, ki izpolnjuje dr. Kerkovo oporoko in ste mož tistega velikega poguma, ki ga je treba našim voditeljem. /.../ Po vsaki zmagi se pričinja notranja evolucija naroda. Ne bodo prenehala nasprotstva, toda prepričan sem, da nikdar več tista sovražnost ne bo delila naših vrst.«³⁵*

Hinko Smrekar, Korošec med slovenskim ženstvom (Arhiv dr. Feliksa J. Bistra, v: Feliks J. Bister, *Anton Korošec, državnozborski poslanec na Dunaju*, Ljubljana 1992, priloga XIX)

³³ Po: Metod Mikuž, *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1965), 374.

³⁴ Po: Miroslav Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem 1927–1929* (Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000), 240–245, 353, 459–461.

³⁵ »Slovesna zaobljuba slovenskega naroda v Žalcu«, *Slovenec*, 17. 7. 1928, št. 160, 1–2.

Slovenec je k ukrepanju posebej pozval slovenske žene in dekleta³⁶ ter poudaril, da je narodno ogorčenje, ki se je zlilo v protestno gibanje, mogoče primerjati edino z gibanjem za majniško deklaracijo. Protesti so večinoma tako ostri, da jih zaradi tiskovnega zakona ni mogoče objaviti.³⁷

Jutro je odgovarjalo, da minister za notranje zadeve med vsemi člani vlade najpogosteje pride v stik in konflikte z javnostjo, zato je najbolj izpostavljen javni kritiki, satiri in ironiji. Na podobnih mestih morajo v drugih državah mnogo večje kapacitete prenašati še hujše očitke v besedi in sliki.³⁸

Tednik *Orjuna* je opozoril na karikature Olafa Gulbransona (1873–1958) v Münchenskem satiričnem listu *Simplicissimus*, na primer na karikaturu papeža, ki je bil narisana nad Bavarsko kot »domači papa«, s pipo v ustih in v spalnem plašču, »pa niso bila razžaljena vsa nebesa in strela ni treščila v ves bavarski narod«. Sveti oče je bil že večkrat karikiran, a ni zato priklical prekletstva nad slikarje. Tarča karikature so lahko kronane glave, ministri, državniki, pesniki, pisatelji, filozofi, učenjaki, vendar ni nobenega škandala. Srbski in hrvaški listi vsak dan objavljajo karikature, a se proti njim ni dvignil srbski ali hrvaški narod. Katoliški časnikarji tudi dobro vedo, da so bili Pašić, Radić, Pribac, Korošec že nešteto krat upodobljeni na karikaturah, toda hinavsko zavijajo z očmi, kakor da še noben politik ni bil nikoli karikiran.³⁹

Ogorčenje nad karikaturjo je torej umetno izzvano, saj se ga poskuša izrabiti v propagandne namene, je poudarila *Orjuna*. Vprašanje, koliko je Korošče-va karikatura okusna ali neokusna, ne igra nobene vloge. Vsakdo, ki nastopa v javnosti ali opravlja javno funkcijo, zlasti pa vsakdo v dnevni politiki, mora računati, da ga bo nasprotna stranka skušala osmešiti. Karikatura je običajen pripomoček/orožje v tem boju, zato ne more biti povod za kako osebno afero ali za splošno narodno borbo.⁴⁰

Medtem ko so *Slovenec* in katoliške organizacije protestirali proti »krvavi sliki«, je *Jutro* nadaljevalo s tovrstnimi napadi na Korošca. V 164. številki (15. 7. 1928, na dan shoda v Žalcu) je objavilo članek »Obsodba, ki je res obsodba!«, ki navaja misli nekdanjega prvaka dr. Ivana Šusteršiča o klerikalcih (brošura *Moj odgovor*, 1922), in karikaturjo »Po neslavnem padcu Vukičević-Korošče-ve okrvavljene vlade«. Na karikaturi, ki je bila objavljena tudi v *Domovini*

³⁶ »Slovenskemu ženstvu!«, *Slovenec*, 22. 7. 1928, št. 165, 6.

³⁷ Po: »Vzgoja 'Jutra', *Slovenec*, 22. 7. 1928, št. 165, 6.

³⁸ Po: »Odgovor na odgovor«, *Jutro*, 8. 7. 1928, št. 158, 2.

³⁹ Po: »Klic nacionalizma«, *Orjuna*, 4. 8. 1928, št. 28, 1. – Tednik *Orjuna* je bil glasilo ljubljanskega oblastnega odbora Orjune (Organizacija jugoslovanskih nacionalistov). Orjuna je bila vojna in teroristična organizacija JDS oziroma SDS. Ustanovljena je bila leta 1923 in leta 1926 razpuščena. V programu je imela prizadevanje za jugoslovansko narodno enotnost (edinstven jugoslovanski narod) in centralizem.

⁴⁰ Po: »Nekaj misli«, *Orjuna*, 21. 7. 1928, št. 26, 1.

(priloga *Tedenske slike*, št. 29), so upodobljeni »pomagači Vukičevićevega vellesrbskega hegemonizma« – poslanci SLS, ki se v spremstvu predsednikov ljubljanskega in mariborskega oblastnega odbora »skrahirani, diskreditirani in blamirani« vračajo iz Beograda.⁴¹ V rokah držijo table z napisi Bivši zavezniki Puniše Račiča, Živela radikalna korupcija Živijo!!, Živjo inkvizicijski teror, Indeks, Dol z enakopravnostjo, Gor velikosrbski režim, Zvestoba cincarjem. S seboj peljejo davčno stiskalnico. Na nosilnici prenašajo Korošca. Na Korošcem oblačilo in davčni stiskalnici so krvavi madeži, zaradi katerih je ta številka *Jutra* znova izšla v dvobarvnem tisku. Med udeleženci povorke je tudi pes, ki je nekako tako, kot je buldog veljal za maskoto Münchenskega *Simplicissimusa*, predstavljal konkurenčni dnevnik *Slovenec*. Karikaturu je tako kot vse Koroščeve karikature v tem času narisal anonimni karikaturist.

Jutro, 15. 7. 1928, št. 164

Jutro, 1928, št. 167 (ponatis iz zagrebškega satiričnega lista *Rovaš*)

⁴¹ »Obsodba, ki je res obsodba!«, *Jutro*, 15. 7. 1928, št. 164, 5.

Jutro, 22. 7. 1928, št. 170

»Največji Slovenec v žehti« na karikaturi v številki 170 je Korošec, s katerega Hohnjec, Smodej, Vesenjaki in Natlačen poskušajo sprati krvave madeže. Spodbuja jih eden najtesnejših Koroščevih sodelavcev, duhovnik, novinar in politik Franc Kulovec. Oprati poskušajo tudi morilska orožja: puško, nož in pištolo. Tudi ta karikatura je bila objavljena v črni in rdeči barvi.

Afera z bogokletno karikaturo je počasi potihnila. Kralj je dr. Korošču 24. julija ponudil mandat za sestavo vlade. V vladi četverice, ki jo je predstavil čez tri dni, je Korošec obdržal mesto notranjega ministra. *Slovenec* je menil, da dejstvo, da je Korošec postal prvi prečanski ministrski predsednik v versko mešani državi, v kateri so katoliki v manjšini, priča, da *Jutrova* karikatura Korošču ni dosti škodovala. *Slovenec* našteva lastnosti, ki Korošča posebej usposablja za to vodilno mesto: nepodkupljivost in nesebičnost, gentleman-ski pristop v političnem boju in njegova vera v zmago pravice in resnice. »Poslušajte ga na shodih, berite njegove spise: vedno je stvarjen, vedno kavalirski, vedno ohrani svoje dostojanstvo in se ne poniža do psovanja in do ničesar, kar bi bilo nevredno moža. Kako se v tem oziru neprijetno ločijo od njega njegovi politični nasprotniki! Tudi – voditelji! Pravijo, da je mir zunanji izraz moči. Moči mora biti v Korošču pač precej, če opazujemo, da na blatenje in smešenje v nasprotnem časopisju nikdar ne reagira.«⁴²

Dejansko je bil Korošec edini možni mandatar, saj se je sovraštvo med Hrvati in Srbi razplamtelo do take mere, da bi srbski predsednik vlade dodatno razjezil Hrvate, hrvaški predsednik pa ne bi bil sprejemljiv za Srbe. Korošec je sestavil široko, t. i. četverno koalicijo (SLS, radikali, Davidovičevi demokrati, Hrvaška pučka stranka, JMO).

⁴² Po: *Spektator*, »Odlikovanje slovenskega naroda«, *Slovenec*, 8. 8. 1928, št. 179, 3.

Jutro, 5. 8. 1928, št. 182

V 182. številki je bila objavljena prva Koroščeva karikatura po nastopu njegove vlade. Korošec s puško zabija personifikacijo Slovenije (Slovenka v narodni noši) kot nekakšen klin v mejni kamen med Hrvaško in Srbijo. S tem je risar metaforično komentiral dejstvo, da naj bi Korošec s privolitvijo v vladni mandat naredil Sloveniji slabo uslugo, saj jo je postavil v vlogo posrednika med Srbi in Hrvati.

Jutro, 12. 8. 1928, št. 188

Stjepan Radić je za posledicami atentata umrl 8. avgusta 1928. V 188. številki *Jutra* je bila objavljena v modri in črni barvi natisnjena karikatura z dolgim komentarjem, ki je med oblaki prikazovala sv. Štefana in tri ubite hrvaške poslance, ki jih objokujejo neiskreni pogrebci (Korošec, Kulovec, Pušenjak, Vesenjaki in Račičeva pomagača Toma Popović Toma in Dragutin Jovanović Lune).

Jutro, 1928, št. 194; *Tedenske slike* (priloga *Domovine*), 1928, št. 34

Na karikaturi »Oj ta Korošček boben« iz 194. številke *Jutra* Korošec tolče po davčnem bobnu, medtem ko kmet vleče iz hleva kravo. Koroščkova vlada je namreč kmalu po svojem nastopu naročila davčnim oblastem, da morajo pospešiti izterjavo davčnih zaostankov. *Jutro* je ugotavljalo, da je Slovenija od vstopa SLS v vlado januarja 1927 plačala 7 milijonov več davka kot v letu 1926, ko so bili na oblasti radikali in radičevci.⁴³

⁴³ Po: »Pod klerikalno vlado plačuje Slovenija še mnogo več davkov kakor poprej«, *Jutro*, 19. 8. 1928, št. 194, 2.

V *Jutru* so je po nepolnem mesecu dni uveljavila praksa rednega objavljanja Koroščevih karikatur v nedeljskih številkah, ki se je nadaljevala tudi v času, ko je bil Korošec predsednik vlade. Kot je zapisal *Slovenski narod*, Koroščeve karikature »nazornejše predstavljajo izvrševanje njegove krščanske in politične misije, kakor pa tiskana beseda«. ⁴⁴ V stari Jugoslaviji je bilo dovoljeno karikiranje politikov od predsednikov vlad navzdol, kar pa ni veljalo tudi za kralja in njegovo družino.

Korošča so na karikaturah v *Jutru* leta 1928 upodabljali z leseno sabljo, sekuro, pištolo in pendrekom, ki mu je karikaturist dodal puško z nataknjenim bajonetom. Karikaturisti so oblikovali značilno tipizirano figuro Korošča. Tako so Korošča upodabljali vsi jugoslovanski karikaturisti. Med njegove razpoznavne znake na karikaturah so poleg duhovniških oblačil spadali tudi klobuček s peresom, očala ali velike oči. Karikaturisti so Korošča redkeje upodabljali v fraku.

Jutro, 26. 8. 1928, št. 200

Na karikaturi »Raport na ljubljanskem kolodvoru o seji KDK« v 200. številki direktor policije o seji vodstva KDK, ki je bila v Ljubljani 23. avgusta 1928, poroča Korošču; ta naj bi se v Ljubljani ustavil na poti iz Beograda na Brezje (slovensko romarsko središče) in Bled (opomin na Blejski sporazum). Korošec ima pendrek, pištolo in puško.

⁴⁴ »Zagovorniki Puniše Račiča in njegovih zaveznikov«, *Slovenski narod*, 13. 7. 1928, št. 158, 2.

Jutro piše, da so Ljubljanci sprejeli voditelje KDK z ovacijami. Ob odhodu predsednika KDK dr. Mačka na kolodvor 24. avgusta je policija na ukaz policijskega svetnika začela razganjati ljudi. Maček je nato lahko spregovoril nekaj besed z vagona zagrebškega brzovlaka. Množica ljudi je Mačkov govor sprejela z odobravanjem in burnimi protesti proti policiji dr. Korošca. Policija je morala zaščititi tajnika SLS, kaplana Gabrovška, ki je bil tedaj na kolodvoru. Množica se je podala do hotela Slon, v katerem je prenočil Svetožar Pribičević. Policija je ponovno razgnala množico; nekaj ljudi je bilo aretiranih, ker so protestirali proti netaktnemu postopanju in Koroščevi vladi.⁴⁵

Skovir, 1928, št. 17 (karikaturist Milko Bambič)

⁴⁵ Po: »Ljubljana navdušeno pozdravlja voditelje KSK«, *Jutro*, 1928, št. 198.

Polovica uredniškega tandema satiričnega lista *Skovir* (1928–1929) je bil Filip Omladič, urednik *Domovine*, ki je ponatiskovala *Jutrove* karikature. Eden njenih najbolj odmevnih člankov z naslovom »Odgovornost dr. Korošca za prelivanje krvi« je bil objavljen v 28. številki *Domovine*; v prilogi *Tedenske slike* je bila ponatisnjena *Jutrova* »bogokletna« karikatura (prav tako v dveh barvah). V 29. številki je sledila karikatura iz 164. številke *Jutra*, v 34. številki pa karikatura iz 194. številke. Ti trije ponatisi so v tem času edine karikature v *Domovini* nasploh.

Skovir, 1928, št. 12 (karikaturist Milko Bambič)

Skovir, 1928, št. 17

Milko Bambič (1905–1991), ki je bil emigrant iz Slovenske Primorske, je za satirični list *Skovir* (1928/1929) narisal več karikatur, naperjenih zoper fašizem in Mussolinija. »Moderni sveti trije kralji« v 12. številki so »zastopniki treh vladnih strank dežele Jugoslavije«, ki Herodu (Mussoliniju) prinašajo »darila« (Nettunske konvencije).

Jutro, 1928, št. 206

V 206. številki *Jutra* je bila objavljena karikatura »Dr. Anton Korošec v Sloveniji« z dvoobraznim Korošec-Janusom: »*Kakor vidite, gledam s štirimi očmi ...*» je rekel dr. Korošec na Bledu novinarjem./*In vendar nič ne vidiš -*» pristavljajo slovenski volivci, ko gledajo sadove kleroradikalnega režima«. Omenjene besede je Korošec izrekel na Bledu avgusta 1928 v odgovoru na vprašanje, kako gleda na politiko KDK.⁴⁶

Korošec sicer opreza na dve strani, ni pa pozoren, na to kar se je znašlo na tleh, ob njegovih nogah (svoboda, promet, davčni boben, slovenska industrija, 32 milijonov preveč davkov, premestitve, redukcije). Karikatura opozarja na dvolično Koroščevo politiko v Beogradu in Ljubljani.

Jutro, 8. 9. 1928, št. 211

⁴⁶ Po: »Dr. Korošec na Bledu«, *Jutro*, 29. 8. 1928, št. 202, 1.

Poslanski klub KDK je na seji 1. avgusta 1928 v Zagrebu sprejel resolucijo, ki je ugotavljala, da so kraljevina Hrvaška, kraljevina Črna gora in vse narodne individualnosti, ki so zastopane v Narodnem vijeću, prostovoljno vstopile v narodno skupnost s kraljevino Srbijo, ne da vi se pri tem odrekle svojim zgodovinskim državnim in narodno-političnim individualnostim. Združitev 1. decembra 1918 in ustava 28. junija 1921 pa sta bila izrabljena za utrditev hegemonije bivše kraljevine Srbije nad ostalimi pokrajinami in narodnimi deli. V narodni zavesti je dosedanja državna ureditev v celoti uničena s streli v skupščini, zato je resolucija odločno zahtevala novo notranjo državno ureditev.⁴⁷

Skovir, 1928, št. 19

V 19. številki *Skovirja* je bila objavljena karikatura »Jezuitizem vladnega predsednika«, ki si je naslov sposodila pri Radićevih medklicih med skupščinsko razpravo (»To je skrajni jezuitizem«, »To so jezuitske bajke.«).⁴⁸ Korošec, ki je bil v času njene objave že predsednik vlade, je med sprehodom prišel tudi do Glavnjače: »Oha, kaj sem že pri Glavnjači? Hitro robec na oči! Za stvari, ki jih ne bom videl, ne bom odgovoren ...«

⁴⁷ Po: Jurij Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva* (Ljubljana: Modrijan, 1996), 264.

⁴⁸ Po: »Krvavi pretepi v Narodni skupščini«, *Jutro*, 1. 3. 1928, št. 52, 1–2.

Skovir, 1928, št. 21 (karikaturist Milko Bambič; na karikaturi M. Spaho, Korošec, V. Vukičević in V. Marinković)

Skovir, 1928, št. 22 (karikaturist Milko Bambič)

Skovir, 1928, št. 23 (karikaturist Milko Bambič)

Skovir, 1928, št. 24 (karikaturist Milko Bambič)

Korošec in Vukičević teptata kraljevino Jugoslavijo. SLS in radikalna stranka sodelujeta, kot da bi šlo za dve imeni za eno in isto stvar.

9. decembra 1928 je Franc Smodej na slovesnem banketu v hotelu Evropa po shodu Vukičevićevih radikalov v Nišu dejal: *»Mi iz Slovenije smo največji zavezniki, pa tudi najbližji prijatelji radikalne stranke. Niti trenutno nismo pomišljali, da ne bi šli v zajednico z radikalno stranko, če je treba čuvati narod in državo. Udani državi in kralju se veselimo, da smo lahko na skupnem delu z radikali. Posvetiti hočemo vse svoje moči narodu in državi, in ni samo slučaj, da sodelujeta SLS in radikalna stranka, kajti to sta dve imeni za eno in isto stvar.«*⁴⁹

Koroščeva vlada je konec leta 1928 odstopila. Kralj Aleksander je njen odstop sprejel 2. februarja 1929, ukinil ustavo in parlament, uvedel odkrito diktaturo in imenoval novo vlado z generalom Živkovićem na čelu. Korošec je prevzel funkcijo ministra za promet.

V naslednjih letih lahko v *Jutru* le poredko naletimo na domače karikature, ki se v dnevniku pojavljajo bolj ali manj naključno.

* * *

⁴⁹ »Slovenska 'politika'«, *Kmeti list*, 12. 12. 1928, št. 50, 1.

Hinko Smrekar, »Notranji«, 1935, perorisba (Arhiv Feliksa J. Bistra, Dunaj/
v: J. Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, Ljubljana 2007, str. 278)

Po volitvah leta 1935 je vlado oblikovala koalicija Stojadinović – Korošec – Spaho oziroma Jugoslovanska radikalna zajednica. Korošec je postal notranji minister. Hinko Smrekar je upodobil Korošca kot žandarja s ključi jetniških celic in Zakonom o zaščiti države v rokah. Jugoslovanski listi so začeli objavljati karikature notranjega ministra Korošca.

Izbor karikatur iz satiričnega lista *Ošišani jež*, ki je leta 1935 začel izhajati v Beogradu:

Ošišani jež, 1935, št. 7 (karikaturist Sabahadin Hodžić)

»Iskuš enje sv. Antonija«, *Ošišani jež*, 1935, št. 14

»Preobraženje oca Antona«, *Ošišani jež*, 1935, št. 26

»Vlast«, *Ošišani jež*, 1935, št. 27

»Stišavanje strasti«, *Ošišani jež*, 1935, št. 27

»Kolo sreće«, *Ošišani jež*, 1935, št. 27

»Jugoslovenska radikalna zajednica nosi svoj novi statut na potvrdu«, *Ošišani jež*, 1935, št. 33

»U božića tri nožića«, *Ošišani jež*, 1936, št. 53

* * *

Toti list, 1939, št. 2 (karikaturist Branko Zinauer)

Ena zadnjih Koroščevih karikatur je bila objavljena v satiričnem listu *Toti list*, ki je v letih 1938 do 1941 izhajal v Mariboru. Karikaturist Branko Zinauer (1918–1968) je prikazal padec Stojadinovičevega režima. Aktualni politični »ringelšpil« je na karikaturi videti takole: Stojadinović je pravkar zgrmel z vrtljaka; za (ministrski) stolček se krčevito držita dr. Korošec in Mehmed Spaho (ustanovitelj in predsednik JMO); na (vladnem) konju suvereno jaha novi premier Dragiša Cvetković.

VIRI IN LITERATURA

Časopisje

Čuk na pal'ci, 1923.
Deutscher Montag, 1918.
Domoljub, 1918.
Jugoslavija, 1919.
Jutro, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928.
Kmetški list, 1925, 1928.
Kurent, 1918, 1919.
Marburger Zeitung, 1917, 1918.
Mir, 1918.
Muhe, 1927.
Orjuna, 1928.
Skovir, 1928.
Slovenec, 1918, 1923, 1927, 1928.
Slovenski narod, 1918, 1928.
Straža, 1918.
Štajerc, 1918.
Toti listi, 1939.

Temeljna literatura

Fran Šijanec, *Sodobna slovenska likovna umetnost*. Maribor: Obzorja, 1961.
Metod Mikuž, *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1965.
Preporodovci proti Avstriji. Ljubljana: Borec, 1970.
Lojze Ude, *Slovinci in jugoslovanska skupnost*. Maribor: Obzorja, 1972.
Momčilo Zečević, »Neki pogledi u Srbiji na političku delatnost dr. Antona Korošca 1918–1940«. *Življenje in delo dr. Antona Korošca/Prispevki za novejšo zgodovino* 31, Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1991: 55–74.
Feliks J. Bister, *Anton Korošec, državnozborski poslanec na Dunaju*. Ljubljana: Slovenska matica, 1992.
Alenka Puhar, *Slovenski avtoportret 1918–1991*. Ljubljana: Nova revija, 1992.
Jože Pirjevec, *Jugoslavija 1918–1992. Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije*. Koper: Lipa, 1995.
Jurij Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*. Ljubljana: Modrijan, 1996.
Damir Globočnik, *12 jeznih mož. 12 zgodb o slovenski karikaturi*. Radovljica: samoza-ložba, 1997.

Damir Globočnik, *Likovna satira. Poglavja o karikaturi v slovenskih satiričnih listih*. Ljubljana: Revija SRP, 2013.

Miroslav Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem 1927–1929*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.

Angela Vode, *Skriti spomin*. Ljubljana: Nova revija, 2004.

Frano Dulibić, *Povijest karikature u Hrvatskoj do 1940. godine*. Zagreb: Leykam international, 2009.

Boštjan Zajšek, »Raje pa hočemo nemško umreti, kakor laško ali slovansko trohneti' – mariborski Nemci v letu 1918«. *Studia Historica Slovenica* 19, št. 2, (2019): 419–67.

DR. ANTON KOROŠEC V OČEH KARIKATUR

Povzetek

Prve karikature dr. Antona Korošca sta objavila mariborska nemška časnika *Marburger Zeitung* in *Deutscher Montag* med decembrom 1917 in oktobrom 1918. Karikature prikazujejo dr. Korošca v družbi s češkim poslancem Isidorjem Bogdanom Zahradnikom (osrednji češki govornik v državnem zboru) in dr. Karlom Kramarjem (Korošec in Kramar sta nastopila na protestnem zborovanju proti izjavam zunanjega ministra grofa Czernina v Pragi 13. aprila 1918) v dunajskem parlamentu. Najbolj odmevna je bila karikatura, ki se nanaša na shod štajerskega deželno- in državnozborskega poslanca dr. Karla Verstovška 7. aprila 1918 v Št. Janžu pri Dravogradu. Na shodu je nastopil tudi dr. Korošec; med njegovim govorom je na shod prišlo okrog 200 Nemcev in nemškutarjev, mdr. urednik pri obeh nemških časnikih Norbert Jahn, ki so z medklici motili zborovanje. Slovenci in Nemci so se spopadli. Vladni komisar je odredil razpust shoda.

Satirični list *Kurent*, ki je izhajal od avgusta 1918 do aprila 1919, je objavil karikaturu »Sedem kranjskih Švabov«, na kateri Korošec nastopa v pozitivni vlogi (kot nasprotnik kranjskega deželnega glavarja dr. Ivana Šusteršiča in njegovih sodelavcev). Karikatura predstavlja izjemo med Koroščevimi karikaturami, katerih naročniki so bili v veliki večini primerov Koroščevi politični nasprotniki. Avtor karikature je Fran Podrekar (1887–1964), ki je za *Kurent* narisal tudi Koroščev portret.

Podatek, da je bil Korošec med obema svetovnima vojnama največkrat karikirani slovenski politik, potrjuje njegovo osrednjo vlogo v slovenski politiki. Koroščeve karikature so objavljali tudi hrvaški, srbski in drugi jugoslovanski časniki in listi.

Koroščeve karikature je leta 1924 (načelnik SLS Korošec je postal podpredsednik Davidovičeve vlade in minister za prosveto in vero) začel redno objavljati politični dnevnik *Jutro*, ki ga je ustanovila mlajša struja liberalne Jugoslovanske demokratske stranke. Po letu 1924 je bilo *Jutro* glasilo Samostojne demokratske stranke na Slovenskem. Karikaturist, ki je narisal največ karikatur za *Jutro*, je bil najbrž arhitekt Janko Omahen (1898–1980). *Jutro* je ponatiskovalo tudi karikature vodilnih jugoslovanskih karikaturistov Petara Križaniča-Pjera (1890–1962), ki je risal za beograjsko *Politiko*, in Franja Maixnerja (1899–1963), karikaturista zagrebškega satiričnega lista *Koprive*.

Korošec je leta 1928 postal notranji minister v Vukičevičevi vladi. Poslanci opozicijske kmetско-demokratske koalicije, v katero sta se povezali Radičeva Hrvaška kmečka stranka in Pribičevičeva Samostojna demokratska stranka, so ostro nastopili proti t. i. Nettunskim konvencijam, kršitvam parlamentarnega dela in proračunu. Apelirali so na Korošca,

naj odpravi beograjski zapor Glavnjača. Maja 1928 je vlada želela predložiti skupščini v ratifikacijo Nettunske konvencije, kar je sprožilo proteste po vsej državi. KDK je 1. junija začela z obstrukcijo v skupščini in protestirala proti »krvavi vladi zločinca Korošca«. 21. junija 1928 je poslanec vladne večine in zagovornik skrajnih velikosrbskih stališč z govorniškega odra streljal proti opozicijskim hrvaškim poslancem in ubil dva poslanca ter dva hudo ranil. Vukičević-Koroščeva vlada je odstopila. *Jutro* je 6. julija 1928 objavilo karikaturu načelnika Slovenske ljudske stranke in notranjega ministra dr. Korošca, ki velja za najodmevnejšo slovensko karikaturu. Prikazuje Korošca v duhovniškem oblačilu, s kapo (»šajkačo«) na glavi in pendrekom v roki. Tipizirana predstavitev Korošca (morda je prevzeta iz zagrebških *Kopriv*) se pojavlja tudi na naslednjih karikaturah v *Jutru*. Korošec stoji nad trpečim Kristusom. Karikatura je bila večja kot karikature v *Jutru* doslej. Natisnjena je bila v črni in rdeči barvi, da so se lahko dobro videli krvavi madeži na Koroščevem duhovniškem oblačilu ter na policijskem pendreku v njegovih rokah. Namigovali so na to, da dr. Korošec nosi del krivde za prelito kri hrvaških poslancev v Narodni skupščini in protestnikov v Beogradu in Zagrebu.

Časnik *Slovenec* je karikaturu, ki bogokletno izrablja Kristusovo trpljenje, označil za podlost, kakršne tisk v Sloveniji še ni zagrešil, za najtemnejši zgled barbarskega obračunavanja v javnem življenju in za zločin nad dostojanstvom slovenske javnosti. Za karikaturu naj bi bili po mnenju *Slovenca* osebno odgovorni demokratiški politiki Adolf Ribnikar, Gregor Žerjav in dr. Albert Kramer. Tajništvo SLS je 10. julija 1928 pripravilo okrožnico za zaupnike, ki je naročala, naj se pristaši stranke izogibajo trgovin in gostiln, ki imajo *Jutro*, *Domovino* (ta je redno ponatiskovala karikature iz *Jutra*) in *Kmetški list*. Poročati je potrebno o uradnikih, ki nastopajo proti SLS, in o drugih postopkih političnega nasprotnika. *Slovenec* je objavljal poročila o protestnih zborovanjih, sejah in sestankih zaupnikov SLS, političnih in stanovskih organizacij in občinskih odborov, v katerih je imela večina SLS. Zborovalci so sprejemali protestne izjave, resolucije in ukrepe zoper podlo klevetanje Korošca ter pozivali k bojkotu nasprotnih časnikov. Na veliki jubilejni proslavi oziroma spominskem taboru SLS v Dobriši vasi pri Žalcu 15. julija 1928 (ob 700-letnici cerkvene organizacije, 60-letnici tabora v Žalcu in 10-letnici lastne države) je govoril dr. Korošec, ki je pozval k odločnemu nastopu proti nasprotnemu časopisju. Po govoru so Korošču udeleženci shoda priredili ovacije.

Metod Mikuž ugotavlja, da so liberalci napravili napako. Zaradi karikature so njihovi nasprotniki dobili priložnost, da so prešli v protinapad in kanalizirali ogorčenje lastnih privržencev v za stranko manj nevarne vode.

Korošec je v novi vladi obdržal mesto notranjega ministra, zato so v letu 1928 sledile karikature v *Jutru*. Od leta 1929 so politične karikature v slovenskih časnikih redke. Korošec postane zanimiv za jugoslovanske karikaturiste leta 1935, ko je kot notranji minister vstopil v Stojadinovićevo vlado.

Koroščeve karikature so objavljali tudi drugi slovenski časniki in satirični listi (glasilo Samostojne kmetijske stranke za Slovenijo *Kmetški list*, satirični listi *Muhe* (1926–1927), *Skovir* (1928–1929), za katerega je karikature risal Milko Bambič (1905–1991), in *Toti list*, ki je v letih 1938 do 1941 izhajal v Mariboru).

Korošec na nekaterih karikaturah simbolizira Slovensko ljudsko stranko in slovenski narod. Karikaturisti so strankarske prvake v stari Jugoslaviji pogosto upodabljali v narodnih nošah. Edina izjema je bil dr. Korošec. Karikaturisti so na karikaturah opozarjali na njegov duhovniški poklic.

DR ANTON KOROŠEC IN THE EYES OF CARICATURES

Summary

The first caricatures of Dr Anton Korošec were published by the German newspapers *Marburger Zeitung* and *Deutscher Montag* between December 1917 and October 1918. The caricatures show Dr Korošec in the company of the Czech MP Isidor Bogdan Zahradnik (the main Czech speaker in the National Assembly) and Dr Karel Kramář (Korošec and Kramář spoke at a protest rally against the statements of the Foreign Minister Count Czernin in Prague on 13 April 1918) in the Vienna Parliament. The most notorious was a caricature referring to a rally of the Styrian regional and national MP Dr Karel Verstovšek on 7 April 1918 in St. Janž near Dravograd. Dr Korošec also spoke at the rally; during his speech, around 200 Germans and Germanomaniacs, including Norbert Jahn, editor of both German newspapers, came to the rally and disrupted the meeting by shouting. Slovenes and Germans started a fight. The government commissioner ordered the dispersal of the rally.

The satirical newspaper *Kurent*, which was published from August 1918 to April 1919, published a caricature "The Seven Švabs of Kranj", in which Korošec appears in a positive role (as an opponent of the regional governor of Kranj, Dr. Ivan Šusteršič, and his colleagues).

The caricature is an exception among Korošec's caricatures, the clients of which were in the vast majority of cases Korošec's political opponents. The author of the caricature is Fran Podrekar (1887–1964), who also drew Korošec's portrait for *Kurent*. The fact that Korošec was the most frequently caricatured Slovenian politician during the two world wars confirms his central role in Slovenian politics. Korošec's caricatures were also published in Croatian, Serbian and other Yugoslav newspapers and magazines.

In 1924 (the SLS chief Korošec became Deputy Prime Minister of the Davidović government and Minister of Education and Religion), Korošec's cartoons began to be published regularly in the political daily *Jutro*, which was founded by the younger wing of the liberal Yugoslav Democratic Party. After 1924, *Jutro* was the newsletter of the Independent Democratic Party in Slovenia. The cartoonist who drew the most cartoons for *Jutro* was probably the architect Janko Omahen (1898–1980). *Jutro* also reprinted cartoons by the leading Yugoslav cartoonists Petar Križanić-Pjer (1890–1962), who drew for the Belgrade-based *Politika*, and Franjo Maixner (1899–1963), cartoonist for the Zagreb-based satirical newspaper *Koprive*.

In 1928, Korošec became Minister of the Interior in the Vukičević government. The members of the opposition Peasant Democratic Coalition, which brought together Radić's Croatian Peasant Party and Pribičević's Independent Democratic Party, spoke out strongly against the so-called Nettunian Conventions, the breaches of parliamentary work and the budget. They appealed to Korošec to abolish the Belgrade prison of Glavnjača. In May 1928, the government wanted to submit the Nettunian Conventions to the Assembly for ratification, which sparked protests throughout the country. On 21 June 1928, a member of the government majority and an advocate of extreme big-Serb views fired from the podium at opposition Croat MPs, killing two MPs and seriously wounding two others. The Vukičević-Korošec government resigned. On 6 July 1928, the newspaper *Jutro* published a caricature of the chief of the Slovenian People's Party and Minister of the Interior, Dr Korošec, which is considered the most famous Slovenian caricature. It shows Korošec in clerical robes, with a cap ("šajkača") on his head and a baton in his hand. The typified representation of Korošec (perhaps taken from the Zagreb *Koprive*) also appears in the following caricatures in *Jutro*. Korošec stands over the suffering Christ. The caricature was larger than any caricature in *Jutro* so far. It was printed in black and red, so that the

bloodstains on Korošec's priestly garment and on the police baton in his hands could be clearly seen. It was suggested that Dr Korošec bore part of the blame for the blood shed by Croatian deputies in the National Assembly and by protesters in Belgrade and Zagreb.

The newspaper *Slovenec* described the caricature, which blasphemously exploits the suffering of Christ, as a vileness such as the press in Slovenia has never committed before, as the darkest example of barbarism in public life and as a crime against the dignity of the Slovenian public. According to *Slovenec*, the Democratic politicians Adolf Ribnikar, Gregor Žerjav and Dr Albert Kramer were personally responsible for the caricature. On 10 July 1928, the SLS secretariat prepared a circular for confidants, instructing party adherents to avoid shops and taverns offering newspapers such as *Jutro*, *Domovina* (which regularly reprinted cartoons from *Jutro*) and *Kmetški list*. It also had to be reported on officials acting against the SLS and on other actions by a political opponent. *Slovenec* published reports on protest rallies, meetings and gatherings of SLS trustees, political and trade union organisations and municipal committees in which the SLS had a majority. The ralliers adopted protest statements, resolutions and measures against the vile slander of Korošec and called for a boycott of the opposing newspapers. At the great jubilee celebration or commemorative camp of the SLS in Dobriša vas near Žalec on 15 July 1928 (on the occasion of the 700th anniversary of the church organisation, the 60th anniversary of the camp in Žalec and the 10th anniversary of the state), Dr Korošec spoke and called for a decisive stand against the opposing newspapers. After the speech, Korošec was given a standing ovation by the participants of the rally.

Metod Mikuž notes that the Liberals have made a mistake. Thanks to the caricature, their opponents had the opportunity to counter-attack and channel the indignation of their own supporters into less dangerous waters for the party.

Korošec retained the post of Interior Minister in the new government, so the caricatures in *Jutro* followed in 1928. From 1929 onwards, political caricatures in Slovenian newspapers were rare. Korošec became interesting for Yugoslav cartoonists in 1935, when he entered the Stojadinović government as Interior Minister.

Korošec's caricatures were also published in other Slovene newspapers and satirical papers (the newsletter of the Independent Agricultural Party for Slovenia, *Kmetški list*, the satirical papers *Muha* (1926–1927), *Skovir* (1928–1929), for which the caricatures were drawn by Milko Bambič (1905–1991), and *Toti list*, published in Maribor from 1938 to 1941).

In some of the caricatures, Korošec symbolises the Slovene People's Party and the Slovene nation. Cartoonists often depicted party leaders in the old Yugoslavia in national costumes. The only exception was Dr Korošec. The caricaturists pointed to his priestly vocation in the caricatures.

DR. ANTON KOROŠEC IN DEN AUGEN DER KARIKATUREN

Zusammenfassung

Die ersten Karikaturen von Dr. Anton Korošec wurden zwischen Dezember 1917 und Oktober 1918 in den deutschen Zeitungen *Marburger Zeitung* und *Deutscher Montag* veröffentlicht. Die Karikaturen zeigen Dr. Korošec in Begleitung des tschechischen Abgeordneten Isidor Bogdan Zahradnik (dem wichtigsten tschechischen Redner in der Nationalversammlung) und Dr. Karel Kramář (Korošec und Kramář sprachen bei einer Protestversammlung gegen die Äußerungen von Außenminister Graf Czernin am 13. April 1918 in Prag) im Wiener Parlament. Die berühmteste war eine Karikatur, die sich

auf eine Versammlung des steirischen Landes- und Nationalratsabgeordneten Dr. Karel Verstovšek am 7. April 1918 in Št. Janž bei Dravograd bezog. Auch Dr. Korošec sprach auf der Versammlung; während seiner Rede kamen etwa 200 Deutsche und Deutschtümpler darunter Norbert Jahn, Redakteur der beiden deutschen Zeitungen, zu der Versammlung und störten diese mit Zwischenrufen. Slowenen und Deutsche stießen aufeinander. Der Regierungsbeauftragte ordnete die Auflösung der Versammlung an.

Die satirische Zeitung *Kurent*, die von August 1918 bis April 1919 erschien, veröffentlichte eine Karikatur mit dem Titel „Sedem kranjskih Švabov“ (Die sieben Schwaben von Kranj), in der Korošec in einer positiven Rolle erscheint (als Gegner des Landeshauptmannes von Kranj, Dr. Ivan Šusteršič, und seiner Kollegen). Die Karikatur ist eine Ausnahme unter den Karikaturen von Korošec, deren Auftraggeber in den allermeisten Fällen die politischen Gegner von Korošec waren. Der Autor der Karikatur ist Fran Podrekar (1887–1964), der auch das Porträt von Korošec für *Kurent* gezeichnet hat.

Die Tatsache, dass Korošec der am häufigsten karikierte slowenische Politiker während der beiden Weltkriege war, bestätigt seine zentrale Rolle in der slowenischen Politik. Die Karikaturen von Korošec wurden auch in kroatischen, serbischen und anderen jugoslawischen Zeitungen und Zeitschriften veröffentlicht.

Die Karikaturen von Korošec wurden 1924 (der SLS-Chef Korošec wurde stellvertretender Ministerpräsident und Minister für Bildung und Religion in der Regierung Davidović) regelmäßig von der politischen Tageszeitung *Jutro* veröffentlicht, die vom jüngeren Flügel der liberalen Jugoslawischen Demokratischen Partei gegründet wurde. Nach 1924 war *Jutro* das Nachrichtenblatt der Unabhängigen Demokratischen Partei in Slowenien. Der Karikaturist, der die meisten Karikaturen für *Jutro* zeichnete, war wahrscheinlich der Architekt Janko Omahen (1898–1980). *Jutro* druckte auch Karikaturen der führenden jugoslawischen Karikaturisten Petar Križanić-Pjer (1890–1962), der für die Belgrader *Politika* zeichnete, und Franjo Maixner (1899–1963), Karikaturist der Zagreber Satirezeitung *Koprive*, nach.

Im Jahr 1928 wurde Korošec Innenminister in der Regierung Vukičević. Die Mitglieder der oppositionellen Bauern-Demokratischen Koalition, in der sich die Kroatische Bauernpartei von Radić und die Unabhängige Demokratische Partei von Pribičević zusammengesprochen haben, sprachen sich entschieden gegen die so genannten Nettunian-Konventionen, die Verstöße gegen die parlamentarische Arbeit und den Haushalt aus. Sie appellierten an Korošec, das Belgrader Gefängnis von Glavnjača aufzulösen. Im Mai 1928 wollte die Regierung der Versammlung die Nettunian-Konventionen zur Ratifizierung vorlegen, was landesweite Proteste auslöste. Am 21. Juni 1928 schoss ein Mitglied der Regierungsmehrheit, das extreme großserbische Ansichten vertrat, von der Rednertribüne aus auf oppositionelle kroatische Abgeordnete, wobei zwei Abgeordnete getötet und zwei weitere schwer verletzt wurden. Die Regierung Vukičević-Korošec trat zurück. Am 6. Juli 1928 veröffentlichte *Jutro* eine Karikatur von Dr. Korošec, dem Chef der Slowenischen Volkspartei und Innenminister, die als die berühmteste slowenische Karikatur gilt. Es zeigt Korošec in klerikalem Gewand, mit einer Kappe („šajkača“) auf dem Kopf und einem Schlagstock in der Hand. Die typisierte Darstellung von Korošec (vielleicht von den Zagreber *Koprive* übernommen) erscheint auch in den folgenden Karikaturen in *Jutro*. Korošec steht über dem leidenden Christus. Die Karikatur war größer als die bisherigen Karikaturen in *Jutro*. Sie war in Schwarz und Rot gedruckt, so dass die Blutflecken auf Korošec Priestergewand und auf dem Polizeischlagstock in seinen Händen deutlich zu sehen waren. Es wurde behauptet, Dr. Korošec trage eine Mitschuld am Blutvergießen der kroatischen Abgeordneten in der Nationalversammlung und der Demonstranten in Belgrad und Zagreb.

Die Zeitung *Slovenec* bezeichnete die Karikatur, die das Leiden Christi gotteslästerlich ausbeutet, als eine Niedertracht, wie sie die Presse in Slowenien noch nie begangen hat, als das dunkelste Beispiel von Barbarei im öffentlichen Leben und als ein Verbrechen gegen die Würde der slowenischen Öffentlichkeit. Nach Ansicht der Zeitung *Slovenec* waren die demokratischen Politiker Adolf Ribnikar, Gregor Žerjav und Dr. Albert Kramer persönlich für die Karikatur verantwortlich. Am 10. Juli 1928 verfasste das SLS-Sekretariat ein Rundschreiben für Vertraute, in dem die Parteianhänger angewiesen wurden, Geschäfte und Kneipen zu meiden, die *Jutro*, *Domovina* (die regelmäßig Karikaturen aus *Jutro* abdruckte) und *Kmetški list* führten. Es sollte auch über Beamte, die gegen die SLS handeln, und andere Aktionen eines politischen Gegners berichtet werden. *Slovenec* veröffentlichte Berichte über Protestversammlungen, Versammlungen und Sitzungen von SLS-Vertrauten, politischen und gewerkschaftlichen Organisationen und kommunalen Ausschüssen, in denen die SLS die Mehrheit hatte. Die Versammlungen verabschiedeten Protesterklärungen, Resolutionen und Maßnahmen gegen die üble Verleumdung von Korošec und riefen zum Boykott der gegnerischen Zeitungen auf. Bei der großen Jubiläumsfeier bzw. dem Gedenklager der SLS in Dobriša vas bei Žalec am 15. Juli 1928 (anlässlich des 700-jährigen Bestehens der kirchlichen Organisation, des 60-jährigen Bestehens des Lagers in Žalec und des 10-jährigen Bestehens des Staates) hielt Dr. Korošec eine Rede und rief zu einem entschiedenen Vorgehen gegen die gegnerischen Zeitungen auf. Nach seiner Rede wurde Korošec von den Teilnehmern der Versammlung mit stehenden Ovationen gefeiert.

Metod Mikuš stellt fest, dass die Liberalen einen Fehler gemacht haben. Die Karikatur gab ihren Gegnern die Möglichkeit, einen Gegenangriff zu starten und die Empörung der eigenen Anhänger in für die Partei weniger gefährliche Gewässer zu lenken.

Korošec behielt in der neuen Regierung den Posten des Innenministers, und die Karikaturen in *Jutro* folgten auch im Jahr 1928. Ab 1929 waren politische Karikaturen in slowenischen Zeitungen selten. Korošec wurde für jugoslawische Karikaturisten 1935 interessant, als er als Innenminister in die Regierung Stojadinović eintrat.

Die Karikaturen von Korošec wurden auch in anderen slowenischen Zeitungen und Satirezeitschriften veröffentlicht (dem Nachrichtenblatt der Unabhängigen Agrarpartei Sloweniens, *Kmetški list*, den Satirezeitschriften *Muha* (1926–1927), *Skovir* (1928–1929), für die die Karikaturen von Milko Bambič (1905–1991) gezeichnet wurden, und *Toti list*, das von 1938 bis 1941 in Maribor erschien).

In einigen der Karikaturen symbolisiert Korošec die slowenische Volkspartei und die slowenische Nation. Karikaturisten stellten die Parteiführer im alten Jugoslawien oft in Nationaltrachten dar. Die einzige Ausnahme war Dr. Korošec. Die Karikaturisten wiesen in den Karikaturen auf seine priesterliche Berufung hin.

SLOVENSKI GOSPODAR

Izda se vsako sredo
Cene: Letno 33 din, polletno 20 din,
četrtletno 11 din. Inzermstvo 64 din.
Poštno-ekvanti račun številka 10.903
Reklamacije niso poštnine proste.

LIST LJUDSTVU V POUK IN ZABAVO
Z MESEČNO PRILOGO „KMEČKO DELO“

Uredništvo in upravnništvo: Maribor, Koroška 5.

Telefon 21-13

Cene inseratov: Cela stran
din 2000 —, pol strani din 1000 —,
četrt strani din 500 —, 1/8 strani
din 250 —, 1/16 strani din 125 —
Mali oglasi vsaka beseda din 1 —

Dr. Anton Korošec

V žalost se je zavila Slovenija. Izgubila je največjega svojega sina v sedanjosti. V soboto, 14. decembra, ob 7. uri zjutraj je prenehalo biti plemenito srce dr. Antona Korošca, našega narodnega voditelja. Kako ne bi mati plakala nad izgubo takšnega sina! Saj je dr. Korošec Slovenijo ljubil nad vse. Ona je bila cilj njegovih želja, njegovih teženj, njegovih naporov. Za njo je govoril, za njo pisal, za njo delal, za njo se mučil, za njo trpel. Slovenija je bila prva briga in edino veselje njegovega življenja.

S Slovenijo žaluje vsa Jugoslavija. Dr. Korošec ni bil samo slovenski, marveč tudi jugoslovanski politik. Obstoje, razvoj in napredek naše narodne jugoslovanske države mu je bil tem bolj pri srcu, ker je bil do dna duše preverjen, da je usoda Slovencev tesno povezana s Hrvati in Srbi ter da je obstoj našega naroda najboljši in morda edino zagotovljen v močni jugoslovanski državi. Zato je bila njegove iskrene ljubezni in požrtvovalne skrbi deležna tudi Jugoslavija.

Vse svoje velike državniške sposobnosti je voditelj Slovencev postavil v službo naši skupni državi, ki bo zlasti v zapletenih in nevarnih razmerah sedanjega časa težko utrpela njegovo izgubo. Temu prepričanju je dal izraza najpristojnejši činitelj v državi knez-naměstnik Pavle, ki je po smrti Koroševi ob 11. uri prispel v sobo, v kateri je voditelj Slovencev izdihnil svojo dušo, ter globoko presunjen stoječ ob njegovem mrtvem telesu vzdihnil: »Njegova izguba je velika izguba. Z njim nisem izgubil samo velikega državnika, temveč tudi dobrega osebnega prijatelja!«

Očeta slovenskega naroda ni več med nami. Šel je od nas naš prvi borilec in zaščitnik, zagovornik naših pravic, branitelj in dobrotnik vseh tlačanih, trpečih in ubogih. Mar je čudno, da je nedopovedna žalost zajela slovenska srca? Mar je čudno, da so solze zalile oči tisočim in tisočim? Mar je čudno, da je na ustnicah tisočih v teh dneh plavalo vprašanje, bodisi izgovorjeno bodisi nemo: »Kaj bo z nami?!« Žalost je upravičena, toda imeti mora svoje meje. Ne sme se sprepreči v malodušje.

Dr. Korošec ni poznal malodušja ter mu je bil nasprotnik. Vedro, brez vse žrnoglednosti je zrl v svet in našo slovensko bodočnost. Kdor bi se vdal malodušju, bi se pregrešil zoper spomin dr. Korošca. Bog Slovencev ne bo zapustil. Kakor nas je ohranil doslej, bo za nas vodil brigo ter nam pomagal tudi v bodoče. Mai narod smo, pa nam je Bog dal velike može. Dal nam je škola Slomška, dal dr. Kreka, dal dr. Korošca. Vsi so prerano zapustili svoje ljudstvo. In vendar se niso popolnoma ločili od njega. Njihov duh plava nad nami oživljajoče, bodreče in tolažeče. Njihova molitev spremlja življenjsko pot našega naroda in njegove države. In v tem smislu kličemo: Slava spominu dr. Korošca! Živela Slovenija! Živela Jugoslavija!

Z A P I S I – N O T E S

Koroščevo leto 2022

12. maja 2022 je minilo 150 let od rojstva vodilnega slovenskega politika pred drugo svetovno vojno, dr. Antona Korošca. Rojen je bil leta 1872 v Biserjanah. Duhovnik, urednik in politik je svojo politično pot začel v Avstro-Ogrski monarhiji, v kateri je predstavljal med tedanjimi poslanici v dunajskem parlamentu projugoslovansko usmeritev. Zato je 30. maja 1917 v imenu južno-slovanskih poslancev prebral Majniško deklaracijo, ki so jo z okrog 320.000 podpisi podprli Slovenke in Slovenci. Konec 1. svetovne vojne je pomenil razpad Habsburške monarhije, ki je povzročil, da se je velik del slovenskega narodnega ozemlja vključil v prvo jugoslovansko državo. Dr. Korošec je kot predsednik tedaj najmočnejše politične stranke na Slovenskem v Beogradu zasedal številne odgovorne politične položaje. Vrh politične kariere je dosegel leta 1928, ko je bil kot edini Nesrb v celotnem obdobju prve jugoslovanske države izvoljen za predsednika kraljeve vlade. S svojim političnim vplivom in družbenim ugledom je imel pomembno vlogo pri ustanovitvi Univerze v Ljubljani ter Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Leta 1939 je prejel častni doktorat Univerze v Ljubljani za zasluge, ki jih je imel za njeno ustanovitev; hkrati je pred smrtjo postal častni občan 322 občin. Po 2. svetovni vojni je spomin na dr. Korošca zelo hitro utonil v pozabo. Redki so bili posamezniki, ki so se lotili znanstvenega proučevanja njegove zgodovinske vloge. Šele proces osamosvajanja ga je začel ponovno umeščati v zgodovinski kontekst. Še posebej v Občini Sveti Jurij ob Ščavnici se trudimo ohranjati spomin na našega rojaka. Do sedaj smo v sodelovanje z različnimi znanstvenimi institucijami organizirali tri znanstvene simpozije; izdali smo dva zbornika prispevkov, v rojstni hiši uredili spominsko sobo, na kateri je nameščena spominska plošča, odkrili doprsni kip ter po njem poimenovali eno izmed ulic v občinskem središču. Leta 2017 smo soorganizirali edino prireditev v počastitev 100. obletnice Majniške deklaracije, ki sta se je udeležila tudi predsednik države Borut Pahor in kardinal Franc Rode.

10. 2. 2022 je občinski svet Občine Sveti Jurij ob Ščavnici na pobudo Kulturnega društva za zaščito naravne in kulturne dediščine Sveti Jurij ob

Ščavnici razglasil leto 2022 za Koroščevo leto, katerega častno pokroviteljstvo je prevzel predsednik republike Borut Pahor. Organizacijski odbor za izvedbo prireditve sestavljajo Anton Slana (župan Občine Sveti Jurij ob Ščavnici), dr. Feliks J. Bister (zgodovinar), dr. Andrej Rahten (Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU), Boštjan Ošljaj (župnik župnije Sveti Jurij ob Ščavnici), Alojz Štuhec (predsednik OO SLS) in Franc Čuš (predsednik Kulturnega društva za zaščito naravne in kulturne dediščine Sveti Jurij ob Ščavnici).

K sodelovanju so bili povabljeni Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Univerza v Ljubljani, Škofija Murska Sobota, Alma Mater Europaea, Univerzitetna knjižnica Maribor, Osnovna šola Sveti Jurij ob Ščavnici, Gimnazija Franca Miklošiča Ljutomer, Prleško društvo general Maister, Inštitut dr. Antona Korošca, Ustanova dr. Antona Trstenjaka.

PROGRAM OSREDNJEGA DELA PRAZNOVANJA

14. maj 2022

Sveti Jurij ob Ščavnici: Mednarodni znanstveni simpozij

sodelujoči:

- Andrej Rahten, Koroščeva vloga na dvoru Karađorđevićev,
- Emma Hatto (VB), Korošec, predsednik vlade 1928/29,
- Peter Vodopivec, Korošec, SLS in Bolgari (1918–1940/41),
- Husnija Kamberović (BiH), Korošec in Mehmed Spaho,
- Walter Lukan (A), Krek in Korošec – Korošec in Krek,
- Igor Grdina, Dva kolosa – Šušteršič in Korošec,
- Franc Rozman, Korošec – častni občan Bleda,
- Damir Globočnik (Dobitnik Nagrade Antona Korošca) – Dr. Anton Korošec v očeh karikatur.

15. maj 2022

Sveti Jurij ob Ščavnici: zahvalna maša in svečana akademija

- slavnostni govornik: dr. Ludvik Toplak,
- govornika: dr. Gregor Majdič (rektor Univerze v Ljubljani) in Anton Slana (župan);

ostale prireditve in aktivnosti:

- v letu 2021 je bil objavljen razpis za Nagrado Antona Korošca za najboljši še neobjavljeni avtorski prispevek o Antonu Korošču,
- 17. 2. 2022, Sveti Jurij ob Ščavnici, Novinarska konferenca in javna razglasitev Koroščevega leta,

- 25. 2. 2022, Sveti Jurij ob Ščavnici, Zaključek projekta prleške Atene in predstavitev monografije Sveti Jurij ob Ščavnici – Prleške Atene,
- 10. 5. 2022, Ljubljana, Tiskovna konferenca ob izdaji znanstvene monografije dr. Andreja Rahtena: Anton Korošec slovenski državnik kraljeve Jugoslavije,
- 12. 5. 2022, Maribor (Minoritski samostan), uradna predstavitev znanstvene monografije dr. Andreja Rahtena: Anton Korošec slovenski državnik kraljeve Jugoslavije, Zgodovinski inštitut Milka Kos, ZRC SAZU, Cankarjeva založba,
- 24. 6. 2022, Sveti Jurij ob Ščavnici, proslava ob dnevu državnosti – slavnostni govornik dr. Janko Prunk,
- mesečna predavanja in okrogle mize pri Svetem Juriju ob Ščavnici in v Biserjanah, kjer je v rojstni hiši dr. Antona Korošca urejena spominska soba,
- 14. 12. 2022 – obletnica smrti in zaključek Koroščevega leta,
- izdelava celostne podobe,
- obnova ostrešja rojstne hiše dr. Antona Korošca,
- ponatis faksimile knjige: Andrej Farkaš, dr. Anton Korošec,
- izdaja posebne dvojne številke Časopisa za zgodovino in narodopisje, v katerem so objavljeni prispevki udeležencev mednarodnega simpozija.

Zgodovinska vloga dr. Antona Korošca je bila ob 150-letnici rojstva s pomočjo različnih aktivnosti približana slovenski javnosti. Svoj prispevek smo dodali tudi njegovi rojaki iz Biserjan oziroma Občine Sveti Jurij ob Ščavnici.

Franc Čuš

Akad. prof. dr. Peter Štih, predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti

(Nagovor na simpoziju ob 150-letnici rojstva Antona Korošca, Sveti Jurij ob Ščavnici, 14. maja 2022)

Spoštovane gospe in spoštovani gospodje, spoštovane udeleženke in udeleženci simpozija ob 150-letnici rojstva Antona Korošca.

Pred skoraj natančno stopetdesetimi leti v Biserjanah, v neposredni bližini Svetega Jurija ob Ščavnici, rojeni Anton Korošec je odločilno zaznamoval slovensko politiko v zadnjem obdobju avstro-ogrske monarhije in v medvojni Jugoslaviji. Bil je ena redkih političnih osebnosti na Slovenskem, ki je dala pečat ne samo slovenski, ampak tudi jugoslovanski zgodovini, kot tudi zgodovini avstro-ogrske monarhije pred njenim razpadom. Še za časa svojega življenja je bil Anton Korošec ovenčan z epitetoni, kot sta voditelj in celo oče slovenskega naroda. Oboje dobro ilustrira njegov ugled in položaj, ki ga je zavzemal med Slovenci, čeprav je seveda potrebno takšne oznake, ki so bile nadevane še marsikomu drugemu, jemati s pravo mero zadržanosti, še zlasti v zgodovinopisju.

A ne glede na to je nedvomno, da je bil Anton Korošec izstopajoča slovenska zgodovinska osebnost, ki kot katoliški duhovnik in politik v času komunistične oblasti v povojni Sloveniji ni bil deležen zgodovinopisne pozornosti in še manj zgodovinskega spomina, odgovarjajočega njegovemu pomenu. Zato ne preseneča, da je prva znanstvena monografija o Korošču, ki pa obravnava le čas do konca monarhije, nastala v tujini, na Dunaju, kot doktorska disertacija na tamkajšnji univerzi leta 1990. Napisal jo je Feliks Bister, eden od soorganizatorjev današnjega posveta, in je pri Slovenski matici v slovenščini izšla leta 1992 ter tri leta kasneje pri založbi Böhlau še v nemščini. Konec leta 1990 je bil v Mariboru ob petdesetletnici njegove smrti organiziran tudi prvi simpozij o Korošču; referati so bili nato objavljeni v Prispevkih za novejšo zgodovino.

V naslednjih treh desetletjih so se slovenski zgodovinarji, pa ne samo oni, precej bolj načrtno ukvarjali s Korošcem. Med drugim sta prav tu, v Svetem

Juriju ob Ščavnici, potekala dva simpozija o Antonu Korošču. Prvi leta 2006 z naslovom *Anton Korošec in njegov čas*, drugi leta 2017 pa je nosil naslov *Anton Korošec in stoletnica Majniške deklaracije*. Vrhunec tega zanimanja za Korošca nedvomno predstavlja prav letošnje jubilejno leto, ko sta poleg že tretjega Korošču posvečenega simpozija v Svetem Juriju ob Ščavnici izšli kar dve njegovi biografiji, obe zelo obsežni. Andrej Rahten je pri Cankarjevi založbi objavil monografijo *Anton Korošec, slovenski državnik kraljeve Jugoslavije*, Mateja Ratej pa pri založbi Beletrina knjigo z naslovom *Triumfator: Anton Korošec v prvi Jugoslaviji*. Če je zgodovinopisje z omenjenimi deli in simpoziji bolj ali manj poravnalo svoj dolg do Korošca, pa ta nedvomno ostaja na področju javnega spomina nanj. Doprsni kip in spominska soba v rojstnih Biserjanah ter nagrobnik na ljubljanskem Navju, ki pa si ga deli s svojim političnim naslednikom Francem Kulovcem, gotovo ne odražajo pozornosti, ki si jo zasluži.

Ena od komaj znanih stvari o Korošču je tudi dejstvo, da je spadal med tiste slovenske politike, ki so že kmalu po vzpostavitvi nove države v dvajsetih letih 20. stoletja podpirali prizadevanja za ustanovitev Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Korošec se je že leta 1926 soprodpisal pod javni poziv za ustanovitev Akademije znanosti in umetnosti, za katero si je od leta 1935 naprej kot minister prizadeval tudi v Beogradu in jo po ustanovitvi leta 1938 kot eden njenih večjih mecenov podprl s privatno finančno donacijo. Zaradi zaslug za Akademijo je bil leta 1939, ko je postal Korošec ob 20-letnici Univerze tudi njen častni doktor, eden od treh kandidatov za njenega prvega častnega člana. Druga dva sta bila ljubljanski župan Ivan Hribar ter gospodarstvenik, kulturni mecen in predsednik društva Narodna galerija Fran Windischer. Izbor je na koncu padel na Ivana Hribarja, ki pa tudi ni bil izvoljen, saj so ga na Akademiji želeli počastiti s častnim članstvom ob njegovi 90-letnici leta 1941, a jih je prehitel začetek vojne iz njim Hribarjeva smrt.

Spoštovane gospe in gospodje, za zaključek tega nagovora mi ostane le še prijetna dolžnost, da se zahvalim občini Sveti Jurij ob Ščavnici in vsem, ki so pri tem sodelovali, za organizacijo današnjega simpozija, kot tudi za povabilo, da vas nagovorim. Želim vam uspešen posvet in lepo praznovanje Koroškevega leta. Hvala lepa.

Prof. dr. Gregor Majdič, rektor Univerze v Ljubljani

(Nagovor na simpoziju ob 150-letnici rojstva Antona Korošca, Sveti Jurij ob Ščavnici, 15. maja 2022)

Spoštovane gostje, spoštovani gosti,

v veliko čast in veselje mi je, da vas danes lahko pozdravim na dogodku, posvečenem 150. obletnici rojstva slovenskega domoljuba dr. Antona Korošca. Dr. Anton Korošec je živel in deloval v turbulentnih časih. V časih, ko je razpadala avstro-ogrska monarhija, država, v kateri smo živeli skoraj 500 let. Živel je v časih, ko se je ustvarjala slovenska nacionalna identiteta in državnost. Dr. Anton Korošec je bil tisti, ki je prebral Majniško deklaracijo v Dunajskem parlamentu, in dr. Anton Korošec je bil tisti, ki je ob koncu prve svetovne vojne avstrijskemu cesarju Karlu ob ponudbi po vstopu Slovencev v nekakšno ohlapno federacijo, zgrajeno na pogorišču avstro-ogrske monarhije, dejal: Vaše visočanstvo, prepozno je!

Dr. Anton Korošec pa je bil tudi eden od najzaslužnejših za to, da smo Slovenci leta 1919 dobili svojo, slovensko univerzo. Mojo Almo mater in verjamem, tudi Almo mater številnih od vas. Tudi v tistem času, pred sto leti, smo bili Slovenci žal razdvojeni, podobno kot danes. Poenotiti se nismo znali niti ob tako pomembnem projektu, kot je bila ustanovitev nacionalne univerze. Ker so projekt ustanovitve univerze podprli pripadniki bolj konservativne slovenske ljudske stranke, so pripadniki liberalne politične opcije temu projektu nasprotovali in zagovarjali odlog ustanavljanja univerze. Brez velike zagnanosti dr. Verstovška in dr. Rostoharja, predvsem pa brez podpore dr. Antona Korošca, ki je v tem času zasedal položaj podpredsednika vlade takratne kraljevine SHS, je vprašljivo, kdaj bi Slovenci dobili svojo univerzo. Po teh časih sprememb se je namreč kraljevina SHS in kasneje Jugoslavija pogrezala v vedno manj demokratično obdobje, v času katerega je bil interniran zaradi svojega zavzemanja za Slovenijo tudi dr. Anton Korošec, najprej v Bosno in nato na otok Hvar. Vprašanje je, če bi v tem času Slovenci lahko dosegli ustanovitev svoje univerze, če je ne bi dobili že leta 1919. Lastne univerze, na

katerih se lahko študenti izobražujejo v svojem jeziku, so nedvomno ene od najpomembnejših ustanov nacionalne samobitnosti in to vlogo Univerza v Ljubljani nedvomno opravlja že vse od leta 1919.

Univerza v Ljubljani je največja akademska ustanova v Sloveniji in z več kot 5000 zaposlenimi ter 40.000 študenti največja skupnost v Sloveniji. Kot takšna je seveda tudi zelo raznolika, a eno od osrednjih načel akademskega delovanja je in mora biti strpnost, soočanje različnih mnenj in iskanje skupne poti v prihodnost.

Pogosto pravimo, da se zgodovina ponavlja, a če beremo zgodovino Slovencev, se zdi, ne da se ponavlja, temveč se ves čas podobno nadaljuje. Z razdvojenostjo, medsebojnimi obtoževanji in nasprotovanji. Ko beremo politične razprave iz časa takoj po prvi svetovni vojni, se zdi, da se Slovenci nismo prav dosti naučili ali napredovali v zadnjih sto letih in to nas zagotovo ovira pri napredku. Naj nam bo torej zgodovina učiteljica, naj se učimo iz izkušenj in končno spoznamo, da lahko dosežemo veliko, a le če delujemo skupaj v dobro naše domovine in države Slovenije. Pri razvoju igrajo eno najpomembnejših vlog ravno univerze, ki s svojim akademskim potencialom lahko in moramo povezovati najboljše sile v družbi in voditi razvoj države in družbe!

Prof. dr. Ludvik Toplak

(Nagovor na simpoziju ob 150-letnici rojstva Antona Korošca, Sveti Jurij ob Ščavnici, 15. maja 2022)

Spoštovani župan občine Sv. Jurij ob Ščavnici g. Anton Slana, spoštovani rektor UL prof. Gregor Majdič, predstavniki javnih, cerkvenih in civilnih ustanov, udeleženci znanstvenega simpozija, cenjeni domačini, dragi gostje, dame in gospodje,

počasčen sem s povabilom, da spregovorim ob tej svečani priložnosti. Hvala.

Tukaj pri Sv. Juriju javno govorim drugič. Prvič sem nastopil pred 60 leti kot član iniciativnega odbora za asfaltiranje ceste Ptuj – Radgona preko Svetega Jurija.

Danes smo se zbrali, da obudimo spomin na dr. Antona Korošca, rojaka iz Biserjan pri Sv. Juriju ob Ščavnici, duhovnika, narodnjaka, izobraženca, slovenskega politika in državnika, ki je po 1. svetovni vojni odločujoče vplival na razvoj Srednje Evrope, zlasti pa na usodo Slovencev v prvi Jugoslaviji.

Zgodovinsko vlogo dr. Antona Korošca preučujejo zgodovinarji in pišejo knjige na univerzah. Na Dunaju dr. Felix Bister, v Beogradu dr. Zečević, v Mariboru dr. Marko Jesenšek, v Ljubljani dr. Andrej Rahten in zbornike znanstvenih simpozijev, ki jih je izdala Občina Sv. Jurij ob Ščavnici in Gimnazija Fr. Miklošiča in drugi. Prav ob 150-letnici rojstva dr. Antona Korošca smo dobili dve monografiji, dr. Mateje Ratej »Triumfator, Anton Korošec v prvi Jugoslaviji«, ki obravnava dr. Antona Korošca kot politika ter dr. Andrej Rahten pod naslovom »Anton Korošec slovenski državnik kraljevine Jugoslavije«, ki obravnava dr. Antona Korošca kot slovenskega politika ter stratega in državnika mednarodnih razsežnosti.

Ime dr. Antona Korošca je bilo za »neprave« zamolčano ali v šolskih knjigah omenjeno samo kot »konservativni slovenski politik«, in še to v negativni konotaciji. A samo za neprave.

/(Kako so dr. A. Korošca »ta pravi« v svojih krogih visoko rangirali, pa samo anekdota. Ko sem v Beogradu študiral mednarodno gospodarsko pravo, kjer je bil edini študij te vrste, sem imel privilegij, da sem ob petkih popoldne potoval s tem modrim vlakom v Ljubljano v družbi slovenskih politikov v Beogradu. Ritual pri skupni mizi se je začel z vici. Zgodovinar dr. Dušan Biber je povedal, da se bo vodja slovenskih komunistov preimenoval iz Popit v Kopit, ker je slišal, da so se vsi veliki slovenski politiki pisali na K kot Korošec, Kardelj, Kidrič, Kocbek in Kaučič. Hočem reči, ime in taka primerjava je bila dovoljena za ta prave.)//

Danes želim izraziti čestitke in zahvalo zgodovinarjem, da odkrivajo resnične razsežnosti dr. Antona Korošca in njegov pomen za razvoj slovenske narodne, kulturne, gospodarske, duhovne in politične identitete. Rojakom pri Sv. Juriju pa hvala za organizacijo in domoljubno spodbudo.

V svojem nagovoru se bom omejil na dr. Antona Korošca kot rojaka iz Sv. Jurija, da bi izzval zgodovinarje k preučevanju še nekaterih vidikov:

- kako je otroštvo zaznamovalo karakter dr. A. Korošca, njegovo razumevanje in politično vizijo v Sloveniji,
- kako je otroštvo navdihovalo njegovo vizijo Slovenije v mednarodnih odnosih, na Dunaju in v Beogradu,
- njegovo toleranco do drugače mislečih in voljo povezovanja ter
- kako je otroštvo vplivalo na razumevanje solidarnostne ekonomije in volilne pravice žensk kot predpostavke politične demokracije za vse.

I.

Najprej tukaj želim spomniti, da je Anton Korošec, rojak iz Biserjan pri Sv. Juriju ob Ščavnici v Prlekiji, rojen 12. 5. 1872, odraščal v tradicionalni slovenski kmečki, krščanski in narodno zavedni družini v Prlekiji ter se oblikoval v letih, ko je njegov sedem let starejši somišljenik dr. Janez Evangelist Krek pisal knjigo Črne bukve kmečkega stanu. Želim deliti svoje misli o tem, kako je okolje pri Sv. Juriju zaznamovalo in determiniralo njegovo šolanje ter vse njegovo življenje in delo.

- Kmečko okolje na začetku 20. stoletja mu je dalo občutek za realnost, za primarno potrebo ljudi in naroda po svobodnem trdnem gospodarstvu, kar je prvi pogoj za osebno ter narodovo svobodo in neodvisnost. Kdor je namreč gospodarsko odvisen, ne more biti svoboden, ne kot posameznik, ne kot narod. Danes je vsa Evropa gospodarsko odvisna od ruskega plina, zato ni sposobna braniti osnovnih pravic suverenih narodov in držav v Evropi in ne trpečega ukrajinskega ljudstva. Tudi ideologije, ki želijo proletarizirati narod, v resnici želijo klientelistični sistem, imeti odvisne

plebejce, katerim bodo kot patriciji v starem Rimu delili kruha in iger, ti pa, da jih bodo čistili.

- Lokalna skupnost pri Sv. Juriju mu je dala socialno inteligenco, občutek in zavest solidarnosti, vzajemnega spoštovanja, identitete, tolerance in organizacije, ki je programsko grajena od spodaj navzgor. In kot taka je bila tudi temelj SLS, kar je sicer značilnost vseh konservativnih strank. Vidimo tudi danes, da so stranke, ki temeljijo samo na pragmatičnih dnevnih interesih strankokracije in so grajene populistično od vrha navzdol, primerne za ene volitve, za eno prevaro in so zato kratkega veka za enega izmišljenega liderja, ki bi ščitil njihove interese.
- Družina mu je dala čustveno inteligenco, empatijo in krščansko vzgojo. Cerkev pa mu je dala zgodovinsko in presežno transcendenčno dimenzijo, občutek za hierarhijo vrednot in odgovornosti vključno s slovensko narodno zavestjo, kar vse je na odličnih šolah še sam strastno nadgradil. V hierarhiji vrednot je posebej poudarjal, da je interes naroda nad vsemi interesi stranke. Glede odnosa vere in šole je sledil Slomškovega sporočila »Božja beseda bodi vam luč, materin jezik pa ključ do zveličavne omike.«
- Vse to, kar so mu dali družina, vera, lokalna skupnost in dobre šole, je dr. Antona Korošca determiniralo tako doma pri oblikovanju politične strategije v Sloveniji kot na Dunaju in v Beogradu, da je iskal optimalne rešitve za Slovence najprej znotraj Habsburške monarhije in kasneje znotraj Jugoslavije. Spoznal je, da imajo velike sosedne države interes, da razkosajo Slovenijo, velike sile na S, V, J in Z pa, da razkosajo Srednjo Evropo, skratka da velike ribe požrejo male ribe.
- Okolje, mikrokultura v Prlekiji je Antona Korošca spodbujala, da je izgrajeval in izpopolnjeval tudi sebe, kot se je to spodobilo za gospoda in kot je to okolica v Prlekiji pričakovala. Prebral sem citat, da bi naj dr. Franc Simonič iz Svetinj pri Ormožu zapisal, da je največja čast kmeta v Prlekiji, kako daleč bo došolal svojega otroka. In prav zahvaljujoč taki tradiciji in kulturi pri Sv. Juriju je bilo v prvi polovici 20. stoletja spodbujenih več mladih uka željnih in dela voljnih ljudi, ki so desetletja za tem s srcem sooblikovali politično, gospodarsko, duhovno in kulturno identiteto Slovencev in Slovenije.

Samo za ilustracijo si zamislimo pred 100 in več leti, kako je pri Sv. Juriju dr. Anton Korošec maševal. Mežnarjevi otroci Edvard in Jože Kocbek so mu ministrirali in se družili z gostilničarjevi otroci brati Krefti, liberalci in kasneje komunisti.

Poldrugo desetletje za tem je mlajši Kreftov brat Vlado organiziral Društvo kmečkih fantov in deklet ter gradil Dom Matije Gubca. Bratko Kreft je

napisal Velika puntarija. Ivan Kreft je šel v Španijo delat revolucijo. Edvard Kocbek je pisal Premišljevanje o Španiji.

Ti moške so v Ljubljani prevzeli intelektualno vodenje treh osnovnih slovenskih idejnopolitičnih usmeritev: Korošec desno sredinsko vodilno politično silo v Sloveniji, kar mu je dalo politično stabilnost za odločilno vlogo v Beogradu. Krefti, mogli bi reči buržujski otroci, so šli v levo proletarsko komunistično opcijo. Edvard Kocbek kot res proletarski mežnarjev otrok, pesniško navdahnjen, pa je v Ljubljani izbral pot krščanskega socializma, krščansko vero in socialno reformo brez močne socialne in politične baze. Njegovo misel je v veliki meri v naslednjih desetletjih sporočal škof Grmič, ki je še dal svoj pogled na duhovno prenovo. Vsi, danes bi rekli levi in desni, pa so se v Ljubljani soočali z namišljeno izključujočo logiko, teorijami nepomirljivega spora in slovenskega razkola.

Za vse naštete Jurjevičane pa je značilno, kot za Prleke nasploh, da so imeli razvojno politični program, ki so ga gradili od spodaj navzgor in da so bili v dialogu strpni do drugače mislečih. Vse to je bilo v razkoraku z okoljem v Ljubljani, ki se je že pred tem polno 19. stoletje izčrpavala po jakobinski tradiciji z delitvijo duhov in kulturnim bojem, po prvi svetovni vojni pa z razrednim bojem, kar je Ljubljansko pokrajino vodilo v bratomorno lokalno državljansko vojno. Poleg naštetih velikanov in rodoljubov so v zborniku »Sv. Jurij prleške Atene« lepo opisani številni res zaslužni rojaki. Čestitam in hvala Francu Čušu ter soavtorjem za sijajno predstavitev.

II.

Kot drugo bi želel deliti nekaj misli o Korošču v politiki na Dunaju, v Ljubljani in v Beogradu.

Dota, ki jo je prinesel iz otroštva, mu je zagotavljala uspeh na Dunaju, kot vodji Jugoslovanskega kluba v dunajskem parlamentu, da je uspešno povezal interese južnoslovanskih narodov v luči interesov Slovencev kot narodne identitete v pogojih parlamentarne demokracije. V tem svojstvu se je pogajal s Kraljevino Srbijo o združitvi v Kraljevino SHS ter kot minister ali predsednik vlade ob močni volilni podpori SLS uspešno krmaril med Srbi, Hrvati in Muslimani, vse zato, da bi zagotovil in obranil položaj Slovencev kot naroda.

V Ljubljani je s povezovanjem premagal notranje spore in dosegel politično enotnost stranke. Utrdil je strankarsko infrastrukturo od temeljev do vrha in oblikoval gospodarski program SLS z močnimi elementi solidarnostne socialno tržne ekonomije v zadružništvu, vse z vizijo, da zagotovi Slovenijo kot celoto, vključno s povezavo Slovencev v zamejstvu. Ekonomski model

socialno tržne ekonomije, ki so ga v Ljubljani oblikovali po Krekovi smrti izobraženci, zlasti Gosar in Ušeničnik, je bil filozofski temelj SLS in so ga Nemci nadgradili desetletje kasneje, po 2. svetovni vojni, kot temelj novega modela za Evropsko skupnost.

Glede na to, da je v Beogradu opravljal najodločilnejše funkcije kot predsednik vlade, kot večkratni minister in kot predsednik Senata, je imel odločilno besedo pri ustanovitvi Univerze v Ljubljani in ustanovitvi Slovenske akademije znanosti in umetnosti, SAZU. Odnos do slovenske kulture je izkazoval tudi s tem, da naj bi kupil vsako knjigo, ki je izšla v slovenskem jeziku, zlasti pa z dobrodelnostjo in štipendijami za mlade talente.

Kozmopolitska in intelektualna razsežnost dr. Antona Korošca se potrjuje tudi v mednarodni dejavnosti. Leta 1926 se je osebno udeležil prvega kongresa Panevropskega gibanja na Dunaju, kjer je poudaril pomen tesnega evropskega sodelovanja za Združeno Evropo.

Spričo poznavanja socialnih danosti in kulturnih potreb Slovencev, poznavanja parlamentarne demokracije, poznavanja domače in mednarodne konstelacije političnih sil je v hierarhiji vrednot postavljал interes naroda nad partikularne strankarske interese. Tako je uspešno kljuboval skušnjavi strankokracije in kulta osebnosti, ki je sicer značilnost populističnih in pragmatičnih strank brez programa, se zavzemal za enako in splošno volilno pravico ter posebej volilno pravico žensk.

III.

In tretje, želim poudariti toleranco.

Posebej želim poudariti, da je iz rodne vasi nosil v sebi kulturo strpnosti do drugače mislečih, da je vodil iniciativo za politično vključevanje z volilno pravico žensk, ki so ji t. i. naprednjaki nasprotovali in da je s sposobnostjo povezovanja uspel povezovati in navdihovati politiko Slovencev. Rojak iz sosednje Negovske fare dr. Anton Trstenjak mi je pripovedoval, da so dali Turnerjevo štipendijo dr. Bratku Kreftu in ne Cirilu Žebotu, ko je bil Trstenjak tajnik, predsednik pa je bil rektor UL dr. Matija Slavič, rojak iz Križevcev, vse ob vednosti Korošca. Podobno kot piše dr. Andrej Rahten, da naj bi dr. Korošec sam posredoval štipendijo za Kocbeka, čeprav je bil v opoziciji Korošcu, kar Kocbek javno ni smel povedati.

Toleranca dr. Antona Korošca je izzivala številne opazke v Ljubljani, z namigovanji, da gre za »kontroveržno osebnost«, seveda pri ljudeh, ki zaradi tradicionalnega izključevanja do drugače mislečih tolerance niso bili sposobni. Še nekaj želim poudariti: dr. Anton Korošec ni poznal t. i. nacionalnega razkola, razklanosti Slovencev, ki ga poudarjajo mediji in ljudje z izključujočo

logiko jakobinske provenience, obremenjeni s klerofobijo in militantnim ateizmom.

V tej zvezi še anekdota. Trstenjak me je opozoril, da je njegova fara Negova v 23 letih med obema vojnama dala več kot 10 izobražencev, v enakem času po drugi svetovni vojni pa 3. Ugotovim, da enako v sosednih Juršincih. Po 2. svetovni vojni so bili ljudje in kraji odrinjeni na rob družbe prav zaradi tolerantnosti, kar bi preseglo današnji slavnostni dan.

IV.

In še nekaj stavkov o politično strankarski strukturi v Slovenji, ki jo je dr. Anton Korošec uspel dvigniti na nivo stabilnih demokracij po tem, ko je nasledil dr. Ivana Šušteršiča. V stabilnih demokracijah imamo dve osnovni stranki, t. i. desni center, konservativno stranko, ki ima dolgoročni gospodarski in socialni program dela, varčevanja in razvoja ter t. i. levi center, socialno potrošniški kratkoročni program delitve, pravične mesečne plače za sproti. //(Tako je v stabilnih demokracijah, tudi v EU. Če pa se zgodi, da zmaga skrajna levica, kot boljševiki v Rusiji, liberalci pod Mussolinijem kot fašisti ali skrajna desnica pod Hitlerjem kot nacisti, je ravnotežje porušeno in sledila je 2. svetovna vojna. Podobno je 50 let kasneje je v Srbiji zmagala skrajna levica z Miloševićem, na Hrvaškem liberalci s Tuđmanom, v Bosni pa Muslimani in zgodila se je balkanska vojna.)//

V tej zvezi želim poudariti, da je Korošec vključeval inteligenco, ki je vodila strategijo SLS do izгона pod nacizmom oz. pod komunizmom. Tradicijo in temeljne principe SLS naj bi nadaljevala po 50-letni prekinitvi pravna naslednica SLS, ki jo je vodil g. Ivan Oman, ustanovil pa prav na rojstni dan Antona Korošca 12. maja 1988 v Ljubljani. Ob obletnici so mu minuli četrtek slovesno odkrili spominsko ploščo na njegovem domu.

Spoštovani, in še za zaključek nekaj besed.

Glede narodno politične razsežnosti povzamem sklepno misel dr. Andreja Rahtena v zadnji knjigi »Anton Korošec – slovenski državnik kraljevine Jugoslavije«: »Ne samo, a v veliki meri je prav njegova zasluga, da zavesti o povezanosti Slovencev in njihove pravice do samoodločbe ni bilo mogoče izbrisati. Tega niso uspeli niti okupatorji z brezobzirno politiko nasilja in razkosanja slovenskega etničnega ozemlja niti centralistično-unitaristični poskusi dela komunističnega vodstva v drugi Jugoslaviji.«

Moja besede o dr. Antonu Korošču kot politiku, državniku in strategu naj bodo spodbuda za nadaljnji razmislek slovenskim zgodovinarjem, politikom in učiteljem, da ocenijo, kako pomembna je družinska vzgoja za razvoj

čustvene inteligence in empatije, kakšen je pomen družbenega okolja za razvoj socialne inteligence človeka, tolerance, solidarnosti in domoljubja in kakšen je pomen spiritualne vzgoje za kozmopolitsko in presežno razsežnost ter za razumevanje demokracije in svobode za vse. Posebej apeliram na starše in lokalno skupnost, da se zavedajo, da je investicija v vzgojo in izobraževanje najboljša naložba.

Sv. Jurij je najboljši dokaz in spodbuda vsem Slovencem, tudi danes za jutri.

Anton Slana, župan občine Sv. Jurij ob Ščavnici

(Nagovor na simpoziju ob 150-letnici rojstva Antona Korošca, Sveti Jurij ob Ščavnici, 14. maja 2022)

Spoštovane gospe in gospodje.

Cenjeni poznavalci, raziskovalci ter simpatizerji našega rojaka dr. Antona Korošca.

V veselje mi je in v čast si štejem, da mi je dana priložnost pozdraviti vas, zaželeli dobrodošlico pri nas na prireditvah, ki bodo danes in jutri potekale v spomin in čast našemu rojaku, rojenemu in odraščajočemu v Biserjanah.

Glede naših prepoznavnih rojakov si niso bili enotni v preteklosti, ne danes in ne gre za pričakovati, da bi si bili v prihodnje.

Burijo duhove, posameznikom povzročajo nelagodnosti, slabo spanje na verskih, političnih in še katerih področjih.

Krešejo se znanstvena in laična mnenja poznavalcev, a obenem vedno znova vzpodbujajo razmišljanja.

Zato takšna in podobna strokovna soočenja mnenj, poznavanj in razlag še kako prav pridejo.

Prav gotovo tisti, ki se odgovorno spoprijemate z znanstvenim tolmačenjem, veliko odkrivате ter o odkritem razmišljate.

Naš pokojni častni občan, žal že pokojni dr. Vekoslav Grmič, eden največjih slovenskih mislecev ter premišljevalcev, mi je ob enem najinih zadnjih obiskov z ženo pri njem, ko sem ga vprašal: »Stric, koliko knjig pa imate v teh dveh sobah? rekel: »Ja, menda ja mora človek nekaj prej prebrati, kot kaj pove in napiše.« Povem vam: knjige vsepovsod okrog njega. Drugo leto se bo naš kraj prav gotovo spomnil in praznoval sto let njegovega rojstva.

Želim nam veliko novih ali potrditvev dosedanjih spoznanj tako o našem Bižikovem Tončeku po domače ali dr. Antonu Korošču po evropsko.

Naj vam bo lepo pri nas in z nami!

Dr. Vincenc Rajšp

(Koroščeva nagrada 2021)

Dr. Feliks J. Bister je avtor pobude in nosilec finančne nagrade za:

»RAZPIS NAGRADE V SPOMIN DR. ANTONA KOROŠČA, POLITIKA IN DRŽAVNIKA EVROPSKEGA FORMATA (1872–1940) ZA 150-LETNICO ROJSTVA

Razpisa nagrade v višini 5.000,00 EUR (pet tisoč evrov) se lahko udeleži vsaka oseba ne glede na starost in poklic ter državljanstvo. Še neobjavljena besedila naj bodo v tematskem okviru Koroščevega delovanja. Tekst v slovenščini naj obsega največ 30.000 znakov s presledki in v pisavi Times New Roman 12. Avtor/ica žiriji odstopi pravico objave s kratkimi biografskimi podatki.

Besedilo je treba poslati pod geslom »**nagrada A. K.**« najkasneje do konca leta 2021 na računalniški naslov: **vincenc@rajsp.si**. O dodelitvi nagrade bo odločala petčlanska žirija, ki vsote ne bo delila. Proti njenim sklepom pravni postopek ni dovoljen.«

Za posredovanje razpisa so bili naprošeni: Zveza zgodovinskih društev Slovenije: predsednica dr. Dragica Čeč, Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča v Mariboru: prof. dr. Darko Friš ter Teološka fakulteta v Ljubljani: tajnica fakultete univ. dipl. prav. Mojca Kucler Dolinar ter Slovensko zgodovinsko društvo za novejšo in sodobno zgodovino: dr. Helena Jaklitsch.

Nagrajeni tekst je izbrala režija na seji 3. februarja 2022 v sestavi dr. Vlasta Stavbar, dr. Vinko Škafar, prof. Franc Čuš, dr. Feliks J. Bister in dr. Vincenc Rajšp.

Izmed prispelih tekstov:

- Dr. Anton Korošec v očeh karikatur,
- Pogled na dr. Antona Korošča z osebnega zornega kota. Ob 150. obletnici njegovega rojstva,

- Kritične opazke Antona Korošca na pen klube na predvečer zasedbe Jugoslavije – primer ideološke konfrontacije tistega časa,
- Anton Korošec med sodobniki in v zgodovini,
- Moj »BOTI«,
- Politično delovanje dr. Antona Korošca v drugi polovici tridesetih let 20. stoletja in
- Politična usmeritev dr. Antona Korošca v kontekstu katoliške politične misli v tridesetih letih 20. stoletja

je bil izbran prvi: **Dr. Anton Korošec v očeh karikatur.** Nagrada je bila podeljena na Koroščevem simpoziju pri Svetem Juriju ob Ščavnici 14. maja 2022.

Dr. Feliks Bister

(Slavnostni govor ob odprtju spominske sobe dr. Antona Korošca, Biserjane, 28. maj 2017)

Draga gospa Alenka Ketiš in družina,
spoštovani častni gostje,
učenjene priče današnje zgodovinske slovesnosti!

Da sem pred desetletji izbral življenje in delovanje dr. Antona Korošca za temo svoje doktorske naloge, je zasluga urednika avstrijskega krščanskosocialnega glasila »Die Reichspost«, *Friedricha Funderja*, ker prej v nobeni slovenski publikaciji nisem naletel na Koroščevo ime. *Funder* ga v svojih spominih večkrat omenja kot državnozborskega poslanca. Zame je bilo odločilno, da je bil Korošec zanj »borbeni voditelj katoliških Slovencev, robustnejši od njegovega učenega rojaka, poslanca-profesorja dr. Kreka«.

Tako sem po svojem absolutoriju v študijskem letu 1964/65 z meddržavno avstrijsko-jugoslovansko štipendijo obiskal arhive od Beograda do Ljubljane in seveda tudi pregledal arhivsko gradivo v Mariboru. Od tam sem prišel 25. septembra 1965 prvič v takratni Videm ob Ščavnici in ganjen prestopil prag rojstne hiše Antona Korošca v Biserjanah, o kateri niti nisem vedel, da še obstaja in to le malenkostno spremenjena. Vsi njeni lastniki tedaj in pozneje so me gostoljubno sprejemali; z rajnim Ludvikom sva postala celo prijatelja. Tudi župnik Rado Junež je bil moje teme zelo vesel, ker se tedaj niti sanjati ni upal, da bo pri vseh težavah z oblastjo doživel tako pozornost dunajske univerze uglednemu domačinu Antonu Korošču.

S tem uvodom sem hotel razložiti, zakaj so me prireditelji danes izbrali za slavnostnega govornika ob odprtju spominske sobe za dr. Korošca, ki je bil v prvi polovici 20. stoletja nedvomno najuglednejši slovenski politik in državnik evropskega formata. Slučajno me je pred nekaj dnevi obvestil mlajši kolega-zgodovinar, potomec dalmatinske družine v Londonu, da je na univerzi v Southamptonu prof. Mark Cornwall pristal na disertacijo o Antonu Korošču.

Medtem so hvala Bogu v obdobju samostojne Slovenije slovensko zgodovinopisje obogatili številni mlajši kolegi in kolegice z dragocenimi publikacijami o Korošču, ni mi pa znano, da bi kakšna slovenska univerza načrtno skrbela za monografije o Korošču ali kakšnem drugem važnem politiku habsburške monarhije.

Zato danes namenoma ponovim vprašanje iz leta 1917, ko ugledni dalmatinski politik Pero Čingrija v Dubrovniku želi izvedeti od sina Melka, poslanca na Dunaju, »Kakav je čovjek Korošec?« in sin mu na kratko odgovori: »On je pop, ali narodan čovek kao i Krek.«

Sprašujmo dalje in vsak naj odgovori zase:

- Kdo je bil Anton Korošec, ki ga je akademik Anton Trstenjak označil kot »neklerikalca na čelu klerikalcev«?
- Kdo je bil Anton Korošec, ki ga ima njegov večletni pristaš Jakob Mohorič v svoji Zgodovini krščanske demokracije za politika, pri katerem je »taktika prevladovala nad ideologijo«?
- Kakšen antikomunist je bil Korošec, ko nas je France Filipič presenetil s podatkom, da se je kot podpredsednik prve skupne vlade v Beogradu 1918 izrekel proti prepovedi komunistične partije?

Dovolite nadaljnja vprašanja:

- Ob stoletnici Majniške deklaracije, ki so jo nekateri imenovali kar Koroščevo deklaracijo, smem vprašati, kako ravnaajo tiste občine – nad 300 jih je –, ki so dr. Korošču svojčas podelile častno članstvo, s svojo tzd. dediščino?
- Zakaj Korošec za svojo nesporno podporo pri ustanovitvi univerze in SAZU ni deležen javne pozornosti?

In zadnje vprašanje:

- Se zavedamo edinstvenega slovenskega primera, da politik, ki je štiri desetletja merodajno oblikoval narodno usodo, v svoji domovini – današnji Republiki Sloveniji – razen v domači občini nima ne ulice, ne ceste s svojim imenom?

Pred tem ozadjem močno upam, da je današnja slavnostna otvoritev spominske sobe v njegovi rojstni hiši začetek pravične ocene in osnovnega spoštovanja s strani naroda, za katerega je Korošec nesebično deloval in ki ga je ljudstvo podpiralo med obema vojnama pri volitvah v glavnem z absolutno večino. Pieter M. Judson, mednarodno priznani strokovnjak za zgodovino habsburške monarhije, v svojem najnovejšem delu navaja med prominentnimi

nacionalnimi politiki, ki so začeli kot parlamentarni akterji na Dunaju, poleg Tomáša Masaryka tudi Antona Korošča.

Prepričan sem, da je skrajni čas končno zagotoviti Antonu Korošču zaslu-
ženo mesto v našem vseslovenskem zgodovinskem spominu, in to neodvisno
od vsakega svetovnonazorskega stališča.

Prof. dr. Janko Prunk

(Govor ob državnem prazniku v Sv. Juriju, 24. junij 2022)

Ljubi Slovenci, dragi rojaki iz Svetega Jurija, spoštovani in cenjeni gospod župan Anton Slana in kolega in prijatelj profesor Franc Čuš, hvala vama obema za povabilo v Sveti Jurij, zaradi katerega sem počaščen.

Jutri praznujemo enega največjih dejanj naše slovenske narodne zgodovine: proglasitev samostojne, neodvisne slovenske države, Republike Slovenije. S praznovanjem tega dejanja, ki smo ga Slovenci doživeli pozno v svoji zgodovini, se zavedamo njegovega pomena, da smo se postavili ob bok večjih in starejših evropskih narodov in dosegli z njimi enakopravnost.

To, da bomo kot neodvisna država sprejeti v družino neodvisnih držav sveta, nam je že 23. decembra 1991 sporočil v svoji čestitki nemški zvezni predsednik Richard von Weizsaecker in zatrdil, da nas nemški narod pozdravlja. Ta čestitka predsednika države nemškega naroda, ki nas je stoletja v zgodovini hotel osvojiti in potujčiti, je bila zame kot zgodovinarja najbolj radosten in pomemben dokaz naše dozorelosti in enakopravnosti in verjamem, da je tako občutila tudi večina Slovencev.

Naša zgodovinska pot do tega uspešnega dejanja je bila dolga in polna naporov, vrednih občudovanja, da smo se kot malo ljudstvo in potem mali narod sploh ohranili. Da je tako, se imamo zahvaliti svoji naravni trdoživosti in zvestobi svojemu jeziku, v katerem nam je naš utemeljitelj slovenske pisane besede Primož Trubar dal abecedarij, katekizem in ime in je LUBIM SLOVENCEM zaželel mir, milost in pravo spoznanje božje, kar je bilo potem stoletja temelj narodnemu razvoju.

Nekaj stoletji pozneje je največji slovenski pesnik in narodni buditelj France Prešeren dodal še našo srčno zvestobo in prerokoval, da se bodo vremena Slovincem zjasnila in da bo njegova poezija v slovenskem jeziku ostala, ker je iz srca svoje kali poglala. Slovenci smo potem vse, kar smo delali, ustvarjali iz lastnih moči, iz srca in nikomur nič jemali ali škodovali, na kar smo lahko posebej ponosni in to lahko vedno povemo.

Prešernova prerokba in njena utemeljitev je potem dobila svoj politični izraz v revolucionarnem letu 1848, ko je najbolj bistra in pogumna slovenska oseba Matija Majer – Ziljski oznanil slovenski narodni program – Zedinjeno Slovenijo, v katero naj se združijo vse dežele, v katerih prevladuje slovenski jezik, ki naj postane v njih tudi uradni jezik uprave in šolstva. Poudaril je, da je slovenski narod slovenski jezik. Ta je ostal do danes naš narodni temelj in vse, kar smo naredili in dosegli, je bilo v imenu svojega jezika in srčne zvestobe njemu.

Žal smo imeli v svojem razvoju v naslednjih obdobjih tudi omahljivce, bodisi politike in tudi kulturnike, ki so v svojem malodušju dvomili v možnost slovenskega narodnega obstoja in razvoja. Toda glavni ljudski tok so usmerjali ljudje poguma, zvestobe in ljubezni, ki so hrabril Slovence v vztrajanju v njihovem jeziku.

Pa smo prišli do dveh pomembnih mož v 20. stoletju, doma v tem lepem slovenskem kraju, Svetem Juriju v Prlekiji: do duhovnika, politika in državnika Antona Korošca, ki nas je z majniško deklaracijo izpeljal iz avstrijsko-nemške nadoblasti v jugoslovansko državo, kjer se je naša narodna bit lažje uveljavljala, čeprav ne v čisto idealnih razmerah. Drugi je bil Korošček sosed, profesor, pesnik in premišljevalec človekove in narodne usode – Edvard Kocbek. Ponosni in pošteni moramo biti spominu teh dveh odličnih mož slovenskega naroda, katerih delo je vgrajeno v našo narodno osvoboditev junija 1991.

Direktno pa nas je v našo narodno-državno osamosvojitve vodila nova Majniška deklaracija, ki so jo na kongresnem trgu v Ljubljani oznanile nove demokratične opozicijske sile 8. maja 1989.

Danes imamo svojo državo, ki je za narod tako pomembna, kot je za človeka osebna svoboda. Danes to vidimo na primeru Kataloncev, Baskov, Škotov, ki se trudijo za svojo nacionalno državo, ki jih bo predstavljala v Evropski uniji.

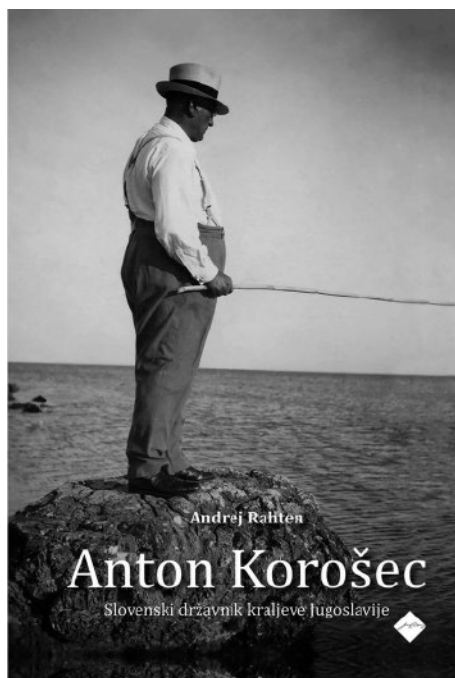
Veselimo se svoje države, imejmo jo radi in ne govorimo o njej slabo, če jo občasno upravljajo ljudje, ki nam niso po volji. Ne govorimo, da pri nas vlada diktatura in razni -izmi, ki maličijo človekovo svobodo in državo. Naša država ima trdno demokratično podlago, ki omogoča demokratično spreminjanje oblasti in razvoj novih konceptov našega medsebojnega svobodnega življenja.

Trenutni prvi slovenski politik, predsednik vlade, ves čas svoj program predstavlja kot gibanje svobode in upajmo, da je ne bo usmeril ne na levo ne na desno, niti ne v vulgarni liberalizem.

Zaupajmo v našo srečno zvezdo. Zato vam želim, da se danes zvečer in tudi jutri, na rojstni dan naše države, počeno povesele in tudi da vedno ohranjate optimizem in srčnost, saj je domovina od nas vseh, »ki dobro v srcu mislimo«.

POROČILA IN OCENE – REPORTS AND REVIEWS

ANDREJ RAHTEN: DR. ANTON KOROŠEC, SLOVENSKI DRŽAVNIK KRALJEVINE JUGOSLAVIJE. Glavni urednik dr. Aljoša Harlamov, Cankarjeva založba – Založništvo, Ljubljana 2022, 599 str.

Luč sveta je zagledala nova zajetna knjiga o dr. Antonu Korošču, slovenskogoriškemu rojaku iz Biserjan pri Sv. Juriju ob Ščavnici, ki je bil vplivni slovenski državnik Kraljevine Jugoslavije. Knjiga ponuja vpogled v neverjetno dinamično, bogato in vsestransko razgibano politično kariero in ustvarjalno

življenje Antona Korošca v obdobju med obema vojnama, ko so vedno bolj naraščala nesoglasja v novi, skupni prvi jugoslovanski državi. Napisal jo je **dr. Andrej Rahten**, znanstveni svetnik ZRC SAZU v Ljubljani in redni profesor na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, tudi sicer avtor številnih monografij, med drugim odmevnega dela *Prestolonaslednikova smrt*. Za svoje delo je leta 2002 prejel zlati znak ZRC SAZU. Bil je tudi slovenski veleposlanik na Dunaju.

Avtor v monografiji razkriva Koroščeve ključne značajske lastnosti, ki so botrovale njegovim političnim uspehom in podžiga bralčevo radovednost z manj znanimi podatki, kot so njegova ljubezen do ribičije – ki jo je imel priložnost izživeti v času konfinacije na Hvaru – in politikov talent za smučanje, ki mu je na Črnem vrhu prinesel pokal. Dr. Korošec je bil velik mož dejanj, mož ustvarjalnega značaja, bistrega uma in odločnosti. Predgovor h knjigi, ki jo je izdala Cankarjeva založba, založništvo iz Ljubljane, je napisal eden najboljših poznavalcev Koroščevega dela in življenja **dr. Feliks J. Bister**; recenzenta sta bila **dr. Bogdan Kolar** in **dr. Jurij Perovšek**. Knjigo je uredil in jezikovno pregledal Tine Logar, oblikoval in tehnično uredil **Matej Nemec**. Imensko kazalo je izdelal **dr. Robert Devetak**. Pod monografijo se je kot glavni urednik podpisal **dr. Aljoša Harlamov**. Izšla je v visoki nakladi

1500 izvodov, kar samo po sebi potrjuje njen pomen v slovenskem zgodovino-pisju. Spoštovanja vredno delo, ki ne nastane preko noči.

Avtor, ki sodi med najbolj plodovite pisce novejšje dobe in se sistematično ukvarja z obdobjem, v katerega uvršča tudi dr. Antona Korošca, je še enkrat dokazal mojstrsko vihtenje peresa in predvsem obvladovanje tematike, ki jo je znanstveno korektno in objektivno obdelal. Čeprav je o dr. Korošču izšla že množica knjig, pisanih z različnih zornih kotov in izpod peres politično-ideološko gledano tudi Koroščevih nasprotnikov, nam avtor v maniri poštenega kronista naniza mnoga bolj ali manj znana dejstva, ki jih spretno »osveži« z novimi pogledi, do katerih je prišel med proučevanjem in študijem virov. Dr. Korošec je bil kompleksna osebnost, ne samo kot človek, pač pa tudi kot duhovnik in politik ter predvsem kot politični voditelj, ki je imel po mojem osebnem prepričanju naravni talent za politika. Mož je vedel, kako se pletejo in prepletejo tanke niti politike, in to še posebej v beograjskih krogih, kjer se je več kot odlično znašel. Seveda je delal tudi napake, katerih nam avtor ne zamolči. Najbrž ne bom pretiraval, če zapišem, da se je dr. Rahten lotil enega od fundamentalnih del, s katerim je postavil dr. Korošca na mesto, ki mu v zgodovini gre. Sam tudi kot bralec v knjigi pogrešam nekaj več tehtnih obrazložitev glede njegovega antisemitizma (tega ne zanika, a hkrati opozori, da ni bil zagovornik nacistične rasne politike) in predvsem njegovo zakoreninjeno nasprotovanje prostozidarstvu. Da je bil antikomunist (ko je bil notranji minister, je to še kako dokazal), je samo po sebi umevno – o tem ni dilem. Gle-

de Koroščevega odnosa do prostozidarstva se mi zdi, da še ni vse povedano. Avtor nas namreč opozori, da je v literaturi mogoče najti podatke, da je dr. Korošec spiske prostozidarjev dostavljal nemški obveščevalni službi. Ali je to res ali ne, bo pokazala šele temeljita raziskava in analiza virov, če bo do njih (že) mogoče kmalu priti. Rahten namreč dodaja, da kljub nekaterim ohranjenim dokumentom tega ni mogoče z gotovostjo potrditi, a tudi zanikati ne, saj so imeli tudi vplivni prostozidarji za dr. Korošca obremenilno gradivo. Kot lahko preberemo, so ga uvrstili na vrh seznama Nemcem sovražnih politikov. Vse to so precejšnje dileme in silijo bralca k razmisleku, kaj je res in kaj ni. Zato se tudi globoko strnjam z avtorjem, da bi bilo treba čas, ko je bil dr. Korošec notranji minister v Stojadinovičevi vladi, posebej obdelati in v tem kontekstu raziskati, potrditi ali dokončno zavreči omenjene dvome. Glede na Rahtenovo raziskovano vnemo in delovno energijo bomo mogoče to čez čas prebirali v novi knjigi. Antikomunizem in prostozidarstvo v povezavi z obveščevalnimi službami je tematika, ki bo terjala veliko poglobljenega raziskovanja. Glede na odprtost arhivov obveščevalnih služb pa se bojim, da bo marsikaj za vedno ostalo zavito v tančico skrivnosti. Tako pač je. Ni pa skrivnost, da so nekateri vplivni nacistični krogi po letu 1938 dr. Korošca označili za »sovražnika nemškega naroda« in ga imeli za nacističnim ambicijam nenaklonjenega politika. To je bilo res, čeprav je kot spreten politik navzven podpiral pragmatično politiko ministrskega predsednika Stojadinovića. In še na nekaj nas avtor izrecno opozori, namreč dr. Korošec naj bi po začetku

druge svetovne vojne 1. septembra 1939 v Jugoslaviji še vedno videl najboljši branik za slovenski narodni razvoj.

V Koroščevi politiki je bila glavna stalnica predvsem ohranitev jugoslovanske države kot zagotovila avtonomnega razvoja slovenskega naroda. V številnih kriznih razmerah je prav zato nastopal kot neke vrste rešitelj kraljeve Jugoslavije; njegova premišljena politika je Sloveniji znotraj Jugoslavije omogočila tudi precejšnjo avtonomijo. Korošec je vrhunec svoje politične kariere dosegel po prvi svetovni vojni, ko je najprej odločilno pripomogel k ustanovitvi jugoslovanske države, nato pa pomembno sooblikoval njeno politično sceno. Njegovo politično delovanje je ujeto in predstavljeno tudi z bogato zbirko fotografij, ki izdajajo Koroščevo ljubezen do javnih in družabnih dogodkov ter pričajo o politikovi izjemni priljubljenosti. Hkrati nam objavljene fotografije v monografiji ponujajo zanimiv vpogled v takratno politično sceno. Branje, ki te dobesedno sili k razmišljanju in terja svoj čas.

Obsežna monografija dr. Andreja Rahtena v dvajsetih poglavjih po kronološkem redu obravnava vsebinsko zaokrožene teme v obdobju od 1. decembra 1918, od ustanovitve Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev v Beogradu, do Koroščeve smrti 14. decembra 1940 in njegovega slavnostnega pogreba v Ljubljani. Izvrstno delo, ki se ga spleča vzeti v roke in temeljito prebrati – s tem bo naše razumevanje nastanka jugoslovanske države popolnejše in tudi če se z vsem zapisanim ne strinjamo – jasnejše. Glede sistematike ni nikakršnih pripomb; dr. Rahten zelo dobro obvlada svojo »obrt« in zna ločiti zrnje od plev. Zdi se mi vredno

pripomniti še to, da je tudi že omenjeno fotografsko oz. dokumentarno gradivo izredno dobro razporedil in objavil na pravih mestih. To daje knjigi dodano vrednost in samo dopolnjuje tehtno pisanje avtorja, ki se je naslonil na množico virov in literature. Ko govorimo o dr. Korošču s tem nimamo težav, saj ga ni bilo slovenskega (in tudi beograjskega) časopisja, ki se ne bi razpisalo o njegovih političnih pogledih, potezah in ukrepih. Poleg tega je bil dr. Korošec tudi mož širokih kulturnih obzorij, kar je dokazoval z obiski kulturnih in drugih javnih prireditev v Beogradu in v drugih mestih. Imel je neverjetni krog poznanstev v umetniško-kulturnih krogih in časopise pač ni moglo mimo tega. Avtor je najpogosteje citiral pisanje *Slovenca*, nekoliko manj ostale časopise, ki na Korošča tudi niso pozabili. A to je njegova stvar in v ničemer ne zmanjšuje vrednosti dela, saj to zagotovo ni zadnja knjiga o dr. Korošču, o katerem bo najbrž kaj novega zapisala tudi prihajajoča mlajša generacija slovenskih zgodovinarjev. Dr. Rahten jim je ponudil odlično iztočnico in posrečeno vsebinsko izhodišče. To potrjujejo tudi mnenji obeh recenzentov. Dr. Jurij Perovšek je na primer zapisal, da »*smo ob 150-letnici rojstva dr. Korošča z monografijo dobili celovito in pregnantno izrisano podobo najpomembnejšega politika v Kraljevini SHS /Jugoslaviji/. Avtor prepričljivo pokaže, kako je Korošec ob vseh ministrskih in parlamentarnih funkcijah in kot edini nesrbski predsednik jugoslovanske vlade odločujoče vplival na tedanji jugoslovanski politični razvoj ter položaj in vlogo Slovencev v prvi jugoslovanski državi*«. K temu ni kaj dodati. Prav tako se lahko strinjamo še z mnenjem drugega recenzenta

dr. Bogdana Kolarja, da »je avtor dokumentirano in hkrati kritično predstavil večplastno osebnost dr. A. Korošca kot Slovenca, politika in klerika s samosvojim značajem in načinom nastopanja do sodelavcev, kot veččega politika, ki je razumel politični trenutek in hkrati zaznal namene ljudi, s katerimi se je srečeval ali sodeloval. Pri tem študiju dr. Korošca ne obravnava izolirano, temveč na vsaki postaji njegovega življenja ali političnega trenutka, v katerega je bil vpleten, zariše širši ali ožji kontekst, v katerem je deloval ali skušal uresničiti svoje načrte«.

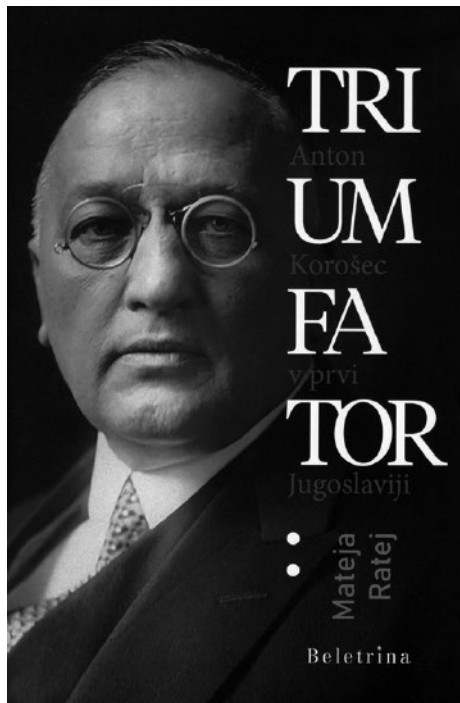
Dr. Rahten nam tega spretnega slovenskega politika, ki mu v njegovem času ni bilo enakega, slikovito predstavi tudi kot človeka, ki je imel rad življenje in ki je užival v dobri družbi, ob dobri hrani in pijači. Kulinaričnih užitkov se ni nikoli branil – celo pozno zvečer so mu posebej prijali čevapčiči, čeprav je potem imel zaradi njih težave s prebavo. Avtor monografije tudi ne skriva Koroščeve sladkorne bolezni, ki jo je stresno politično delo in izogibanje dietnim nasvetom le še slabšalo in ga na koncu pripeljalo do smrti v 68. letu življenja. Dr. Korošec je znal živeti in biti tudi življenjsko preprost, veselek v dobri družbi, radosten in hkrati kreposten. Kritik na svoj račun ni rad sprejemal; bil je velik deloholik, sistematik; od podrejenih je zahteval red in disciplino. Uradniki v ministrstvih so nanj gledali z velikim strahospoštovanjem. In še ene drobne zanimivosti nam avtor ne zamolči – namreč dr. Korošec je bil rad tudi v družbi lepih žensk iz kulturniških krogov. Kot svetovljan je pogosto hodil v opero in

gledališče in se družil s primadonami. Pri tem pa avtor ne podtika nepreverjenih resnic – zapiše, kar je javnost o Korošču vedela. Dr. Anton Korošec je pač znal živeti in tega ni skrival. Kot je o njegovi smrti zapisal zgodovinar dr. Peter Vodopivec, je bila Koroščeva smrt izguba za slovensko meščansko politiko.

Rahtenova knjiga terja za branje svoj čas in tega je tudi vredna. Vse do zadnjih vrstic, iz katerih veje osebno razmišljanje, da je na nek način škoda, da si ni vzgojil naslednika. Zakaj tega ni storil, je drugo vprašanje. Poraja se tudi pomislek, kako bi se razpletlo dogajanje po letu 1941, ko je bila Slovenija okupirana in razkosana, če bi dr. Korošec še živel in vodil slovenski katoliški politični tabor. Lahko zgolj ugibamo, meni avtor in dodaja, da to ni naloga zgodovinarja in zgodovinopisja. Morda bodo kolegi zgodovinarji v zvezi s to dilemo postregli s svojimi pogledi in stališči; tudi sam se v to ne želim spuščati. Si pa dovolim zapisati, da bi se lahko glede na Koroščevo veliko politično avtoriteto obrnilo drugače ali pa prav zaradi tega v še večji narodni razkol. Kdo bi vedel? Ne glede na te dileme želim za konec avtorju monografije pritrditi v stavku, v katerem pravi, da *»mar dobra tri desetletja po razpadu jugoslovanske in nastanku samostojne slovenske države lahko z vso gotovostjo trdimo, da prav ob omenjenih Koroščevih dosežkih v historični perspektivi zbledijo tudi njegove politične zmote in človeške šibkosti.«* Zmote lahko zbledijo, pozabijo pa se najbrž (le) ne!

Marjan Toš

MATEJA RATEJ: *TRIUMFATOR, ANTON KOROŠEC V PRVI JUGOSLAVIJI*. Beletrina, Ljubljana 2022, 533 str.

»Državno edinstvo torej sprejemamo, narodno edinstvo pa, če se pod tem razume, da moramo prenehati biti Slovenci, kratko malo odklanjamo«.

Ob 150-letnici rojstva dr. Antona Korošca je Založba Beletrina iz Ljubljane izdala monografijo, ki jo je uredila Špelca Mrvar, jezikovno pregledala Aleksandra Kocmut in korekture opravila Jerneja Katona Zajc. Recenzenta sta bila dr. Radmila Radić in dr. Zlatko Matijević. Posrečena naslovnica na ovitku knjige je delo Luke Mancinija; za tisk jo je pripravila Jana Kuharič in tehnično uredil Marko Hercog. Monografija je z letnico 2022 izšla v nakladi 1000 izvodov na 533 straneh.

Izpod peresa pronicljive raziskovalke mentalitet v času med dvema svetovnima vojnama v minulem stoletju in zgodovinarke dr. Mateje Ratej smo v založništvu Beletrine dobili obsežno knjižno noviteto z naslovom *Triumfator*, ki nam večplastno predstavlja dr. Antona Korošca kot najvplivnejšega slovenskega politika v prvi Jugoslaviji. Naslov je nekoliko neobičajen, lahko bi celo zapisali, da rahlo provokativen. Mateja Ratej sodi med izjemno plodovite pisce in je kot zgodovinarica, zaposlena na Inštitutu za kulturno zgodovino ZRC SAZU, urednica *Biografskih študij* v okviru zbirke *Življenje in dela*. Poleg tega je pomembna njena uredniška vloga pri *Novem Slovenskem biografskem leksikonu* in pri drugih strokovnih edicijah ZRC SAZU. Doslej je objavila veliko kulturno-zgodovinskih študij in biografij nekdanjih bolj ali manj anonimnih posameznikov, »saj je šele skozi njihovo življenje mogoče uzreti prepričljiv približek dobe«, kot je sama zapisala o svojem načinu raziskovanja. Takšen način sicer ni pogost, zato je toliko bolj hvalevredno, da ga je uporabila tudi pri omenjeni monografiji, ki pa ne govori o anonimnem, javnosti neznanim posamezniku, pač pa o enem najvplivnejših slovenskih politikov prve polovice 20. stoletja. Dr. Anton Korošec je nesporna velika zgodovinska osebnost, mnogo več kot samo slovenski in jugoslovanski politik in vsako novo delo o njem je dobrodošlo. Tudi ta monografija ni odveč. O njem sicer že veliko vemo, a marsikaj je treba še raziskati, dopolniti in zapisati za povsem zaokroženi zgodovinski (zgodovinopisni) spomin na tega »preleškega« svetovljana širokih obzorij in bistrega duha, doma iz Biserjan pri Sv.

Juriju ob Ščavnici. Tam ima tudi spominsko sobo. SLS in dr. Anton Korošec sta bila v 20 letih deležna večinske podpore takratnega slovenskega volilnega telesa, saj je na volitvah stranka dobivala skoraj 2/3 volilno podporo. Tako se je vloga SLS in njenega predsednika izražala tudi v Beogradu. Redkokateri slovenski politik je ustvaril takšno politično kariero, kot jo je ustvaril prav dr. Anton Korošec, katere vrh je bilo imenovanje za predsednika vlade v letu 1928. Ne smemo tudi prezreti njegove vloge v vladi dr. Milana Stojadinoviča (1935–1939), v kateri je v okviru JRZ velemojstrsko sklepal kompromise z najvplivnejšimi političnimi voditelji in pomembno sooblikoval predvojni »spopad« vlade s komunisti in ostalo opozicijo.

Avtorica je uvodoma dovolj jasno pojasnila, da predstavlja njena monografija politično biografijo slovenskega političnega voditelja v prvi Jugoslaviji in da je rezultat njenih raziskav s področja biografskih študij zadnjih dveh desetletij, prepletenih s poglobljeno študijo politike največje in najvplivnejše slovenske politične stranke med svetovnima vojnoma. Gre seveda za Slovensko ljudsko stranko (SLS), v kateri je bil dr. Korošec avtoriteta in karizmatični voditelj, brez katerega ne bi nikoli dosegla svojih programsko-političnih in tudi ideoloških ciljev. Moramo biti poštene in korektni do avtorice in seveda še zlasti do bralcev ter zapisati, da monografija ni nekaj povsem novega o dr. Korošču in da tudi ne gre za klasično biografijo. Kljub temu je v njej dovolj osnovnih biografskih podatkov o njegovi bogati in ustvarjalni poti (rojstvo, šolanje, delovna, življenjska in duhovno-družbena pot

ter bogata politična kariera v prvi Jugoslaviji). Čisto dovolj, sploh glede na neverjetno bogati znanstveni aparat na koncu (ter s sprotnimi opombami) z obsežnim seznamom virov in literature, kar je bralcu v veliko pomoč, da si lahko o dr. Korošču ustvari popolno, barvno sliko. Naj ob tem zapišem, da je avtorica zelo korektno poudarila, da je pričujoča monografija rezultat mnogih raziskav, ki jih je o dr. Korošču in vodilni slovenski politični stranki med svetovnima vojnoma opravila v okviru diplomskega in podiplomskega študija (magistrskega, doktorskega in podoktorskega študija) v letih 1999–2007 ter s kasnejšim poglobljenim in kompleksno zastavljenim raziskovalnim delom vse do druge dekade 21. stoletja. Njeno obsežno raziskovanje političnega delovanja dr. Korošča med svetovnima vojnoma sloni na podrobni in kritični obravnavi tedanjega slovenskega in jugoslovanskega političnega in strankarskega časopisja ob upoštevanju cenzure tiska v pogojih diktature po letu 1929 ter ohranjenega arhivskega gradiva političnih akterjev. Izpostavlja, da »vselej prvi govorijo različni tiskani viri: spomini, avtobiografije, sočasne družboslovne in humanistične razprave, leposlovni zapisi ipd. Kot zgodovinski vir nosijo v sebi najboljši približek resnice o preteklih mentalitetah.« Bo kar držalo, sploh glede bogastva tiskanih virov o SLS in o njenem voditelju dr. Korošču, ki mu je bil del časopisja (še posebej katoliški Slovenec) neverjetno naklonjen in ga je spremljalo na mnogih njegovih poteh, ne samo političnih. Ne smemo pozabiti, da je bil dr. Korošec v zgodnejših letih političnega delovanja tudi avtor mnogih člankov in je opravljal tudi uredniške funkcije. Skratka, izredno

dobro je poznal vlogo in pomen tiska in je običajno vedno znal izkoristiti medijsko priložnost, ki se mu je ponudila. Iz posameznih poglavij monografije je to zelo jasno razvidno in zato se lahko strinjamo oceno, da je imel dr. Anton Korošec v času prve jugoslovanske države (k nastanku katere je tudi sam veliko pripomogel) sebe kot politika in stranko, ki jo je vodil, za demokratični pojav »*par excellence*«, še posebej v času Stojadinovićeve vlade. Dr. Milan Stojadinović (1888–1961) je vodil jugoslovansko vlado v letih 1935–1939) in v njej je imel dr. Korošec kot notranji minister velikansko vlogo. Skupaj s Stojadinovićem in Spahom je bil ustanovitelj Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ).

Za knjižno objavo so bile predhodne razprave dr. Mateje Ratej nadgrajene in smiselno povezane, zlasti v tematski lok, ki se zmore približati osnovnim delcem preteklih stvarnosti bolj kot pa v časovne nize pedantno urejeni pretekli dogodki, česar smo običajno vajeni. Drugačen pristop je bil dobrodošel in prinaša rahlo svežino, sploh če se strinjamo z avtoričino pripombo, da je »v časovno vertikalno ujeta preteklost pač vselej najprej kolektivno slepilo, ki prihodnjim generacijam daje lažen občutek obvladovanja preteklosti. Ob te ostaja do kraja enigmatičen, neponovljiv in nevpletenim nikoli do kraja razumljiv družbeni kontekst, a ravno ta ključno določa tako posameznike in njihova dejanja kot skupnosti in dogodke, ki jih te generirajo.« Delim to mnenje in se strinjam, da je bil njen namen pošten, saj je bralcem brez dlake na jeziku in brez nepotrebnega filozofsko-sociološkega ovinkarjenja povedala, da »je le v biografijo, ki z zornega kota konkretnega

posameznika (v njenem primeru torej dr. Antona Korošca) motri in pojasnjuje pretekle družbene zakonitosti, pojme, pojave, odnose, mišljenja in stanja ter se ob tem ne polašča preteklosti z objestnostjo razlagalnih postopkov, mogoče verjeti.« Tudi v tem je nekaj dodane vrednosti nove monografije.

Razporeditev poglavij se mi zdi smiselna, primerna, a vseeno si dovolim dobronamerno pripomniti, da bo morda koga od bralcev zmotila. Urednica knjige se je pač odločila, kot se je – to je njena pravica. In odločitev je bila najbrž sprejeta po dogovoru z avtorico. Mnenja okoli tega bodo različna, v to sem prepričan in hkrati pripominjam, da razporeditev ne zmanjšuje vsebinske sporočilnosti monografije. Sprašujem pa se, ali ne bo koga celo rahlo presenetilo, da so med poglavji tudi sicer zanimiva in tehtna razmišljanja o ljudeh, ki bi jih lahko prezrli ali izpustili (na primer zapisi o Ivanu Ditingerju in o komunističnih bacilih koroškega fužinarja, pa poglavje o Edvardu Kardelju in Ivanu Lahu ...). Sodbo o tem prepuščam drugim in dodajam, da se tudi v omenjenih poglavjih поближе spoznamo z dr. Korošcem in njegovimi politično-državniškimi potezami. Sploh v kontekstu njegovega jasnega nasprotovanja komunizmu. Za zaključek bi želel dobronamerno pripomniti, da se mi ne zdi najbolj posrečen zaključek knjige z zadnjim poglavjem *Gasilci, prostovoljna armada za končni obračun s komunisti* po prej objavljenem Koroščevem albumu iz leta 1938 z vsebinsko jedrnatim komentarjem in z objavo dokumentarnih fotografij. Fotografije same po sebi ilustrirajo osebno držo, vlogo in pomen dr. Korošca kot strankarskega voditelja, politika in

državnika. Morda ne bi bilo odveč, če bi vsaka od njih imela podnapis. Album s fotografijami bi bil »razkošno« zadnje poglavje monografije, ki je še ena v nizu knjig o dr. Antonu Korošču, ki mu je zgodovinopisje namenilo pozornost, kakršna mu tudi gre. A vsega bojda še ni povedalo, zato bodo nove raziskave toliko zanimivejše, sploh njegova dejanska vloga in osebni prispevek pri sprejemanju antisemitske zakonodaje v prvi Jugoslaviji na pragu okupacije in njenega razkosanja. In še kaj bi se našlo.

Kakorkoli že, dr. Anton Korošec je tudi s to monografijo, za katero moramo izreči priznanje tako avtorici dr. Mateji Ratej kot založbi Beletrina, ki jo je uvrstila v svoj program, dobil še en spomenik. Zaslužno, saj mu je treba priznati, da je bil tudi kot duhovnik »ljudski človek«, ki je razumel ljudi in znal biti med njimi, jih poslušati in prepričljivo nagovoriti. Hkrati je s svojimi privrženci znal tudi zaživeti. Bil je mož širokih obzorij, spreten politik in odličen kombinatorik. Bil je tudi postaven in markanten mož, ki se ni odrekel družabnemu življenju in se je dobro znašel tudi v beograjskem mestnem

okolju. Znal je skratka živeti polno življenje, celo do te mere, da je včasih pozabil na zdravje.

Mnogi radi izpostavijo, da je bil eden od ključnih soustvarjalcev Karađorđevićeve Jugoslavije, nepogrešljivi slovenski politik in velikopotezni mož, ki je bil častni občan več kot 300 slovenskih občin in častni doktor Ljubljanske univerze. Smel in mogel je govoriti v imenu slovenskega naroda. V beograjskem političnem labirintu sta prišli v popolnosti do izraza njegova brezhibna politična strategija in taktika. Vedel je, do kod lahko gre in kdaj je pametno stopiti korak nazaj. Okoli sebe je imel zveste, vdane in sposobne sodelavce. Brez njih ne bi dosegel tega, kar je dosegel, in če bomo skrbno prebrali monografijo *Triumfator* izpod peresa dr. Mateje Ratej, se bomo v to še enkrat prepričali. Kljub množici izjemnih sodelavcev pa očitno ni znal najti naslednika, ki bi sledil njegovi poti, vsaj v pogledu vodenja stranke. A to je že drugo poglavje, o katerem bodo raziskovalci zagotovo povedali svoje. Ponujam jim izziv!

Marjan Toš

NAVODILA AVTORJEM PRISPEVKOV ZA ČZN

1. Časopis za zgodovino in narodopisje je interdisciplinarna znanstvena revija za humanistiko in družboslovje. Izdajata jo Univerza v Mariboru, Slomškov trg 15 in Zgodovinsko društvo v Mariboru, Ulica heroja Tomšiča 5.
2. Prispevke za ČZN sprejema uredništvo na naslov: Uredništvo ČZN, Univerzitetna knjižnica Maribor, Gospejna 10, 2000 Maribor (vlasta.stavbar@um.si).
3. Prispevki, ki jih objavlja ČZN, so v slovenskem jeziku, povzetki v angleškem in nemškem jeziku, sinopsisi v angleškem jeziku.
4. V koliko gre za razpravo ali članek, mora prispevek obvezno vsebovati povzetek (največ 30 vrstic) in sinopsis (največ 6 vrstic).
5. Prispevek mora biti oddan v dvojni obliki: elektronski, združljivi z urejevalniki za okensko okolje, in odtisnjen na papir. Obsega lahko do 60.000 znakov.
6. Za trditve in znanstveno korektnost odgovarjajo avtorji prispevkov. Prispevki so lektorirani in strokovno recenzirani, recenzentski postopek je anonimen.
7. **Opombe** naj bodo pisane enotno, pod črto, na dnu vsake strani. V opombah uporabljamo krajše navedbe, ki morajo biti skupaj s kraticami razložene v poglavju viri in literatura. Pri arhivskih virih uporabljamo ustaljene kratice za arhiv, nato navedemo kratico fonda ali zbirke, signaturo oziroma številko fascikla ali škatle in številko arhivske enote ali ime dokumenta. Pri literaturi navedemo priimek avtorja, smiselno skrajšan naslov (ne letnice izdaje) in številko strani.

Prispevki drugih znanstvenih panog (torej nezgodovinski) lahko izjemoma uporabljajo ameriški način citiranja APA (Stavbar 2006: 23) in seznam literature na koncu prispevka.

8. **Citiranje virov in literature** – če je na koncu objavljeno poglavje viri in literatura morajo biti sistematično navedeni vsi viri in literatura, ki smo jo navedli v opombah. Ločeno navedemo arhivske vire, literaturo, po potrebi tudi časopise, ustne vire ipd. V teh sklopih je potrebno gradivo navajati v abecednem vrstnem redu.

Arhivski viri – navedemo: arhiv, ime fonda ali zbirke, po potrebi še številko fascikla ali škatle.

Literatura – monografije – navedemo: ime in priimek avtorja, *naslov (in podnaslov) dela (v ležečem tisku)*. Kraj in leto izida, str.

Literatura – članek – navedemo: ime in priimek avtorja, naslov članka. *Naslov periodike ali zbornika (v ležečem tisku)*, za periodiko pa še letnik, letnico, številko oz. datum in strani, za zbornik, kraj in leto izida, strani.

9. Priloge (slikovno gradivo, fotografije, zemljevidi ...) bodo natisnjene enobarvno. Skenirane naj bodo v resoluciji 300 dpi (minimalna širina 10 cm) in shranjene v obliki tif ali jpg. Dato-teke slikovnega gradiva naj bodo poimenovane v skladu s podnapisi v besedilu (slika 1 ipd.) in priložene v tej obliki osnovni datoteki. Pri podnapisih k slikovnemu gradivu navedemo: zaporedno številko, naslov slike in vir. Naj bodo na ustreznem mestu v besedilu.
10. Vsak prispevek mora vsebovati točen naslov avtorja: ime in priimek, akademski naslov ali strokovni naziv, delovno mesto ali ustanovo zaposlitve, njen naslov in morebitni naslov elektronske pošte.
11. Za prevode povzetkov in sinopsisov v tuje jezike poskrbi uredništvo revije.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTIONS FOR ČZN (*Review for History and Ethnography*)

1. Časopis za zgodovino in narodopisje (Review for History and Ethnography) is an interdisciplinary review for humanistic and social sciences. It is published by the University of Maribor, Slomškov trg 15 and Zgodovinsko društvo v Mariboru, Ulica heroja Tomšiča 5.
2. Papers should be submitted to the Editorial Board: Uredništvo ČZN, Univerzitetna knjižnica Maribor, Gospejna 10, 2000 Maribor (vlasta.stavbar@um.si).
3. The articles published in ČZN are in Slovene language, the abstracts are in English and German, the synopses in English.
4. If the contribution is a treatise or an article, then the contribution should have an abstract (of maximum 30 lines) and a synopsis (of maximum 6 lines).
5. The contributions should be submitted in electronic Windows-compatible format and printed on paper. The contributions should not exceed 60,000 characters.
6. The contributions are proofread and peer reviewed with a blind peer review procedure. The authors are responsible for the statements and the scientific correctness of their papers.
7. **Footnotes** should be written unified, under the line on the bottom of each page. In the notes abbreviations should be used and they should be, together with acronyms, explained in the chapter References. With archival sources traditional acronyms for archives, followed by the acronym of the fond or collection, call number or the folder/box number and the number of the archival unit or the name of the document should be used. In references the name of the author, logically abbreviated title (not publishing year) and page number should be cited.

The contribution from other scientific fields (not historical ones) can use the American citation APA (Stavbar 2006: 23) and the reference list at the end of the contribution.

8. **Citation of sources and references** – if there is a chapter Sources and References at the end of a contribution, all the sources and references should be cited systematically (see Footnotes). All the sources, such as archival sources, references, newspapers, oral sources, should be cited separately. Within these groups the materials should be written alphabetically.

Archival sources: the archive, the name of the fond or the collection, if necessary also the number of the folder or of the box should be cited.

References – books should be cited in the following order: Author's name and surname, *Title (and subtitle) in italics*. Publication place and publication year, pages.

References – articles should be cited in the following order: Author's name and surname, title of the article. *Name of the newspaper, review or book of proceedings (in italics)*, for periodicals also volume, year, number or date and pages; for a book of proceedings publication place and publication year, pages.

9. Appendixes (picture materials, photographs, maps...) will be printed monochromatic. They should be scanned in the 300 dpi resolution (min. width 10 cm) and saved in the tif or jpg formats. The picture materials files should be named according to the order they appear in the text (example: slika 1 etc.) and should be added in this format to the basic file. The subtitles for the picture materials should include: consecutive numbers, picture title and source. They should also be put on the right place in the text.
10. Each contribution should have an exact author's address: name and surname, academic or professional title, working place or institution, its address and author's email address.
11. Translations of abstracts and synopses are provided by the Editorial Board.

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE
Review for History and Ethnography

Izdajata – *Published by*
Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru –
University of Maribor and Historical Society of Maribor

Sedež uredništva – *Editorial office*
Univerzitetna knjižnica Maribor
Gospejna 10, 2000 Maribor
e-mail: vlasta.stavbar@um.si
tel. 040 261 333

Prevodi – *Translations*
Grens-tim d. o. o.

Lektoriranje – *Proofreading*
mag. Tadej Ian

Grafična priprava – *Prepress*
Katarina Visočnik

Naklada – *Circulation*
500 izvodov

Tisk – *Printed by*
Cicero, Begunje, d. o. o.

Letna naročnina za študente in posameznike –
Annual subscription price for students and individuals
21 EUR

Letna naročnina za ustanove – *Annual subscription price for institutions*
25 EUR

Cena posamezne tiskane številke – *Single print issue*
6,30 EUR

Revijo lahko naročite na sedežu Zgodovinskega društva v Mariboru,
Ul. heroja Tomšiča 5, 2000 Maribor (marjan.matjasic@muzejno-mb.si)
ali na sedežu uredništva (zupanur@gmail.com) – *You can subscribe*
to the review at the registered seat of the Zgodovinsko društvo v Mariboru,
Ul. heroja Tomšiča 5, 2000 Maribor (marjan.matjasic@muzejno-mb.si)
or at the editorial office (zupanur@gmail.com)

ISSN 0590-5966 (tisk/print)
ISSN 2712-3138 (splet/online)
Cena tiskanega izvoda: 12,60 €